

ISSN 1644-0749

ACTA SCIENTIARUM POLONORUM

Scientific journal (quartely), issued since 2002,
whose founder and advocate is the Conference of the Rectors of Universities
of Life Sciences

Administratio Locorum **Gospodarka Przestrzenna** **Land Administration**

18(1) 2019

styczeń – marzec

January – March

Bydgoszcz Kraków Lublin Olsztyn
Poznań Siedlce Szczecin Warszawa Wrocław

ACTA Scientiarum Polonorum Administratio Locorum was founded by all Polish Agricultural Universities in 2001 and it is published by University of Warmia and Mazury Publishing House.

Program Board of Acta Scientiarum Polonorum

Józef Bieniek (Kraków), Barbara Gąsiorowska (Siedlce), Wojciech Gilewski (Warszawa),
Janusz Prusiński (Bydgoszcz), Wiesław Skrzypczak (Szczecin), Krzysztof Szkucik (Lublin),
Julita Reguła (Poznań), Jerzy Sobota (Wrocław), Ryszard Żróbek (Olsztyn)

Administratio Locorum is indexed in the following databases: AGRO, PolIndex, Baz Hum, Index Copernicus

This journal is the open access and non-profit enterprise. The published papers may be collected, read and downloaded free of charge – with Author's rights reserved. We have adopted a Creative Commons licence CC BY-NC-ND (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives).

Aim and scope

Series „Administratio Locorum” is concerned with the social, economic, geographic, legal, environmental and planning aspects of land administration. The aim of the journal is to provide an interdisciplinary platform for the exchange of ideas and information among scientists representing various disciplines, whose ideas and discoveries tribute to effective land administration. Thus, journal publishes both reviews and empirical studies presenting the results of surveys and laboratory works. Topics covered by our Authors include, i.e.: land administration, technical and social infrastructure, spatial economics, social-economic geography, land management, real estate management, rural areas, environmental protection, protection of historical buildings, spatial planning, local and regional development, sustainable development, urban studies, real estate market, transport systems, legal regulations for the land administration, and spatial management. The primary aim of the journal and its mission are to spread information and guidance relevant both for authorities responsible for the effective land administration (local, regional and central), scientists and teachers.

Four issues are published every year.

ISSN 1644-0749 (print) eISSN 2450-0771 (online)

Cover design Daniel Morzyński

Text editor Agnieszka Orłowska-Rachwał

Computer typesetting Marzanna Modzelewska

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie

ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn, Poland

e-mail: wydawca@uwm.edu.pl, www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/

Edition 85 copies. publisher's sheets 17,8; number of printed sheets 16,5

Print: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, order number 169

Editorial and Scientific Board of Acta Scientiarum Polonorum Administratio Locorum

Editorial Board

Agnieszka Dawidowicz

Chairman, chief editor of the series
University of Warmia and Mazury
in Olsztyn, Poland

Anna Klimach

Secretary of the scientific and editorial
board
University of Warmia and Mazury
in Olsztyn, Poland
aspal.editor@wp.pl

Sebastian Kokot

Statistical editor
University of Szczecin, Poland

Thematic editors of Administratio Locorum series

Andrzej Muczyński

Property management

Michał Pietkiewicz

Law

Adam Senetra

Geography

Agnieszka Zwirowicz-Rutkowska

Geoinformation systems

Alina Źróbek-Różańska

Economics

Anna Źróbek-Sokolnik

Environment

Scientific Board

Le Thi Giang

Hanoi University of Agriculture (HUA),
Vietnam

Arturas Kaklauskas

Vilnius Gediminas Technical,
University Lithuania

Darius Veteikis

Vilnius University, Lithuania

Alina Maciejewska

Warsaw University of Technology,
Poland

Tadeusz Markowski

University of Lodz, Poland

Ewa Siemińska

Nicolaus Copernicus University
in Torun, Poland

Nguyen Khac Thoi

Hanoi University of Agriculture (HUA),
Vietnam

Maria Trojanek

Poznan University of Economics,
Poland

Ivančica Schrunk

University of Minnesota, USA

Daniel Špírková

University of Technology in Bratislava,
Slovakia

Igor Ivan

VSB – Technical University of Ostrava,
Czech Republic

Katarzyna Siła-Nowicka

University of Glasgow, Great Britain

Jan Růžička

VŠB – TU Ostrava, Czech Republic

Olga Buzu

Technical University of Moldova,
Republic of Moldova

Uladzimir L. Shabeka

Belarusian National Technical
University, Belarus

DRODZY CZYTELNICY I AUTORZY,

Cieszymy się, że rozpoczynamy Nowy Rok 2019 z *Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum* w niezmienionym składzie. W planach na ten rok mamy dalszy rozwój czasopisma. Z pewnością pojawimy się w kolejnych znaczących bazach indeksowań, w tym w Scopusie. Zachęcamy autorów badań z obszaru geografii i gospodarki przestrzennej do przesyłania do nas swoich artykułów.

W pierwszym numerze w 2019 roku dominują artykuły, w których zamieszczono analizy przestrzeni miast i wsi w aspekcie ich walorów widokowo-krajobrazowych. Są one szczególnie ważne w procesie planowania przestrzeni przyjaznej zarówno turystom, jak i mieszkańcom. Bez wątpienia każdy chciałby mieszkać ładnie i w ładnym miejscu.

Zachęcam zatem do lektury publikacji Mariusza Antolaka i Eweliny Pochodyły na temat ścieżek widokowych na obszarach chronionych na przykładzie użytku ekologicznego, którym jest Rozlewisko Morąskie. Autorzy dowodzą, że projektowanie ścieżek widokowych powinno być podporządkowane zasadom ochrony środowiska. W procesie projektowym szczególnie ważne jest takie wkomponowanie ścieżek, aby uatrakcyjniły wybrane obszary, ale też nie wpływały negatywnie na ich ochronę. W związku z tym, że ścieżki widokowe mają zróżnicowany charakter, pełnią różne funkcje związane przede wszystkim z ich lokalizacją. W artykule zaprezentowano koncepcję zagospodarowania ścieżki widokowej wzdłuż fragmentu Rozlewiska Morąskiego, którą stworzono w oparciu o wyniki analiz.

Pozostając w temacie, proponuję również zapoznanie się artykułem Ewy Trzaskowskiej i Pawła Adamca na temat atrakcyjności wizualnej ciągów pieszych w miastach. Przedmiotem badań autorów były zagadnienia związane z weryfikacją istniejących układów oraz projektowaniem nowych linearnych systemów ruchu pieszego. Głównym celem artykułu stało się natomiast poznanie opinii respondentów na temat pieszych tras komunikacyjnych oraz opracowanie wytycznych do poprawy ich funkcjonowania. Autorzy zbadali wpływ poszczególnych elementów środowiska przyrodniczego i wyposażenia chodników na atrakcyjność szlaków liniowych.

Zapraszam do zapoznania się również z pozostałymi ciekawymi artykułami. Wszystkie stanowią oryginalne opracowania naukowe poruszające istotne problemy dotyczące zagospodarowania przestrzeni w Polsce i za granicą.

Wszystkim autorom dziękuję za interesujące opracowania, a czytelnikom życzę milej lektury.

dr hab. inż. Agnieszka Dawidowicz

WALORYZACJA KRAJOBRAZU I KREACJA PRZESTRZENI PUBLICZNEJ NA PRZYKŁADZIE KĄPIELISKA MIEJSKIEGO W MRĄGOWIE

Mariusz Antolak¹✉, Natalia Małkowska²✉

¹ <https://orcid.org/0000-0003-2436-6990>

^{1,2} Katedra Architektury Krajobrazu, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ul. Prawocheńskiego 17, 10-727 Olsztyn, **Polska**

ABSTRAKT

Istnieje wiele metod waloryzacji krajobrazu (Antolak i Młynarczyk 2013) ukazujących ocenę wartości obszaru m.in. pod względem przydatności i predyspozycji terenu do określonych funkcji czy stopnia atrakcyjności wizualnej. Metody opierają się głównie na eksperckim doświadczeniu osoby oceniającej krajobraz „obiektywnie”. Koncepcję projektową kąpieliska miejskiego przy jeziorze Czos w Mrągowie opracowano w oparciu o wybrane metody badawcze. Zastosowano metodę krzywej wrażeń Wejcherta oraz przeprowadzono pilotażowe badania angażujące w proces projektowy wizualnych użytkowników przestrzeni. Zastosowane metody waloryzacji krajobrazu pozwoliły na graficzną prezentację doznań i wrażeń osób użytkujących teren i pomogły w sformułowaniu wytycznych projektowych.

Słowa kluczowe: waloryzacja społeczna, tereny nadwodne, koncepcja projektowa, architektura krajo-
brazu, analiza krajobrazu, Mrągowo

WSTĘP

Przestrzeń może wpływać na ludzi przynajmniej dwiema drogami: stymulującą i hamującą. Wybierając miejsce zamieszkania, urlopu czy trasę spaceru dokonujemy wizualnej oceny terenu i staramy się wybrać najbardziej satysfakcjonujące nas otoczenie. Rolą specjalistów zajmujących się kształtowaniem krajobrazu jest gospodarowanie przestrzenią w taki sposób, aby pozytywnie oddziaływała na człowieka. Coraz częściej dostrzegana jest zróżnicowana, niespójna i chaotyczna tkanka miejska. Nakładanie się na siebie nowych elementów budownictwa i reklam wyniszcza przestrzeń miast. Inwestycje komercyjne, gwałtowna urbanizacja, kryzys wartości oraz postępująca prywatyzacja degradują przestrzeń publiczną, a proces jej odzyskiwania jest skomplikowany i długotrwały (Sikorska 2010).

Przekształcenia te mogą przebiegać ze zróżnicowaną intensywnością, będąc efektem działalności planistów lub wynikiem spontanicznej urbanizacji (Bonenberg 2007). Mieszkańcy, chcąc cieszyć się pięknem natury i czystym powietrzem, są zmuszani do wyprowadzania się poza obręb miasta, co wpływa m.in. na zwiększenie odległości do miejsca pracy (Howard 2015). Działania projektowe powinny zmierzać do tego, by zapobiegać tym niekorzystnym tendencjom. Właściwie zaprojektowana przestrzeń publiczna może zniechęcić mieszkańców miast do emigracji, a kumulacja atrakcji na terenach nadwodnych przyciągnąć ich niczym magnes. Woda w przestrzeni miast XX w. postrzegana była głównie w kategorii użytkowej, jako komponent przemysłu i transportu. Nieuwzględniana w strategii urbanistycznej zniknęła z krajobrazu miejskiego. Architekci nie podejmowali

✉ mariusz.antolak@uwm.edu.pl, ✉ natalamalkowska@gmail.com

się pracy z wodą i niejednokrotnie jeziora oraz bagna osuszano na cele nowych założeń urbanistycznych. Wodę ukrywano w systemie rur kanalizacyjnych i drenarskich. Dzisiejsi architekci i urbaniści coraz częściej doceniają jej potencjał (Nyka 2013).

Dobrym przykładem zagospodarowania nabrzeża jeziora jest zrealizowane w latach 2012–2014 Centrum Rekreacyjno-Sportowe „Ukiel” w Olsztynie. Powstało w ramach projektu „Budowa całorocznej infrastruktury sportowo-rekreacyjnej nad jeziorem Krzywym w Olsztynie”. Jest to jeden z najnowocześniejszych na Warmii i Mazurach kompleksów sportowo-rekreacyjnych z całoroczną nowoczesną infrastrukturą, w skład której wchodzi m.in.: promenada spacerowa, ścieżki piesze i rowerowe, kawiarnie i restauracje, place zabaw, kompleks pomostów widokowych i cumowniczych, platformy i tarasy wypoczynkowe oraz zaplecza szatniowo-sanitarne o wysokim standardzie. Zrealizowany w 2014 r. projekt nabrzeża przy Jeziorze Paprociańskim w Tychach jest kolejnym przykładem dobrego zagospodarowania przestrzeni publicznej. Wokół zbiornika wodnego stworzono drewnianą promenadę, ciąg pieszo-rowerowy, pomost oraz siłownię. Charakterystycznym elementem jest rozciągnięta na wysokości ciągu spacerowego siatka służąca do leżenia – główny wyróżnik koncepcji. Inspirujących działań przywracających zbiorniki wodne mieszkańcom miast jest w ostatnich latach wiele. Inwestycje powstają najczęściej dzięki dofinansowaniom z Unii Europejskiej i są rozbudowywane w kolejnych latach dzięki budżetom obywatelskim miast.

Celem pracy było stworzenie koncepcji zagospodarowania kąpieliska miejskiego przy jeziorze Czos w Mrągowie, łączącego walory krajobrazowe miejsca z nowoczesną małą architekturą. W procesie twórczym istotne było dokładne zapoznanie się z charakterem miejsca, zjawiskami zachodzącymi na danym obszarze oraz procesami, które go uformowały. Umiejętność dokonywania analiz, zrozumienie oczekiwań mieszkańców oraz kreatywne podejście do procesu twórczego umożliwiło stworzenie koncepcji, w której wyeksponowano malowniczy krajobraz miejsca i nawiązano do charakteru danego regionu. W arty-

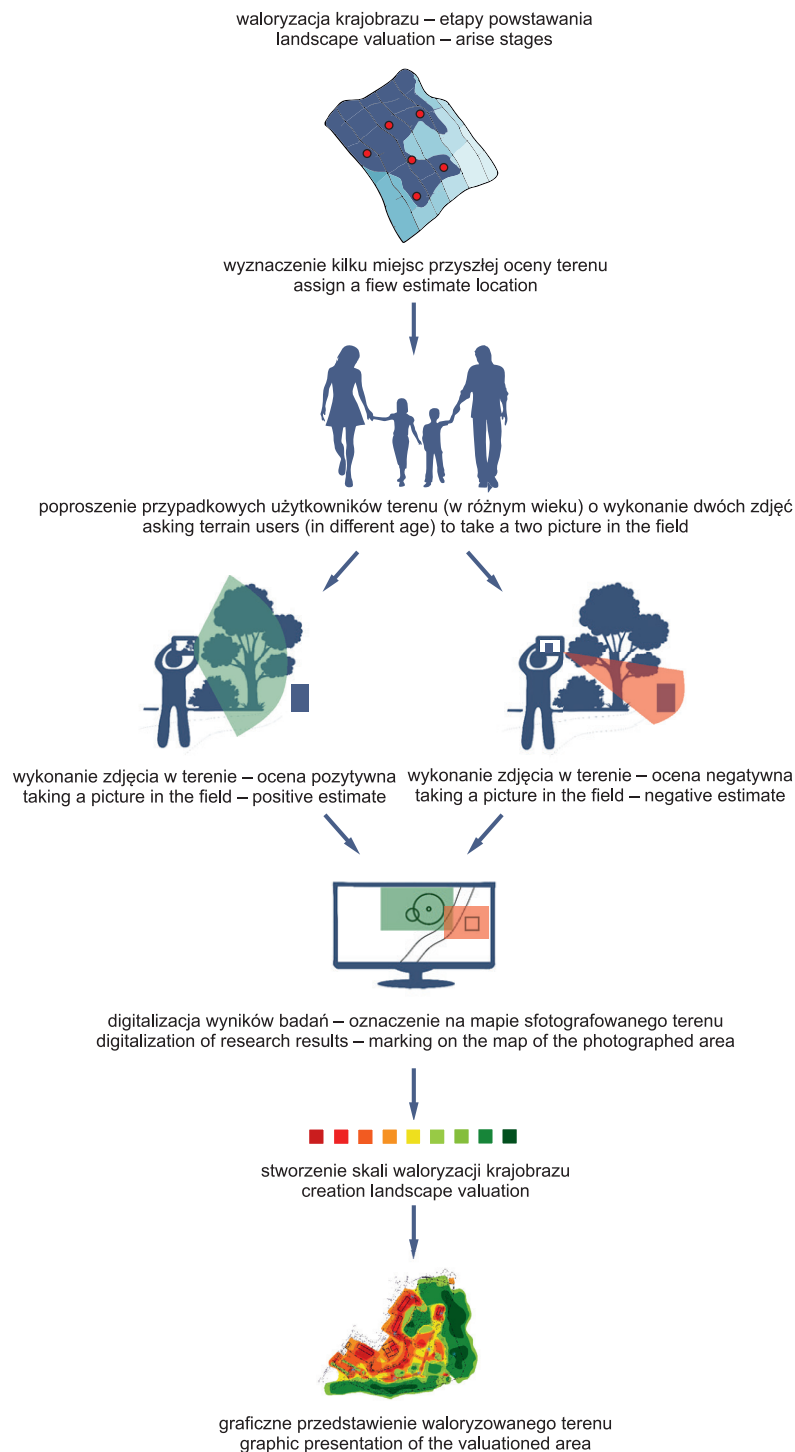
kule podkreślono niezwykle ważną rolę, którą pełni waloryzacja w procesie kreacji przestrzeni publicznych i jak ważny jest udział lokalnych społeczności w formułowaniu wytycznych projektowych.

MATERIAŁ I METODY

Prace terenowe i kameralne przeprowadzono w latach 2016–2017 (Małkowska 2017). W ramach analiz przedprojektowych opisano podstawowe uwarunkowania przyrodnicze, kulturowe i prawne oraz wykonano szczegółową inwentaryzację terenu opracowania ze szczególnym uwzględnieniem dendroflory i roślinności zielnej. Następnie krajobraz oceniono za pomocą dwóch metod badawczych.

Pierwszą z nich była metoda krzywej wrażeń Wejcherta. Metoda polega na ukazaniu w sposób graficzny napięcia emocjonalnego oraz napięcia doznań i wrażeń ściśle związanych z estetyką krajobrazu postrzeganego przez obserwatora. Oceniający, podczas przemieszczania się czasoprzestrzennym ciągiem, opisuje natężenie wrażeń zgodnie z opracowaną skalą. Odbywa się to w ustalonych odstępach czasu bądź co pewną odległość. Podczas wartościowania krajobrazu osoba oceniająca kieruje się własnym wyczuciem i doświadczeniem (Wycena krajobrazu... 2000). Sporządzoną w tym opracowaniu krzywą wykreślili autorzy prezentowanego artykułu – architekci krajobrazu, w oparciu o doświadczenia zawodowe i indywidualne wrażenia analizowanego obszaru w ramach prowadzonych badań. Parametrami, którymi kierowano się, tworząc skalę oceny były: nasycenie infrastrukturą, harmonia kompozycji, poziom dewastacji oraz stopień różnorodności krajobrazu (Senetra i Cieślak 2004). Badanie wykonano na odcinku 400 m w odstępach 50 m. Łącznie sporządzono obustronną ocenę 10 punktów badawczych. Każdy z nich oceniano w skali od 0 do 10. Jest to metoda bardzo popularna i chętnie stosowana w analizach przedprojektowych. Obarczona jest jednak dużym stopniem subiektywizmu.

Druga metoda oceny angażowała wizualnych użytkowników analizowanej przestrzeni (losowo wybrani mieszkańcy Mrągowa i turyści spotkani

Rys. 1. Waloryzacja krajobrazu (ocena użytkowników przestrzeni) – etapy powstawania

Fig. 1. Landscape valuation (space users assessment) – arise stages

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

na terenie opracowania). W zaproponowanej metodzie waloryzacji krajobrazu, tak jak w przypadku metody „fotograficznej” Cymermana i Hopfera, ocenę oparto na podstawie zarejestrowanego na zdjęciu obrazu (Wycena krajobrazu... 2000). Opracowanie składało się z pięciu etapów. Pierwszy polegał na zebraniu danych z terenu. Na obszarze opracowania wyznaczono osiem równomiernie rozmieszczonych punktów oceny krajobrazu. W każdym z nich krajobraz oceniany był przez dziesięcioro przypadkowo napotkanych osób. Oceniający otrzymali tablet wyposażony w aparat fotograficzny i poproszono ich o wykonanie zdjęcia fragmentu terenu ocenianego przez nich negatywnie oraz pozytywnie. Respondentom nie narzucono parametrów oceny. Etap drugi polegał na naniesieniu obszaru zarejestrowanego na zdjęciach fotograficznych na mapę przedstawiającą teren opracowania. Obszar znajdujący się na zdjęciu, który oceniono pozytywnie, oznaczono zielonym prostokątem, a obszar oceniony negatywnie prostokątem czerwonym (przezroczystość 50%). Kształt i wielkość nanoszonego prostokąta uzależniono od zasięgu widoczności zaprezentowanego na zdjęciu. Etap trzeci polegał na generalizacji uzyskanych wyników – stworzeniu izolinii prezentujących w uproszczeniu walory określonych przestrzeni. Zaproponowano 3-stopniową skalę oceny uzależnioną od liczby i charakteru nachodzących na siebie warstw. W celu uczynienia uzyskanych wyników wartości zaprezentowano za pomocą skali barw. Za pomocą kartograficznej metody prezentacji – metody zasięgów (zasięg plamowy) zaprezentowano natężenie pozytywnych i negatywnych odczuć osób oceniających. Na podstawie uzyskanych danych określono miejsca wymagające wzbogacenia, zamaskowania bądź wyeksponowania. Ostatni etap analizy polegał na generalizacji zasięgu oceny mającej na celu ukazanie tendencji wrażeń uczestników badania w każdym z punktów badawczych (rys. 1). Dla każdego z punktów oceny opracowano zasięg oceny pozytywnej (kolor niebieski) oraz negatywnej (kolor żółty).

CHARAKTERYSTYKA TERENU OPRACOWANIA

Teren objęty opracowaniem położony jest w południowej części miasta, przy zachodnim brzegu jeziora Czos (osiedle Grunwaldzkie). Zajmuje powierzchnię 4,1 ha i obejmuje działki 88/10, 120, 7/1, 98/13, 111/7 oraz 320/7 w obrębie ewidencyjnym nr 6 przy ulicy Grunwaldzkiej. Sąsiaduje z jeziorem Czos oraz osiedlem mieszkaniowym o zabudowie wielorodzinnej. Kąpielisko występuje w tym miejscu od wielu lat. W 2010 r. wykonano brukowaną promenadę nad jeziorem o łącznej długości 3900 m. Ciąg oświetlono oraz wzbogacono w elementy małej architektury (kosze na śmieci i ławki). Promenady nie przeprowadzono jednak przez całą długość terenu opracowania. W 2013 r. odnowiono stare i zniszczone pomosty przy plaży, wydzielając dwie przestrzenie do pływania oraz miejsce dla osób niepotrafiących pływać. Wykonano ponadto wieżę ratowniczą oraz ustawiono urządzenia zabawowe. Mimo inwestycji i wysokich walorów krajobrazowych, obszar ten jest chętnie odwiedzany przez mieszkańców oraz przyjezdnych tylko okresowo (rys. 2). Wpływa na to brak odpowiedniego zagospodarowania wykorzystującego potencjał miejsca. W obowiązującym miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (Uchwała nr L/18/2002) przeznaczono ten obszar na użytek publiczny o ograniczonym zagospodarowaniu w celu ochrony krajobrazu linii brzegowej jeziora. Teren nie jest objęty powierzchniowymi formami ochrony przyrody.

Inwentaryzowany teren charakteryzuje się znaczną deniwelacją – wysokość względna wynosi 20,7 m. W granicach opracowania zinwentaryzowano 89 obiektów, z czego 75 to pojedyncze drzewa i krzewy. Najczęściej występującymi drzewami są: jesion wyniosły (*Fraxinus excelsior*) – 15 szt., lipa drobnolistna (*Tilia cordata*) – 15 szt., wierzba biała (*Salix alba*) – 11 szt., klon pospolity (*Acer platanoides*) – 10 szt., klon jawor (*Acer pseudoplatanus*) – 5 szt. W domieszce towarzyszą im: olsza szara (*Alnus incana*), olsza czarna (*Alnus glutinosa*), lipa szerokolistna (*Tilia platyphyllos*), śliwa wiśniowa (*Prunus cerasifera*), klon jesionolistny (*Acer*

Rys. 2. Plaża nad jeziorem Czos – stan istniejący

Fig. 2. Czos Lake public beach in Mrągowo – current state

Źródło: fot. N. Małkowska

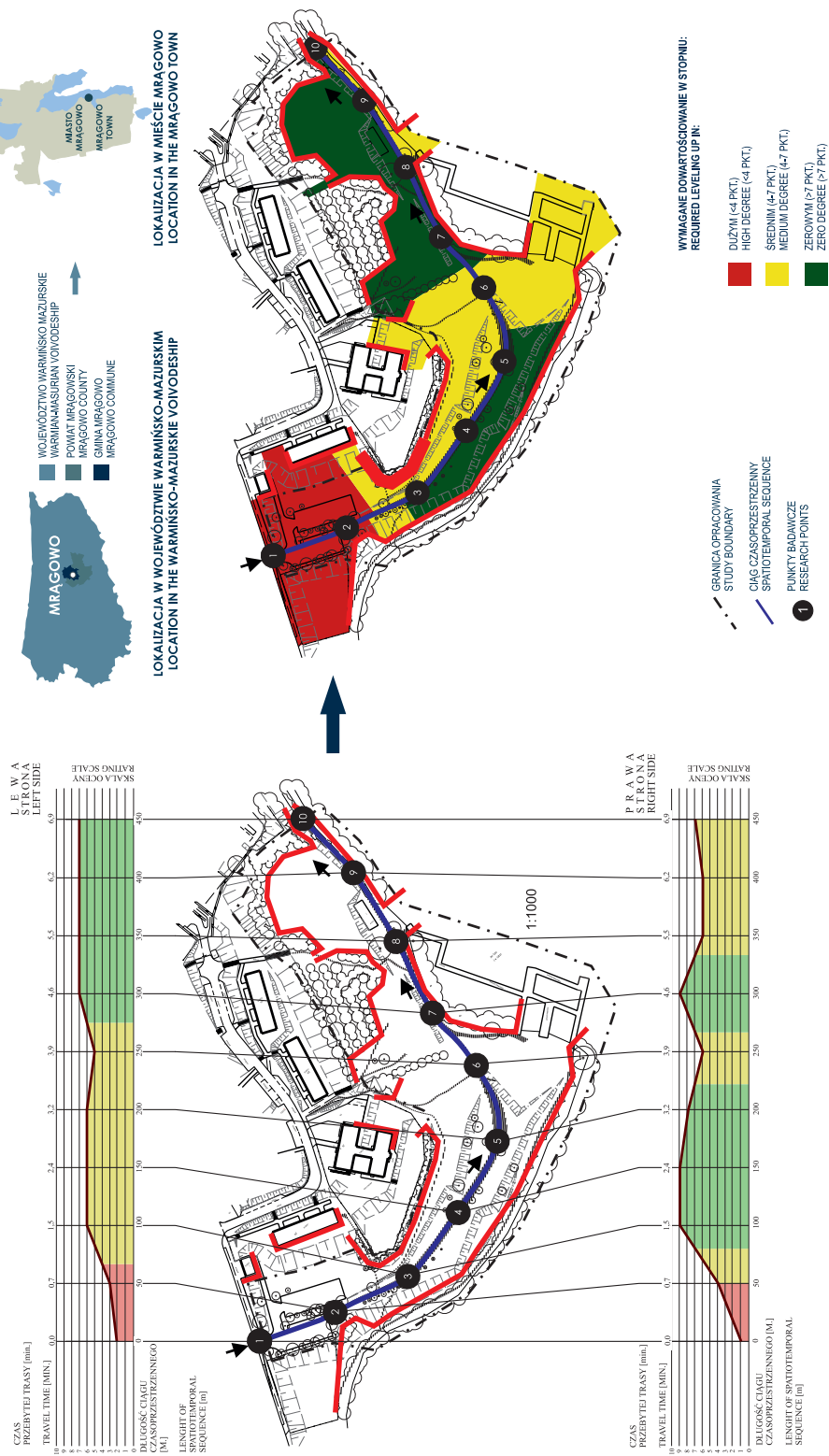
Source: photo by N. Małkowska

negundo), dereń biały (*Cornus alba*), jarzab mączny (*Sorbus aria*), wierzba krucha (*Salix fragilis*), jabłoń domowa (*Malus domestica*), kasztanowiec zwyczajny (*Aesculus hippocastanum*). Wśród grup roślinności wyróżnia się strefa nadjeziorna. Teren ten porastają trzcina pospolita (*Phragmites australis*), pałka szerokolistna (*Typha latifolia*) oraz sit rozpierzchły (*Juncus effusus*). Przedstawicielami reprezentującymi warstwę drzew są: olsza czarna (*Alnus glutinosa*), wierzba biała (*Salix alba*) i wierzba wiciowa (*Salix viminalis*). Pospolicie występują: pokrzywa zwyczajna (*Urtica dioica*), wiązówka błotna (*Filipendula ulmaria*) oraz chmiel zwyczajny (*Humulus lupulus*). Kolejną charakterystyczną grupą zadrzewień porasta skarpe znajdującą się przy boisku. Obsadzono ją rzędowo takimi gatunkami jak: jarzab mączny (*Sorbus aria*), klon pospolity (*Acer platanoides*), klon jawor (*Acer pseudoplatanus*), lipa drobnolistna (*Tilia cordata*), lipa szerokolistna (*Tilia platyphyllos*) oraz kasztanowiec zwyczajny (*Aesculus hippocastanum*).

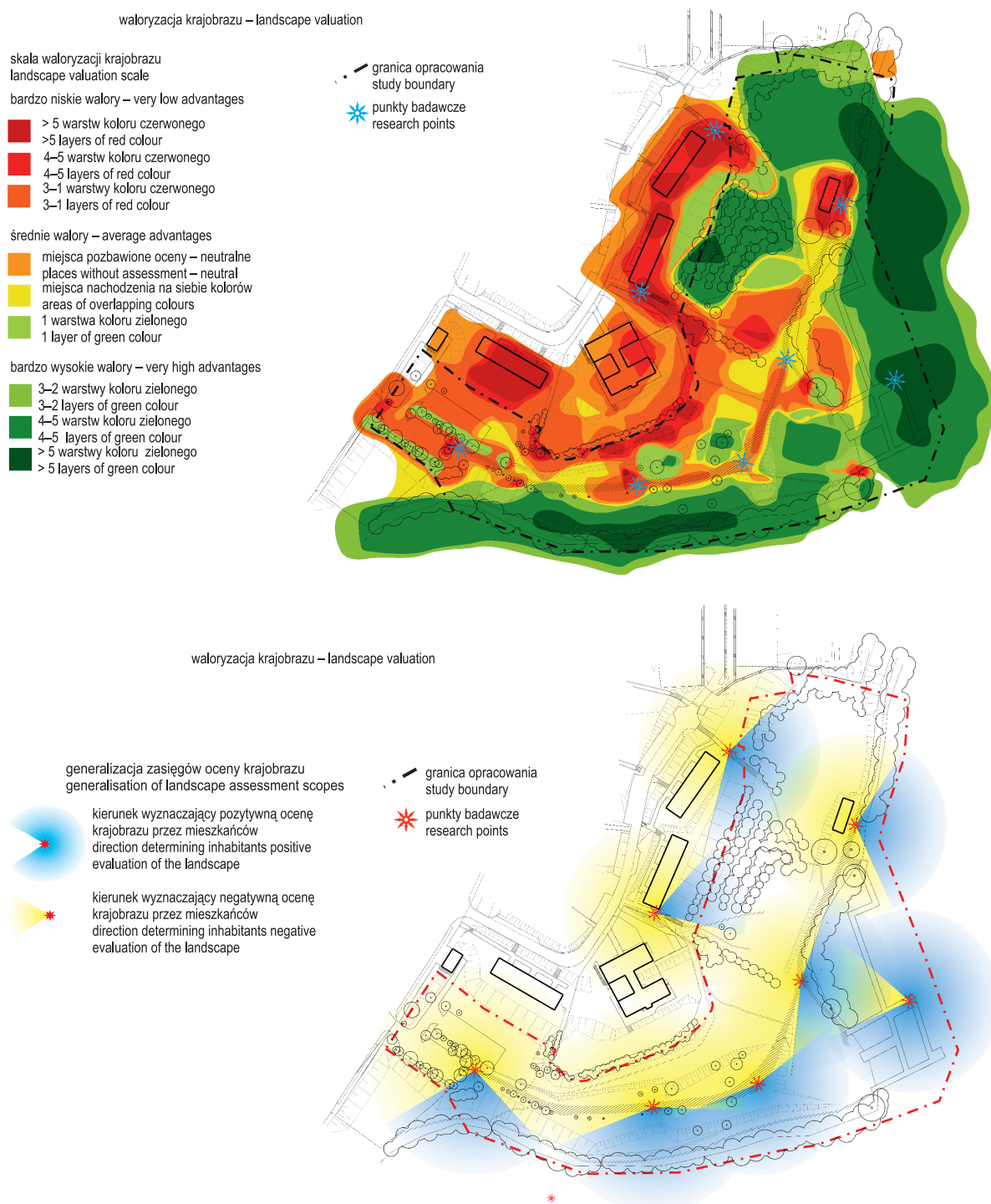
WYNIKI BADAŃ

Ekspercka ocena krajobrazu – krzywa wrażeń Wejcherta

Na podstawie przyznanych punktów stworzono wykresy dla prawej i lewej strony ocenianej trasy. Metoda krzywej wrażeń Wejcherta posłużyła do oznaczenia rejonów wymagających dowartościowania estetycznego w różnym stopniu. W stopniu dużym, gdy wartość miejsca oceniono poniżej 4 punktów, średnim dla rejonów, którym przyznano 4–7 punktów oraz zerowym, gdy przedział przewyższał wartość 7 punktów (rys. 3). Obszarem wymagającym dowartościowania był teren parkingu i otaczające go skarpy. Średnią wartość estetyczną uzyskał pas zieleni wzdłuż brzegu jeziora oraz skarpy porośnięte wysokim drzewostanem znajdujące się nieopodal zabudowy wielorodzinnej. Najniżej oceniono miejsca, w których występuje zdewastowana infrastruktura,

Rys. 3. Ekspertka ocena krajobrazu kąpieliska miejskiego w Mrągowie – krzywa wrażenia Wejcherta
Fig. 3. Expert landscape valuation of the public beach in Mrągowo – the Wejchert's impression curve
Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Rys. 4. Waloryzacja krajobrazu kąpieliska miejskiego w Mrągowie – ocena użytkowników przestrzeni

Fig. 4. Landscape valuation of the public beach in Mrągowo – space users assessment

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

najwyżej zaś tereny zieleni urządzonej. Miejsca porośnięte przez zielen wymagającą uporządkowania oceniono jako średnio estetyczne. Dzięki metodzie wskazano obszary, w których należy podjąć działania mające na celu estetyzację przestrzeni. Metoda jest ściśle uzależniona od przyjętych kryteriów oceny i obciążona dużym stopniem subiektywizmu. Ocena krajobrazu uzależniona jest w dużym stopniu od pory roku, warunków atmosferycznych i samopoczucia oceniającego. Jest ona praco- i czasochłonna, ale mimo to niezwykle popularna w środowisku architektów, architektów krajobrazu i urbanistów.

Waloryzacja krajobrazu – ocena użytkowników przestrzeni

W wyniku przeprowadzonej analizy użytkownicy terenu wskazali obszary wymagające pilnej interwencji projektowej (rys. 4). Wskazania respondentów były pomocne do stworzenia wytycznych projektowych. Według uczestników badania, obszarem najmniej atrakcyjnym była zabudowa wielorodzinna, parking, metalowy garaż, nawierzchnia ścieżek i schodów, skarpy porośnięte samosiewami, zniszczone elementy małej architektury oraz miejsca spotkań „użytkowników niepożądanych”. Obszarem atrakcyjnym był dla nich natomiast pas zieleni przybrzeżnej, panorama jeziora, pomost i skarpy. Wyniki badań pokryły się z oceną przeprowadzoną za pomocą krzywej wrażeń Wejcherta. Pozwoliły jednak na zupełnie odmienne spojrzenie na projektowany teren.

KONCEPCJA NOWEJ PLAŻY MIEJSKIEJ

Projekt powstał w oparciu o najnowsze trendy w projektowaniu przestrzeni publicznych oraz zasady projektowania uniwersalnego, a jego motywem przewodnim są ryby. Wybrano taką koncepcję, opierając się na charakterze regionu. Jezioro Czos, jak i pozostałe jeziora Rynny Mrągowskiej, obfituje w liny, leszcze, okonie, szczupaki i płocie. W celu uatrakcyjnienia wybranego motywu oraz nadania mu nowoczesnej formy, zainspirowano się sztuką origami. Geometryczny motyw sztuki składania papieru

wykorzystano w zaprojektowanej małej architekturze, budynku oraz układzie komunikacji. W koncepcji uwzględniono stworzenie ciągów komunikacyjnych, parkingu, elementów małej architektury, zieleni urządzonej, budynku na potrzeby usługowe oraz miejsc przystosowanych do wypoczynku biernego i czynnego. Projektując układ komunikacyjny, który jest przyjazny dla osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności oraz umożliwia wygodne i bezkolizyjne korzystanie ze ścieżek rowerowych, uwzględniono istniejące przedepty. Istotne było udostępnienie ogółowi użytkowników tarasu widokowego nad projektowanym budynkiem oraz pomostu na jeziorze. Obszar opracowania podzielono na pięć stref (rys. 5): komunikacyjną, kąpielisko, sportową, usługową i wypoczynkową.

Strefa komunikacyjna składa się z parkingu oraz ciągów pieszych i rowerowych. Zaplanowano cztery wejścia prowadzące w kierunku głównego kąpieliska. Stworzono 14 miejsc postojowych, w tym dwa przeznaczone dla osób niepełnosprawnych. Główny ciąg komunikacyjny rozpoczyna się przy wjeździe na parking, prowadzi w stronę plaży, a następnie łączy się z promenadą wokół jeziora. Przy głównym wejściu zaprojektowano witacz w kształcie rybiej głowy. Ścieżki, o szerokości od 2,5–3,0 m, łączą ze sobą miejsca o różnorodnych funkcjach. Szlaki oświetlono i wzbogacono w elementy małej architektury, takie jak ławki i kosze na śmieci. Strefa kąpieliska obejmuje piaszczystą plażę, drewniany pomost, plac zabaw oraz schody terenowe. Nawierzchnię istniejącego pomostu przedłużono i połączono z projektowanym systemem ścieżek. Wyznaczono miejsce placu zabaw składającego się z trzech huśtawek, karuzeli oraz zestawu zabawowego. Głównym elementem strefy stały się drewniane stopie o nieregularnym kształcie, połączone drewnianą nawierzchnią z pomostem.

Rys. 5. Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kąpieliska miejskiego w Mrągowie: 1 – witacz; 2 – parking; 3 – siłownia zewnętrzna; 4 – drewniane trybuny; 5 – łąka kwietna; 6 – siedzisko origami; 7 – taras widokowy – budynek; 8 – boisko do siatkówki plażowej; 9 – rzeźba „rybi szkielet”; 10 – plac zabaw; 11 – piaseczysta plaża; 12 – siedzisko origami; 13 – schody terenowe

Fig. 5. Conception of spatial development of the public beach in Mrągowo: 1 – welcome sign; 2 – car park; 3 – gym; 4 – wooden podiums; 5 – flowery meadow; 6 – origami seat; 7 – observation deck – building; 8 – beach volleyball court; 9 – “fishbone” sculpture; 10 – sandy beach; 11 – origami seat; 12 – stairs

Źródło: opracowanie własne

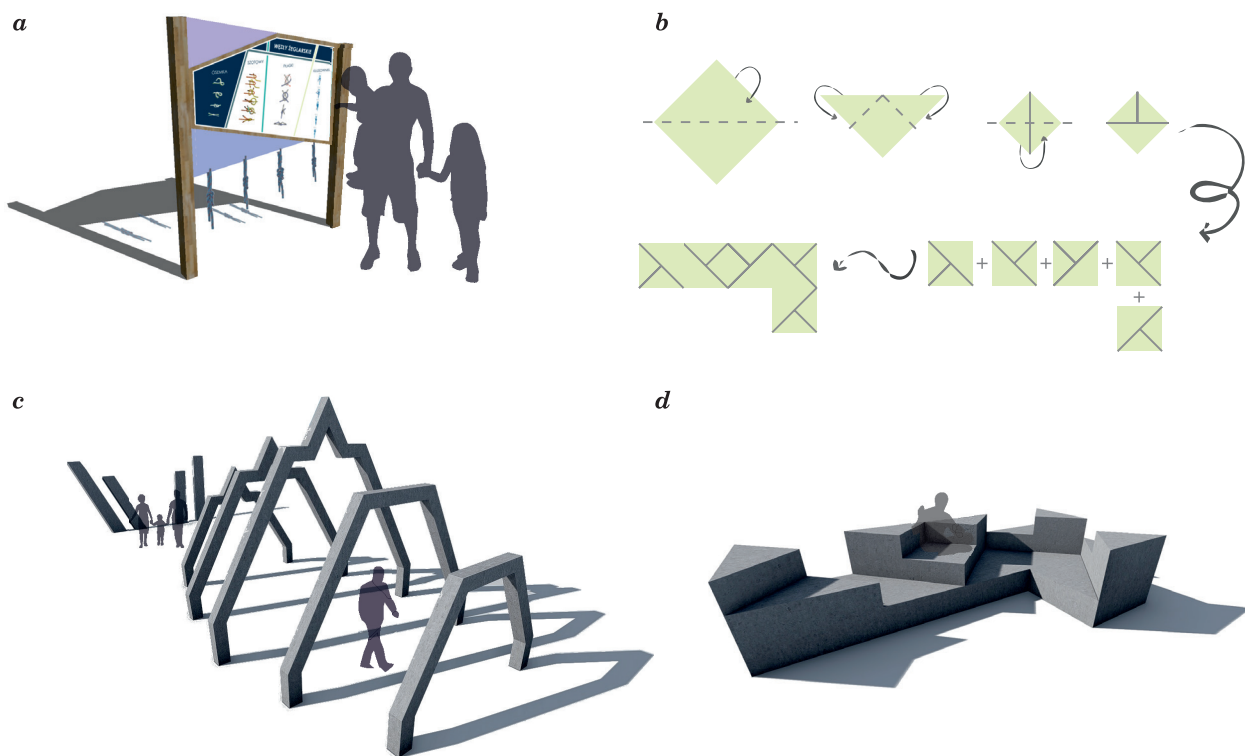
Source: own study

Zaproponowane zmiany mają zachęcić odwiedzających do korzystania z plaży i kąpieliska.

Strefa sportowa znajduje się nieopodal wielorodzinnej zabudowy mieszkaniowej w centralnej części obszaru opracowania. Skarpy wykorzystano do stworzenia drewnianych trybun przy boisku do siatkówki plażowej oraz schodów terenowych przy plaży. Stopnie, dzięki nieregularnym kształtom i dużej powierzchni, służyć będą jako miejsce wypoczynku biernego oraz obserwacji kąpiących się dzieci. Na terenie strefy zaprojektowano siłownię plenerową, składającą się z takich urządzeń jak orbitrek, wioślarz, narty biegówki oraz zestawu do *street workoutu*. Centralnym punktem strefy usługowej jest budynek o powierzchni 40 m² przeznaczony na szalety i przebieralnię. Geometryczny kształt zaprojektowanego budynku nawiązuje do origami. Materiałami

tworzącymi jego bryłę są beton architektoniczny, drewno oraz barwione szkło.

Strefa wypoczynkowa porośnięta jest trawnikiem przystosowanym do intensywnego użytkowania. Obejmuje również tereny zieleni komponowanej (drzewa, krzewy, rabaty bylin i traw ozdobnych, łąkę kwietną) oraz towarzyszące im elementy małej architektury. W miejscu o niskich walorach estetycznych, oprócz zieleni, zaprojektowano tablicę edukacyjną pomocną w doskonaleniu umiejętności wiązania węzłów żeglarskich. Abstrakcyjna rzeźba przedstawiająca rybi szkielet, pełniąc rolę pergoli, nadaje projektowanemu miejscu charakterystycznego kolorytu (rys. 6). Do oświetlenia wykorzystano lampy ledowe rozmieszczone wzdłuż ciągów komunikacyjnych. Elementy małej architektury, pomost oraz roślinność podświetlono listwami ledowymi.

Ryc. 6. Przykładowe, zaprojektowane elementy małej architektury: a – tablica edukacyjna „węzły żeglarskie”; b – inspiracja origami; c – rzeźba „rybi szkielet”; d – siedzisko z betonu architektonicznego inspirowane sztuką origami

Fig. 6. Exemplary designed elements of small architecture: a – educational board “sailing knots”; b – origami inspiration; c – “fish-bone” sculpture; d – decorative concrete seat inspired by origami

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Zaproponowane oświetlenie podkreśla projektowane elementy, a także służy podniesieniu poczucia bezpieczeństwa odwiedzających. Obiekty małej architektury zaprojektowano zgodnie z obranymi motywami przewodnimi. Wykorzystano nowoczesne materiały, takie jak beton architektoniczny, kolorowe szkło hartowane oraz drewno. Proste geometryczne kształty kontrastują z naturalnym malowniczym krajobrazem wzniesień i zieleni wysokiej. Materiały budujące ciągi komunikacyjne oraz elementy małej architektury utrzymane są w odcieniach szarości oraz w kolorze jasnego drewna. Surowe barwy przełamuje kolorowe szkło w pastelowej tonacji zieleni, błękitu, żółci oraz fioletu. Kolorytu przestrzeni dodaje łąka kwietna, nasadzenia kwitnących bylin, powiewających na wietrze traw oraz drzew i krzewów. Zieleni łagodzi geometrię wybranych elementów kompozycji. Wśród projektowanej roślinności dominują rodzime gatunki roślin, zgodne z siedliskiem, m.in.: jarzabek pospolity (*Sorbus aucuparia*), bez czarny (*Sambucus nigra*), derenia biały (*Cornus alba*), kalina koralowa (*Viburnum opulus*) i kruszynka pospolita (*Frangula alnus*).

PODSUMOWANIE

W procesie przedprojektowym oprócz tradycyjnej metody oceny krajobrazu – krzywej wrażeń Wejcherta – sporządzono ocenę w oparciu o opinie użytkowników terenu opracowania. Tereny ocenione najniżej w waloryzacjach dowartościowano poprzez projektowane elementy małej architektury i zieleni. Wzucie się w rolę użytkownika przestrzeni może przełożyć się na sukces projektowy, którym jest bez wątpienia popularność danej przestrzeni. To wizualni użytkownicy terenu wiedzą, czego najbardziej potrzebują i które miejsca wymagają pilnej interwencji. Walory krajobrazowe miejscowości położonych na Mazurach mają olbrzymi wpływ na rozwój turystyki (Antolak 2014). Obszar plaży miejskiej w Mrągowie jest typową przestrzenią publiczną o niewykorzystanym potencjale. Infrastruktura techniczna występująca na analizowanym obszarze znajduje się obecnie w złym stanie, brakuje tu oświetlenia, a istniejące elementy małej architektury są zdewastowane. Realizacja kon-

cepcji projektowej ma przyciągnąć w tę część miasta turystów oraz mieszkańców okolicznych osiedli. Dzięki zaproponowanym rozwiązaniom projektowym teren uatrakcyjniono poprzez stworzenie kilku stref użytkowych. W projekcie przewidziano powstanie przestrzeni przeznaczonej do wypoczynku biernego i czynnego, strefę edukacyjną, użytkową oraz komunikacyjną. Nie zabrakło tu innowacyjnych elementów małej architektury oraz zieleni komponowanej. W celu sformułowania wytycznych projektowych wykonano waloryzację krajobrazową.

Dobrze zaprojektowane przestrzenie publiczne powinny być dostosowywane do współczesnych trendów projektowych z poszanowaniem *genius loci* oraz charakteryzować się funkcjonalnością, użytecznością, unikalnością, dobrą dostępnością oraz stwarzać poczucie bezpieczeństwa i komfortu. Odważne rozwiązania projektowe nie są od razu akceptowane przez wszystkich, jednak jak pokazują wspomniane we wstępie artykułu realizacje z Olsztyna i Tych warto ryzykować. Miejsca te przyciągają rzesze turystów i mieszkańców, zaczynają tętnić życiem.

PIŚMIENNICTWO

- Antolak, M. (2014). Walory krajobrazowe a rozwój turystyki na przykładzie gminy wiejskiej Ostróda. (Landscape assets versus tourism development – a case study of rural commune of Ostroda). Ekologia i Technika XXII(6), 352–358.
- Antolak, M., Młynarczyk, K. (2013). Waloryzacja zasobów przyrodniczych i krajobrazu, w: Ocena oddziaływania na środowisko i monitoring przyrodniczy. Podręcznik metodyczny (Valuation of natural resources and landscape, in: Environmental impact assessment and environmental monitoring. Methodological guide). Red. E., Biesiadka, J., Nowakowski. Wyd. Mantis, Olsztyn, ss. 338–344.
- Bonenberg, W. (2007) Przestrzeń publiczna w osiedlach mieszkaniowych. Metoda analizy społeczno-przestrzennej (Public space in housing estates: a method of socio-spatial analysis). Wyd. Politechniki Poznańskiej, Poznań, ss. 17–21.
- Howard, E. (2015). Miasta – ogrody jutra (Garden cities of tomorrow). Centrum Architektury, Warszawa, ss. 31–33.

- Małkowska, N. (2017). Koncepcja zagospodarowania kąpieliska miejskiego przy jeziorze Czos w Mrągowie (Area development plan of Czos Lake public beach terrain in Mragowo). Praca inżynierska napisana w Katedrze Architektury Krajobrazu, UWM, promotor: M. Antolak, Olsztyn (materiały niepublikowane).
- Nyka, L. (2013). Architektura i woda. Przekraczanie granic (Architecture and water – crossing boundaries). Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk, ss. 117–160.
- Senetra, A., Cieślak, I. (2004). Kartograficzne aspekty oceny i waloryzacji przestrzeni (Cartographic aspects of evaluation and valorisation of space). Wyd. UWM, Olsztyn, s. 42.
- Sikorska, P. (2010). Przestrzeń otwarta miasta pod presją rozwoju: przyczyny zjawiska i kierunki działań naprawczych: przypadek Mazowsza (The Open space of the city under the pressure of development: the causes of the phenomenon and directions of corrective actions: a case Study of Mazovia). Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, Warszawa, ss. 155–179.
- Uchwała nr L/18/2002 Rady Miejskiej w Mrągowie z 27 czerwca 2002 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu śródmieścia w Mrągowie jako obszaru koncentracji usług ogólnomiejских.
- Wycena krajobrazu. Rynkowe aspekty oceny i waloryzacji krajobrazu. (2000). (Landscape assessment. Market aspects of landscape evaluation and valorisation). Red. T., Bajerowski. Educaterra, Olsztyn, ss. 37–46.

LANDSCAPE VALUATION AND DESIGN PROCESS OF PUBLIC SPACE – A CASE STUDY OF THE PUBLIC BEACH IN MRAGOWO

ABSTRACT

There are many methods of valorisation of the landscape (Antolak i Młynarczyk 2013) showing the value of the area, among others in terms of suitability and predisposition of the area to act as specific functions or degree of visual attractiveness. The methods are based primarily on the expert experience of the landscape “objective” valuation. The design concept of the public beach at Czos Lake in Mragowo was based on selected research methods. Wejchert’s impression curve method was used and pilot studies involving the design process of visual space users were conducted. The applied methods of landscape valorisation allowed to graphically present the experiences and impressions of people using the land and helped in formulating the design guidelines.

Key words: social valuation, aquatic areas, conception of spatial development, landscape architecture, landscape analysis, Mrągowo

ŚCIEŻKI WIDOKOWE NA OBSZARACH CHRONIONYCH NA PRZYKŁADZIE UŻYTKU EKOLOGICZNEGO ROZLEWISKO MORĄSKIE

Mariusz Antolak¹✉, Ewelina Pochodyła²✉

¹ <https://orcid.org/0000-0003-2436-6990>

^{1,2} Katedra Architektury Krajobrazu, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ul. Prawocheńskiego 17, 10-727 Olsztyn, **Polska**

ABSTRAKT

Ścieżki dydaktyczne przebiegają bardzo często przez tereny objęte różnymi formami ochrony przyrody. Ich projektowanie powinno być podporządkowane zasadom ochrony środowiska, dlatego też niezwykle ważne jest umiejętne kształtowanie ich otoczenia. W procesie projektowym należy proponować rozwiązania, które uatrakcyjnią te obszary i nie wpłyną negatywnie na przedmiot ich ochrony. Jednym z rodzajów ścieżek dydaktycznych są ścieżki widokowe. Mają zróżnicowany charakter i pełnią różne funkcje związane przede wszystkim z ich lokalizacją. W pracy zaprezentowano koncepcję zagospodarowania ścieżki widokowej wzdłuż fragmentu Rozlewiska Morąskiego, którą stworzono w oparciu o wyniki przeprowadzonych analiz.

Słowa kluczowe: tereny chronione, architektura krajobrazu, edukacja ekologiczna, ścieżka dydaktyczna, Morąg

WSTĘP

Turystyczna penetracja obszarów chronionych ma silny związek ze stopniem ich zagospodarowania. Na tych terenach istnieją różne formy urządzeń turystycznych, zarówno zastanych w momencie powołania formy ochrony, jak i wprowadzanych stopniowo, wraz ze wzrostem ruchu turystycznego i przemianami jego form oraz jakości. Zgodnie z zapisami Ustawy z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2004 r. nr 92 poz. 880 z późn. zm.) dopuszcza się udostępnianie turystyczne obszarów chronionych w sposób, który nie będzie miał negatywnego wpływu na przyrodę. Pojęcie „udostępnianie” we wspomnianej ustawie zdefiniowano w art. 5, w którym określono, iż jest to „umożliwianie korzystania z parku narodowego, rezerwatu przyrody lub niektórych ich obszarów

i obiektów w celach naukowych, edukacyjnych, turystycznych, rekreacyjnych, sportowych, filmowania, fotografowania, a także w celach zarobkowych”. Jedną z form ochrony przyrody predysponowaną do udostępniania w celach edukacji ekologicznej są użytki ekologiczne. Wymagają one szczególnego traktowania, ponieważ stanowią istotną wartość społeczną i stwarzają nowe perspektywy wykorzystania przestrzeni (rekreacja i edukacja) (Koreleski 2005).

Ścieżki dydaktyczne są niezwykle ważne w edukacji społeczeństwa. Prezentują zazwyczaj informacje związane z ochroną przyrody i ekologią (Połucha i in. 2003) i mogą pełnić rolę produktu turystycznego (Stasiak 2006). Specyficznym rodzajem ścieżki dydaktycznej są ścieżki widokowe wytyczane na terenach o wysokich walorach krajobrazowych. Elementy zagospodarowania przestrzennego towarzyszące

✉ mariusz.antolak@uwm.edu.pl, ✉ ewelina.pochodyla@gmail.com

tym obiektom w Polsce są zazwyczaj sztapowe (katalogowe) i nie prezentują wysokiego kunsztu projektowego. Tylko w nielicznych przypadkach sporządzenie koncepcji projektowej poprzedza żmudny proces analiz krajobrazu. Czy sporządzanie analiz widokowych dla tego typu obiektów jest konieczne?

Celem pracy jest stworzenie koncepcji zagospodarowania terenu przy Rozlewisku Morąskim w oparciu o przeprowadzone analizy i sformułowane wytyczne projektowe. Koncepcja ma na celu zwiększenie atrakcyjności turystycznej terenu wstępnie zagospodarowanego w 2004 r. i kanalizację ruchu turystycznego przyczyniającą się do ochrony tego miejsca. Koncepcję stworzono, opierając się na założeniu, iż właściwe zagospodarowanie przestrzeni na terenach chronionych poprzedzone szczegółowymi analizami widokowymi może przyczynić się do poprawy wizerunku tych miejsc i ich czynnej ochrony.

MATERIAŁ I METODY

Przedmiotem prezentowanej pracy jest koncepcja zagospodarowania przestrzennego ścieżki widokowej wzdłuż fragmentu linii brzegowej Rozlewiska Morąskiego, użytku ekologicznego położonego w gminie wiejsko-miejskiej Morąg (województwo warmińsko-mazurskie) – rysunek 1. Zakres przestrzenny pracy obejmuje działki ewidencyjne w czterech obrębach geodezyjnych: Morąg (815/2, 817), Jędrzychówko (401, 402/20, 402/21, 402/24, 402/25, 402/30, 402/31), Bramka (451/2) i Raj (65/129, 67/5). Powierzchnia terenu objętego koncepcją wynosi 16 854 m². Prace terenowe i kameralne przeprowadzono w latach 2016–2017. Inwentaryzację i waloryzację krajobrazu wykonano w okresie pełnej wegetacji (maj – październik 2016 r.) (Pochodyła 2017).

W ramach prac terenowych sporządzono inwentaryzację i waloryzację terenu opracowania ze szczególnym uwzględnieniem szaty roślinnej, małej architektury i nawierzchni. Wykonano analizę krajobrazu oraz analizę sekwencji widokowych. Badania prowadzono z punktu widzenia osoby pieszej. Analiza krajobrazowa miała na celu oznaczenie elementów wyróżniających

się (dominanty i akcenty). Wyszczególniono ponadto punkty węzłowe, otwarcia, bariery i ciągi widokowe oraz wnętrza krajobrazowe. Analiza sekwencji widokowych (Królikowski i in. 2016) pozwoliła na ocenę analizowanych elementów i ich podział na pozytywne i negatywne. Przeprowadzono ją na długości 2612 m w 26 wyznaczonych punktach oddalonych od siebie o 100 m. Odległość między punktami mierzono za pomocą koła pomiarowego. W każdym punkcie badawczym zrobiono dwie fotografie w obu kierunkach wykonywanej analizy. Podczas prac kameralnych fotografie poddano obróbce graficznej, aby wskazać elementy pozytywne (kolor zielony) oraz negatywne (kolor czerwony). Podczas analizy widokowej wyznaczano zasięgi widoczności z podziałem na widok bliski, średni oraz daleki. Dodatkowo odnotowywano obecność barier widokowych pośrednich i bezpośrednich. W związku z tym widoki podzielono na pełne i zakłócone (Antolak i Krawiecka 2014). W wyniku przeprowadzonych analiz wyznaczono miejsca o wysokiej wartości krajobrazowej postulowane do zagospodarowania pod kątem turystycznym. Metody, na których oparto tworzenie kryteriów oceny terenu ścieżki wokół Rozlewiska Morąskiego, to metoda krzywej wrażeń Wejcherta (1984), metoda Söhnghena (Wycena krajobrazu... 2000) i metoda linii prostych Janeckiego (Kupidura i in. 2012). Pod uwagę brano następujące kryteria: harmonię kompozycji, plany w krajobrazie, poziom dewastacji stan szaty roślinnej, stopień naturalności oraz stopień różnorodności. Dla każdego kryterium przyznawano punkty od 0 do 2 (tab. 1). Suma punktów jest wartością elementu ocenianego. Walory widoku ocenianego w każdym punkcie przydzielono do jednej z trzech kategorii – niskie (0–11), średnie (12–17) i wysokie (18–24) – tabela 2. Kryteria oceny walorów oraz szczegółowe zasady przyznawania punktów przedstawiono w tabeli 1 i tabeli 2.

Na podstawie analiz opracowano wytyczne projektowe oraz nakreślono zgodną z nimi koncepcję, która obejmuje zagospodarowanie terenu, projekt roślinności, nawierzchni i małej architektury oraz wizualizacje.

Tabela 1. Kryteria oceny krajobrazu w analizowanych sekwencjach widokowych
Table 1. Criteria for the landscape assessment values of the analyzed view sequences

Cecha Attribute	0	1	2
Harmonia kompozycji	brak harmonii	neutralny część elementów stanowi dobrą kompozycję	harmonijny wszystkie elementy stanowią dobrą kompozycję
Composition harmony	lack of harmony	some of the elements make good composition	harmonious all elements are performing good composition
Plany w krajobrazie	jeden plan	dwa plany	trzy i więcej planów
Plans in the landscape	one plan	two plans	three and more plans
Poziom dewastacji	silnie zdewastowany, ponad 50% obszaru zdewastowanego	zdewastowany, obszary zniszczone zajmują do 50%	krajobraz niezdevastowany
Level of the devastation	strongly devastated, over 50% of devastated area	devastated, devastated areas cover up to 50% of the area	non devastated landscape
Stan szaty roślinnej	zły, duże ubytki, stan zagrożenia lub straty nieodwracalne	dobry, ubytki lub częściowe uszkodzenia	bardzo dobry, bez uszczerbków
State of vegetation	bad, big damage, state of danger or irreparable damages	good, declines or fragmentary damages	very good, without damages
Stopień naturalności	niski, duża liczba linii prostych, krajobraz przekształcony przez człowieka	średni, mała liczba linii prostych, krajobraz częściowo przekształcony przez człowieka	wysoki, brak widocznej ingerencji człowieka
Degree of naturalness	low, many straight lines, landscape transformed by a man	average, a few straight lines, landscape fragmentary transformed by a man	high, no visible man interference
Stopień różnorodności	nieróżnorodny, monotony, jednorodny	średnia różnorodność, monotony, pojedyncze elementy ożywające	wysoko różnorodny, duża różnorodność krajobrazu
Degree of diversity	nondiversified, dull, homogeneous	average diversity, dull with individual reviving elements	high level of landscape diversity

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Tabela 2. Kryteria oceny walorów analizowanych sekwencji widokowych
Table 2. Criteria for the assessment of the analyzed view sequences values

Walory widoku View values	Suma punktów w jednym kierunku Score in one direction	Suma punktów łącznie Total score
Niskie – Low	0–5	0–11
Średnie – Average	6–8	12–17
Wysokie – High	9–12	18–24

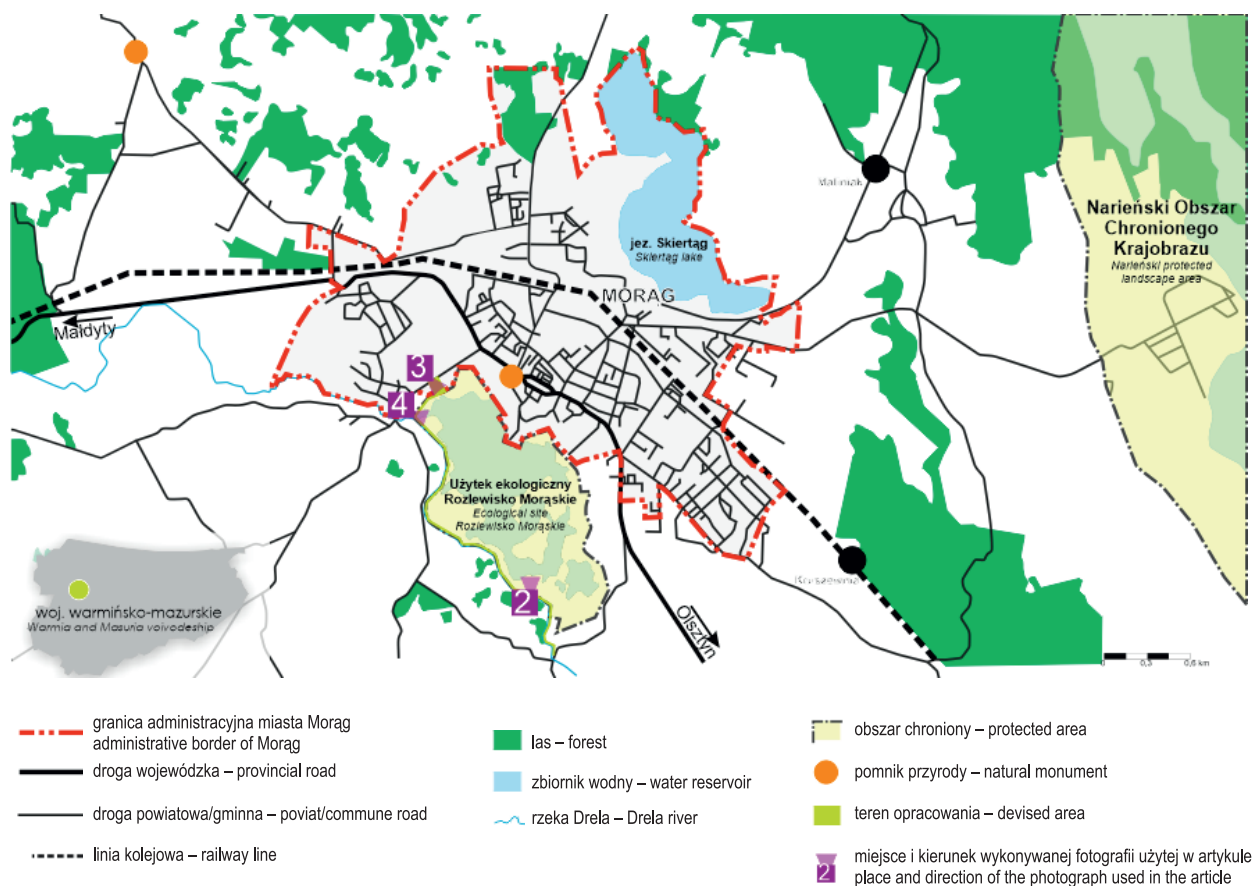
Źródło: opracowanie własne

Source: own study

CHARAKTERYSTYKA TERENU OPRACOWANIA

Rozlewisko Morąskie dawniej określane było Jeziorem Morąskim (Maurin, Mawrin albo Morin) (Jaworska i Lossman 1973). W średniowieczu wody z tego zbiornika wodnego, za pomocą drewnianych kanałów, zasilaly miejskie studnie. W 1867 r. prywatny właściciel uzyskał zgodę władz miasta na osuszenie jeziora i wykonał systemem rowów odwadniających ten teren. Ze względu na to, że obszar nie nadawał się pod zagospodarowanie, teren ponownie zalano (Waloryzacja przyrodnicza... 1993). Rozlewisko Morąskie aktualnie jest płytkim, silnie zarastającym zbiornikiem (rys. 2), którego głębokość wynosi

około 0,6–1,0 m. Teren o powierzchni 121,63 ha objęto ochroną w 2009 r. (Rozporządzenie nr 25... Dz.Urz. Woj.Warm.-Maz. z 2009 r. nr 105, poz. 1658) z uwagi na prawidłowo zachowany ekosystem bagieny i ostoję rzadkich gatunków ptaków wodno-błotnych. W obrębie użytku ekologicznego zabronione jest niszczenie lub przekształcanie terenu, zanieczyszczanie gleby, zmienianie stosunków wodnych i sposobu użytkowania ziemi. Nie można także usuwać oraz przekształcać naturalnych zbiorników wodnych, starorzeczy i obszarów wodno-błotnych. Nie dopuszczalne jest również celowe zabijanie dzikich zwierząt, niszczenie miejsc bytowania i złożonej ikry (wyjątek stanowi amatorski połów ryb), wykonywanie zabiegów uwarunkowanych racjonalną gospodarką rolną, leśną, rybacką

Rys. 1. Lokalizacja terenu opracowania na tle granic administracyjnych miasta i form ochrony przyrody

Fig. 1. Location of devised area against the background of the town's administrative boundaries and forms of nature protection

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

i łowiecką oraz umieszczanie tablic reklamowych. Teren objęty opracowaniem zgodnie z zapisami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (Uchwała nr III/20/14 Rady Miejskiej) przeznaczony jest głównie pod zieleni parkową. W jednostce tej dopuszczalne jest urządzenie ścieżek spacerowych i rowerowych oraz budowanie urządzeń rekreacyjnych, obiektów małej architektury, a także infrastruktury technicznej. Otoczenie rozlewiska częściowo zagospodarowano (rys. 3), jednak w analizach wykazano, że należy dążyć do reorganizacji tej przestrzeni. Sztucznie usypaną groblę, która pełni funkcję szlaku komunikacyjnego wokół użytku ekologicznego (rys. 4), wykonano w 2004 r. w ramach zadania „Ochrona

i zagospodarowanie użytku ekologicznego Rozlewisko Morąskie”, które obejmowało budowę ścieżki dydaktycznej wokół Rozlewiska Morąskiego. Teren objęty opracowaniem odznacza się bogactwem gatunkowym flory i fauny. Poza gatunkami charakterystycznymi dla tego typu siedlisk występują też gatunki obce i inwazyjne (robinia akacjowa i klon tatarski). Na terenie objętym inwentaryzacją przeważa wierzba szara (15,5%) oraz wierzba krucha (13,0%), mniej licznie występują natomiast olsza szara, dąb szypułkowy, śliwa tarnina i topola osika (0,4%). Ogólny stan małej architektury zinwentaryzowanej na tym terenie jest średni. W ramach inwentaryzacji zidentyfikowano 29 obiektów, wśród których przeważają ławki, kosze

Rys. 2. Rozlewisko Morąskie

Fig. 2. Rozlewisko Morąskie

Źródło: fot. E. Pochodyła

Source: photo by E. Pochodyła

Rys. 3. Wjazd na teren opracowania od strony ul. Weneckiej

Fig. 3. Entrance to the devised area from the Wenecka Street

Źródło: fot. E. Pochodyła

Source: photo by E. Pochodyła

Rys. 4. Widok na groblę otaczającą rozlewisko

Fig. 4. View on the levee surrounding the backwater

Źródło: fot. E. Pochodyła

Source: photo by E. Pochodyła

na śmieci oraz tablice informacyjne. Zagospodarowanie terenu wykonane w 2004 r. nie jest zgodne ze współczesnymi trendami w projektowaniu terenów zieleni. W projekcie popełniono wiele błędów wynikających z braków w analizach przedprojektowych.

WYNIKI BADAŃ – ANALIZY KRAJOBRAZU

W ramach analizy krajobrazowej (rys. 5) wydzielono 55 wnętrz krajobrazowych. Głównym z nich jest wnętrze, którego płaszczyznę poziomą tworzy tafla rozlewiska. Wzdłuż analizowanego ciągu komunikacyjnego przeważają wnętrza konkretne i obiektywne o średniej powierzchni 1541,35 m². Wnętrza wyodrębniano w terenie w trakcie sezonu wegetacyjnego. Ściany wielu z nich tworzą skrajne części trzcinowisk, które nie są czytelne w krajobrazie w okresie wiosennym. Charakterystycznym rodzajem wnętrz są wnętrza długie pokrywające się z przebiegiem analizowanej ścieżki. W terenie wydzielono 27 otwarć krajobrazowych. Występują one głównie w północnej części obszaru opracowania. W terenie oznaczono ponadto elementy wyróżniające się. Dominantą kulturową negatywnie wpływającą na walory krajobrazowe okolicy jest kompleks oczyszczalni ścieków zlokalizowanej w środkowej części ciągu, w odległości około 1100 m od strony miasta. W terenie oznaczono ponadto dwa akcenty kulturowe. Są nimi ambony widokowe, jedna z nich zlokalizowana jest w pobliżu wjazdu na teren opracowania od strony ul. Weneckiej, kolejna natomiast w południowej części opracowywanego terenu. Z wielu punktów na trasie rozpościera się widok na panoramę miasta. Są to głównie miejsca w północnej oraz środkowej części trasy, nie mniej jednak z dalszych części ścieżki, w miejscach wskazanych jako otwarcia widokowe, można również dostrzec sylwetę panoramy. Szczególnie wyraźnie widoczna jest z istniejących punktów widokowych (ambon).

Na podstawie analizy krajobrazowej stwierdzono, że najatrakcyjniejsze widoki rozpościerają się w kierunku Rozlewiska Morąskiego, jednak są one często zakłócone grupami istniejącej roślinności, która pełni rolę wyraźnych barier, ale i ram widokowych.

Miejsca o najlepszej ekspozycji wskazano do zaplanowania dziesięciu punktów widokowych. Barierą widokową oprócz roślinności nadwodnej jest także ukształtowanie terenu. Szczególnie w środkowej części ścieżki, w pobliżu zabudowań mieszkaniowych i gospodarczych. W terenie sporządzono klasyfikację widoków występujących po obu stronach analizowanego ciągu, dzieląc je na trzy kategorie główne, wśród których dodatkowo wyodrębniono klasyfikację ze względu na występowanie przeszkód albo ich brak. Widoki dalekie oznaczono na łącznej długości 1479,9 m. Występują one głównie w północnej części terenu opracowania. Widok średnio daleki wskazano na 982,1 m, zaś widok bliski zajmuje odcinek 3220,0 m. Widok z przeszkodami oznaczono na 673,1 m, natomiast widok pełny na 4378,9 m.

Z analizy sekwencji widokowych wynika, że elementem pozytywnym na niemal całej długości ścieżki widokowej jest rzeka Drela oraz zieleń wysoka, która często zasłania mniej atrakcyjne nieużytki. Wśród elementów negatywnych wymienić można zdewastowaną nawierzchnię ścieżki (przebieg) oraz zaniedbany brzeg zbiornika wodnego. Z przeprowadzonej waloryzacji wynika, że w wyznaczonych miejscach, zgodnie z przyjętymi kryteriami, walory w przeważającej mierze były średnie. Łącznie wszystkim punktom badawczym przyznano 373 punkty z 624 możliwych do uzyskania, co daje średnią arytmetyczną 14,3 pkt na punkt badawczy. Co istotne, wynik waloryzacji w kierunku południowym jest nieznacznie niższy (6,9 pkt) od wyniku uzyskanego w kierunku północnym (7,4 pkt). Pozwala to wnioskować, iż widoki na trasie są atrakcyjniejsze ścieżką w kierunku miasta. Najniżej ocenionymi punktami w waloryzacji krajobrazu były: punkt znajdujący się na początku ścieżki widokowej (nr 2) oraz otoczenie oczyszczalni ścieków (nr 12). Zdobyły one 10 punktów z 24 możliwych do uzyskania. Najwyższe wyniki odnotowano w punkcie nr 17 (18/24 pkt). W tym punkcie krajobraz jest harmonijny, a potencjalny użytkownik, w zależności od kierunku poruszania się widzi trzy lub cztery plany. W obrębie analizowanego punktu, wzdłuż przebiegu oraz na zakończeniu osi widokowej, znajduje się ponadto dobrze zachowana zieleń.

Rys. 5. Analiza krajobrazu terenu opracowania – wybrane elementy

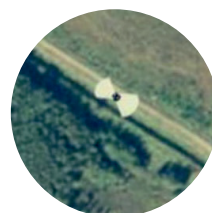
Fig. 5. Landscape analysis of devised area – selected elements

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

WYNIKI BADAŃ ANALYSIS RESULTS

karta 22/26
chart 22/26

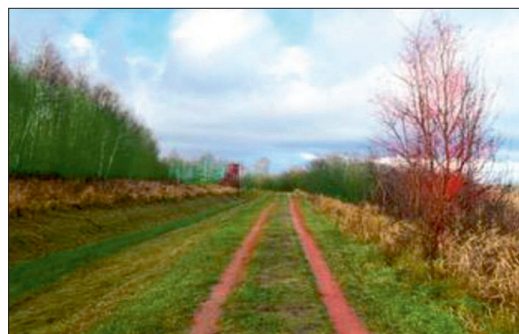

Analiza sekwencji widokowych – analysis of view sequences values

W PRZÓD – FORWARD

- Elementy pozytywne:
– zielen na zakończeniu osi widokowej
– rzeka Drela
- Positive elements:
– vegetation at the end of the viewing axis
– Drela river
- Elementy negatywne:
– zdewastowana nawierzchnia ścieżki (przedept)
- Negative elements:
– devastated path surface

W TYŁ – BACKWARD

- Elementy pozytywne:
– zielen przy rzece
– rzeka Drela
- Positive elements:
– vegetation next to the river
– Drela river
- Elementy negatywne:
– zdewastowana nawierzchnia ścieżki (przedept)
– zaniedbane pojedyncze okazy roślinności
– nieatrakcyjna ambona widokowa
- Negative elements:
– devastated path surface
– negated individual vegetation specimens
– unattractive viewing point

waloryzacja – valorization

Cecha – attribute	W przód – forward	W tył – backward	Suma – total score
Harmonia kompozycji Composition harmony	1	0	1
Plany w krajobrazie Plants in the landscape	0	1	1
Poziom dewastacji Level of devastation	1	1	2
Stan szaty roślinnej State of vegetation	1	1	2
Stopień naturalności Degree of naturalness	1	1	2
Stopień różnorodności Degree of diversity	0	1	1
Suma Total score	5/12	5/12	10/24
Walory Values	niskie low	niskie low	niskie low

Rys. 6. Przykładowa karta z analizą sekwencji widokowych
Fig. 6. Exemplary chart with the analysis of view sequences values
Źródło: opracowanie własne
Source: own study

Na podstawie przeprowadzonych analiz opracowano wytyczne projektowe i wskazano miejsca, które powinny zostać urozmaicone. Wyodrębniono także obszary, na których powinno się wprowadzić nowe nasadzenia bądź inne elementy maskujące (rys. 6).

Wytyczne projektowe:

- usunięcie gatunków inwazyjnych (nawłóć, robinia akacjowa);
- zwiększenie bioróżnorodności gatunkowej poprzez zastosowanie w nasadzeniach gatunków rodzimych;
- wyznaczenie miejsc parkingowych na początku (ul. Wenecka) oraz na końcu trasy;
- zaproponowanie nawierzchni adekwatnych do aktualnych warunków z uwzględnieniem sposobu użytkowania oraz naturalnego charakteru ścieżki;
- zaproponowanie elementów małej architektury (punkty widokowe, siedziska, tablice informacyjne) dostosowanych formą do charakteru miejsca oraz wpasowanie ich w krajobraz (unikanie kolizji widokowych);
- tematyzacja ścieżki nawiązująca do terenu towarzyszącego (obszar objęty ochroną);
- zaproponowanie działań tymczasowych urozmaicających program ścieżki widokowej (Land Art).

KONCEPCJA PROJEKTOWA

Tworząc koncepcję projektową, korzystano z wytycznych zawartych w literaturze przedmiotu (Kasprzyk 1977, Ptaszycka-Jackowska, Baranowska-Janota 1989, Ważyński 1997, Styperek 2002) oraz oparto się na najnowszych trendach stosowanych w architekturze krajobrazu. Motywem przewodnim koncepcji (rys. 7) są ptaki i ich stadia rozwojowe. Inspiracją projektową ścieżki oraz zaprojektowanych form małej architektury jest struktura ptasiego pióra. Wzdłuż całego ciągu spacerowego umieszczono sylwety ptaków występujących na obszarze Rozlewiska Morąskiego. Dodatkowo zaprojektowano multimedialne tablice informacyjne z nazwą gatunkową i krótkim opisem. Na trasie ścieżki wydzielono sześć punktów węzłowych: punkt początkowy, gniazdo, jajo, pisklę, ptak dorosły, punkt końcowy. Punkty gniazdo – ptak dorosły (2–5) wyposażono w tablice informacyjne dotyczące danego stadia rozwojowego

ptaka. Dodatkowo w każdym z tych punktów przy brzegu zbiornika wodnego umieszczono instalację z gałęzi nawiązującą do motywu punktu.

A – punkt początkowy ścieżki (rys. 8) zaprojektowano zwracając uwagę na płynne połączenie miejscowości z naturalnością rozlewiska. Przy wjeździe na projektowany teren usytuowano miejsca parkingowe oraz stojaki na rowery. Miejsca te oddzielone są od dalszej części ścieżki widokowej witaczem. W części centralnej znajduje się roślinna makietka terenu opracowania. W części bocznej zlokalizowano siedziska z dostępem do internetu. Dodatkowo zaprojektowano podest widokowy oraz pomost wędkarski.

B – punkt drugi (gniazdo) stanowi pierwszy punkt postojowy ścieżki nawiązujący do tematyki stadiów rozwojowych ptaków. Zaprojektowano tu wiklinowy płot odwołujący się do motywu gniazda i nadający poczucie intymności. Dodatkowo umieszczono siedziska w kształcie jaj. Elementem bezpośrednio nawiązującym do tematyki punktu będzie także artystyczna instalacja z gałęzi (gniazdo) umieszczona przy zbiorniku wodnym.

C – punkt trzeci (jajo) stanowi kolejny przystanek na trasie ścieżki. Jest to punkt nawiązujący do stadia rozwojowego ptaków – jaja. Zaprojektowano tu wiklinową konstrukcję w kształcie jaja, pełniącą funkcję altany, zadaszenia. Dodatkowym elementem projektowanym jest instalacja z gałęzi (jajo). Przewiduje się także ustawienie dwóch ambon widokowych.

D – punkt czwarty (pisklę) wyposażono w drewnianą kładkę, na zwieńczeniu której zaplanowano instalację przedstawiającą sylwety odlatujących ptaków. Symbolizuje ona pierwsze loty oraz opuszczanie gniazd. Zaprojektowano tu również pergolę w formie tunelu oraz roślinność przesłaniającą pobliską oczyszczalnię ścieków.

E – punkt piąty (ptak dorosły) urozmaicono drewnianą kładką prowadzącą do nowoczesnej ambony widokowej przeznaczonej do obserwacji awifauny. Zaplanowano tu ponadto umieszczenie sylwet ptaków w pobliskich szuwarach i sitowiach.

F – punkt końcowy ścieżki zaprojektowano w nawiązaniu do punktu początkowego (połączenie naturalności z miejskością). Wyposażono go w miejsca postojowe i witacz.

Rys. 7. Koncepcja zagospodarowania przestrzennego ścieżki widokowej wzdłuż fragmentu linii brzegowej Rozlewiska Morąskiego – plan ogólny

Fig. 7. Conception of spatial development of a lookout trail along the part of Rozlewisko Morąskie's shoreline – masterplan

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Projektowaną roślinność dobrano, kierując się pokrojem, preferowanym stanowiskiem oraz okresem kwitnienia. Zaplanowano nasadzenia drzew, krzewów oraz bylin, w tym licznych traw ozdobnych. Wybrano gatunki rodzime i atrakcyjne dla zwierząt, które zapewniają schronienie przed drapieżnikami i wiatrem, dostarczają materiału do budowy gniazd i pożywienia. Obiekty małej architektury są istotnymi elementami uzupełniającymi przestrzeń. W koncepcji projektowej zaproponowano formy proste, kształtem nawiązujące do uproszczonego rysunku struktury

ptasiego pióra. Chcąc zachować naturalny charakter miejsca, zdecydowano się na wprowadzenie elementów drewnianych w połączeniu ze stałą kortenowską, która nadaje proponowanym obiektom nowoczesny styl. W obrębie opracowywanego terenu przewiduje się zastosowanie czterech rodzajów nawierzchni. W przeważającej części projektuje się wodoprzepuszczalne nawierzchnie mineralno-żywiczne. Dodatkowo przewiduje się zastosowanie nawierzchni z nowoczesnych, betonowych płyt chodnikowych oraz drewna.

Rys. 8. Wizualizacja punktu początkowego ścieżki widokowej

Fig. 8. Visualization of the starting point of the lookout trail

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

PODSUMOWANIE

Zagospodarowanie i wykorzystanie turystyczne obszarów objętych powierzchniovymi formami ochrony jest możliwe, jednak wymaga przestrzegania określonych zasad. Dobrym rozwiązaniem jest projektowanie terenów bezpośrednio sąsiadujących z obszarami chronionymi, zlokalizowanych przy większych skupiskach zabudowy mieszkaniowej.

Dzięki bliskości ośrodka miejskiego istnieje większa szansa na wykorzystanie zrealizowanej inwestycji oraz na ochronę obiektu objętego powierzchniovą formą ochrony. Jednym z głównych założeń projektowych, które powinny być stosowane na terenach cennych przyrodniczo, jest zachowanie naturalnego charakteru miejsca oraz dostosowanie nasadzeń i obiektów małej architektury do specyfikacji terenu (walory przyrodnicze i kulturowe). W miarę możliwości

należy stosować głównie gatunki rodzime oraz dążyć do zwiększania różnorodności biologicznej terenu, m.in. poprzez likwidację roślinności inwazyjnej. W trakcie projektowania ścieżek widokowych należy zwrócić szczególną uwagę na fakt, aby analizować sekwencje ujęć krajobrazowych w obu kierunkach opracowywanej trasy. Niezwykle ważny jest też termin wykonywania analizy i waloryzacji krajobrazu. Struktura wnętrza krajobrazowych, bariery widokowe oraz zasięg widoczności z ciągów widokowych znacznie różnią się w trakcie całego roku i są silnie skorelowane z okresem wegetacji szaty roślinnej.

Zaproponowana koncepcja przyczynia się w znacznym stopniu do kanalizacji ruchu turystycznego oraz do zachęcania mieszkańców miasta do spędzania wolnego czasu na świeżym powietrzu. Ścieżka pełni ważną rolę w edukacji społeczności lokalnych. Prezentuje informacje istotne z punktu widzenia jej użytkowników i przedmiotu ochrony tego obszaru. Zebrane wyniki analiz pozwoliły na wskazanie miejsc i elementów atrakcyjnych oraz takich, które należy udoskonalić. Dzięki wykonanym analizom wykorzystano potencjał krajobrazowy miejsca oraz zamaskowano jego najmniej atrakcyjne ujęcia widokowe. Koncepcja projektowa ma przyczynić się do poprawienia walorów krajobrazowych ścieżki, które określono jako średnie. Zastosowano zabiegi mające na celu odpowiednią ekspozycję i maskowanie wybranych obiektów. Koncepcja, zwłaszcza na terenach chronionych, powinna być kreowana z poszanowaniem istniejącej struktury krajobrazu. Elementy ją uzupełniające, takie jak mała architektura czy nawierzchnie, powinny wynikać z charakteru miejsca, a do ich tworzenia powinny być wykorzystywane lokalne materiały budowlane wpisujące się w specyfikę miejsca.

PIŚMIENNICTWO

- Antolak, M., Krawiecka, E. (2014). Zabytkowe aleje przydrożne gminy wiejskiej Ostróda w percepcji dynamicznej uczestnika ruchu drogowego, w: *Instrumenty kształtowania przestrzeni obszarów wiejskich* (Historic road-lining tree avenues of Ostroda rural commune in dynamic perception of traffic participants, in: *Instruments of shaping the space of rural areas*). Red. M., Nowak, K., Pawlewicz, A., Szczepańska. Wyd. UWM Olsztyn, Towarzystwo Rozwoju Obszarów Wiejskich, Olsztyn, ss. 81–90.
- Instrukcja znakowania szlaków turystycznych (Instruction of Marking Tourist Routes). (2007). Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa.
- Królikowski, J.T., Piądlowska, K., Rothimel, B., Wlazło-Malinowska, K. (2016). Analiza sekwencji widokowych jako metoda waloryzacji i projektowania krajobrazu miasta (Sequence viewing analysis as an urban landscape valorisation and design method). *Przestrzeń i Forma* 26, 9–24.
- Kasprzyk T. (1977). *Turystyczne zagospodarowanie lasu* (Touristic development of the forest). PWRiL, Warszawa.
- Koreleski K. (2005). *Zasady tworzenia i zarządzania użytkami ekologicznymi w Polsce* (The principles of creating and managing ecological sites in Poland). *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich* 1, 24.
- Kupidura, A., Łuczewski, M., Kupidura, P. (2012). *Wartość krajobrazu. Rozwój przestrzeni obszarów wiejskich* (Value of the landscape. Development of rural areas). PWN, Warszawa, s. 35.
- Morąg, Z. *dziejów miasta i powiatu* (Morąg. From the history of the town and the county). (1973). Red. H., Jaworska, M., Lossman. *Pojezierze*, Olsztyn, s. 100.
- Pochodyła, E. (2017). *Koncepcja zagospodarowania przestrzennego ścieżki widokowej wzdłuż fragmentu linii brzegowej Rozlewiska Morąskiego* (Conception of spatial development of a lookout trail along the part of Rozlewisko Morąskie's shoreline). Praca inżynierska napisana w Katedrze Architektury Krajobrazu, UWM, promotor: Antolak, M., Olsztyn (materiały niepublikowane).
- Połucha, I., Marks, E., Jaszcak, A., Elkhatib, A. (2013). *Zasady projektowania ścieżek dydaktycznych o tematyce zdrowotnej na obszarach leśnych* (The design principles of didactic paths on health topics within forest areas). *Problemy Ekologii Krajobrazu. Rekreacja w krajobrazach o wysokim potencjale* XXXIV, s. 313.
- Ptaszycka-Jackowska, D., Baranowska-Janota, M. (1989). *Zasady korzystania z przyrodniczych obszarów chronionych* (The rules for using protected natural areas). Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.

- Rozporządzenie nr 25 Wojewody Warmińsko-Mazurskiego z 30 lipca 2009 r. w sprawie ustanowienia użytku ekologicznego „Rozlewisko Morąskie”. *Dz.Urz.Woj.Warm.-Maz.* z 2009 r. nr 105, poz. 1658.
- Stasiak, A. (2006). Produkt turystyczny – szlak (Tourist product – route). *Turystyka i Hotelarstwo* 10, 9–40.
- Styperek, J. (2002). Linearne systemy penetracji rekreacyjnej (Linear systems of recreational penetration). Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Uchwała nr III/20/14 Rady Miejskiej w Morągu z 30 grudnia 2014 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru miasta Morąg.
- Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. *Dz.U.* z 2004 r. nr 92 poz. 880 z późn. zm. Waloryzacja przyrodnicza projektowanego terenu chronionego „Bagno Morąskie” (Natural Valorisation of the Planned Protected Area „Bagno Morąskie”) (1993). Red. J., Nowakowski, B., Dulisz. Wydział Ochrony Środowiska, Architektury i Budownictwa Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie, Olsztyn (maszynopis).
- Ważnyński, B. (1997). Urządzanie i zagospodarowanie lasu dla potrzeb turystyki i rekreacji (Forest management and development for tourism and recreation). Wyd. AR im. A. Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań.
- Wejchert, K. (1984). Elementy kompozycji urbanistycznej (Elements of urban composition), Arkady, Warszawa.
- Wycena krajobrazu. Rynkowe aspekty oceny i waloryzacji krajobrazu (Landscape assessment. Market aspects of landscape evaluation and valorisation). (2000). Red. T., Bajerowski. Educaterra, Olsztyn, ss. 42–46.

LOOKOUT TRAILS IN PROTECTED AREAS – A CASE STUDY OF ECOLOGICAL SITE ROZLEWISKO MORASKIE

ABSTRACT

Educational trails often occur through the areas encompassed by various forms of nature conservation. Designing proces of these routes should be subjected to the principles of environmental protection, so it is extremely important to skilfully manage their surroundings. In the design process, there should be proposed solutions that will make the areas more attractive and will not adversely affect the object of their protection. Lookout trails are an example of educational trails. They have diverse character and perform various functions related primarily to their location. The paper presents the concept of development of the outlook trail along the part of the Rozlewisko Morąskie. The concept based on the results of conducted analyzes.

Key words: protected areas, landscape architecture, environmental education, educational trail, Morąg

REVITALIZATION OF URBAN SPACE – CASE STUDY OF GHENT, BELGIUM

Jadwiga Biegańska✉, Stefania Środa-Murawska, Krzysztof Rogatka, Dominika Finc, Mariusz Cielicki, Wojciech Kuczmowski, Michał Kwiatkowski, Martin Werner, Lilianna Kopczyńska

Department of Urban Studies and Regional Development, Nicolaus Copernicus University in Toruń
Lwowska 1, 87-100 Toruń, **Poland**

ABSTRACT

Revitalisation is a natural consequence of social, economic and spatial transformations taking place around the world. This process seems to be particularly dynamic in Europe where it is a reaction to the appearance of degradation processes and negative socio-economic consequences related to them in the urban space. In the study, authors considered the urban revitalization as the case study of Ghent. Ghent, the second-largest city in the Flamish Region in Belgium after Antwerp (253,266 residents as at 2017) is among the first cities in Europe to have noticed the opportunities related to the correct planning of revitalization. The main source of data for this paper consists in an on-site query performed between August and September 2016. During the query, the researchers confronted information contained in the zoning plans with the facts, and carried out a questionnaire survey. Four different parts of Ghent implementing revitalisation projects were covered by the study, including The Sint-Pieters Station site, Brugse Poort, Oude Dokken, Dampoort. In order to follow the manner in which revitalisation is perceived in different parts of the city, respondents were asked what they thought were the problems present in the discussed parts of the city and, consequently, what projects were implemented there; what were the advantages of the implemented projects; and finally how they assessed prior activity in this field and what else should be done in the future within the implemented revitalisation projects in the discussed areas. In our study we have shown that Ghent's authorities have created a good vision of the revitalisation process with significant support from the city's inhabitants.

Key words: revitalization, dysfunctional areas, urban, Ghent, Belgium

INTRODUCTION

Modern urban space is undergoing incessant transformations (Cuthbert 2007). On the one hand, they result from changes which make up the global urbanisation process (Jiang and O'Neill 2017). In this context, cities located in the so-called highly developed regions of the world, including Europe,

are currently primarily experiencing suburbanisation (Antrop 2004). It causes the depopulation of centres and an accumulation of unfavourable socio-economic phenomena and processes in city centres (Kantor-Pietraga, 2014, Krzysztofik et al. 2017). On the other hand, the said transformations are an effect of the succession of functions which underpin city development (Kovacs and Brade 2014, Dymitrow et al.

✉jadwigab@umk.pl

2017). The fact that European cities function in a global city network largely determines the shifts related to the economic base of a city. In a way, this forces cities to replace economically unprofitable functions with functions yielding profit (Raźniak et al. 2017). As a result, post-industrial, post-harbour, post-military, post-railway areas commonly need to be adequately developed and given new functions that are significant in global conditions (Haase et al. 2013). Revitalisation, understood as a reaction to the appearance of degradation processes and negative socio-economic consequences related to them in the urban space, seems to be the answer to adverse phenomena and processes taking place in the urban space, in particular in highly developed regions of the world (Fanea-Ivanovici 2013, Rogatka et al. 2015). If adequately planned and efficiently implemented, comprehensive revitalisation projects may not only improve the quality of residents' lives or the competitiveness of certain city districts, but also help a city become an important tourist destination, an exemplar of recovery measures, or shape the image of the entire city (Otto and Chmielewska 2014).

Gent, the second-largest city in the Flemish Region in Belgium after Antwerp (253,266 residents as at 2017) (Statista) is among the first cities in Europe to have noticed the opportunities related to the correct planning of recovery processes. The first plans aimed to introduce improvements in the city space date back to mid-19th century. It is assumed that when in 1852 Paris introduced the revolutionary Haussmann's plan whose purpose was to demolish cramped residential zones, construct wide streets, large boulevards and technical facilities, and to improve the city's sanitary conditions, similar actions in Ghent had already been ongoing for several years. These works were also continued at the end of the 19th-century (Zollikofer-De Vigne plan of 1882). Large projects aimed to boost the aesthetics of urban space were implemented in Ghent before the World Exhibition of 1913. After World War II, the city began to profoundly experience the suburbanisation process which was seen as an opportunity to unburden the densely populated city. Two subsequent plans provided a significant impulse

for the suburbanisation process: the De Taeye law of 1948 which provided subsidies for the construction of new houses, mainly in the outskirts of the city, and the Brunfaut law oriented at funding collective housing projects, including social housing (Gosse and Heynen 2010). However, further social projects (including a garden city project connected with the idea of social housing of 1950, or a project from 1955 for huge water sports infrastructure surrounded by apartment blocks in a parkland), the strengthening of Ghent's position as an industrial centre in the 1960s (covering, among other things, the establishment of a new steel plant, Volvo's cars and trucks plant built in 1964, the extension of the existing paper mill, the construction of several power plants and some chemical companies, finally the development of northern port and cooperation between industry and the University), and the influx of migrants (primarily from Turkey) were not able to stop the outflow of the city's population (De Decker and Pannecoucke 2004). Moreover, new problems emerged in the city space, including reduced livability of the downtown, related to the movement of the better-off inhabitants to the suburbs, increased traffic in the city centre, dilapidation, soaring vacancy rates, the stench of canals functioning as sewers, as well as issues concerning the provision of the right living conditions and the organisation of space in the 19th-century neighbourhoods (Boussauw 2014). A response to those and other problems came with the next plan: the 1968 Patershol district revitalisation plan. The aim of the plan was to restore the 17th-century historical character of the area and to increase its tourist attractiveness. As early as in the 1990s, the Patershol district was a symbol and a prototype of successful revitalisation, with its trademark streets dominated by picturesque façades and quality restaurants. Half of a century has passed since the introduction of the first Ghent revitalisation plan; it is therefore worth studying how revitalisation projects are implemented in a city considered the pioneer of recovery measures. Moreover, since the city's residents boast tremendous social involvement in the implemented projects, the analysis will also include their assessment of the main

projects aimed to renovate urban space in Ghent. In light of the above, this paper aims to scrutinise how the revitalisation process is perceived by inhabitants and visitors within the city.

THEORETICAL BACKGROUND

Revitalisation is a natural consequence of social, economic and spatial transformations taking place around the world. This process seems to be particularly dynamic in Europe where it is a reaction to the appearance of degradation processes and negative socio-economic consequences related to them in the urban space.

There are many terms referring to recovery measures, increasing the attractiveness and quality of areas in cities. And thus, *urban space restructuring* is a general economic term related to a system transformation of the economy and referring to rebuilding and transforming in the general sense of the words. The term *restoration* is closely related to degraded areas and it consists in restoring once-existing values and qualities characteristic of a given object or fragment of space. Another term, *renovation*, is understood as the restoration of past greatness, good shape in order to boost the quality of a given object. In the case of *rehabilitation*, we work on an existing function, striving to restore its grandeur in terms of architecture and, importantly, the socio-spatial structure (Ziobrowski 2008, Kaczmarek 2001, Urban regeneration 2017). The rehabilitation of social, cultural and architectonic urban space is also called reurbanisation, primarily consisting of the following actions: intensified use of space in the city, supplementation of incomplete structures, proper selection of new functions, adequate standard of modernised objects, buildings and facilities. Reurbanisation may be defined as a complex and long term process of reviving city centres consisting in the optimisation of economic, social, environmental, legal, and construction conditions. Thus understood reurbanisation is an action directed at ensuring living space in the centre of the city while maintaining its identity and cultural heritage, both material, and partially immaterial.

According to Parysek (2008), reurbanisation in the spatial sense consists in countering urban sprawl and is expressed through the movement of the population and businesses into the centre (Leaf 1995, Web and Webber 2016).

The nomenclature related to city revival is abundant, and revitalisation itself has many synonyms. Referring to prior considerations, revitalisation should be treated as a comprehensive and complex phenomenon depending on an array of factors, and which can be compared to “healing” cities, their pathological, or “ill”, districts. On the other hand, S. Kaczmarek (2001) states that “revitalisation is a sequence of planned actions aimed at economic revival and a change of the spatial and functional structure of degraded urban areas. It is a process which may be applied to urban areas with different intended uses, e.g. industrial, military, harbour, residential or transportation” (p. 16). Therefore, revitalisation is a process which in its nature consists in the improvement of urban space quality. This improvement is related to functional changes which involve the adaptation of old built environment and the construction of new objects which remain in dialogue with the existing tissue. Revitalisation also brings an added value in the form of the protection of cultural heritage: buildings, facilities, elements of machines, engineering infrastructure, urban structures, etc. We can therefore consider revitalisation in the spatial, economic, and social aspects, and – consequently – the cultural aspect (Yau and Chan 2008). With respect to the multifaceted nature of revitalisation, the relevant terminology is present in the works of researchers from various fields: geography, sociology, economics, architecture, urban planning, ecology (Kaczmarek 2001, Wise and Clark 2017).

According to T. Kaczmarek (2001), revitalisation as a process and as a notion stems from the New Charter of Athens of 1998 which tackles the issues concerning the restoration of the city structure and urban form. The first pivotal impulse inspiring deliberations on the revitalisation of central districts was purely sociological. It related to the renovation of devastated residential resources in English city centres by

the middle class, called the new urban gentry. This process was called gentrification. Within it, affluent spheres penetrated city centres or their direct proximity, what led to the gentrification of space or its selected fragments (Jadach-Sepioło 2009, Wu 2016). “Therefore, the onset of revitalisation should be associated with a change of the behaviour and decisions made by those looking for new homes”.

The idea to revive cities in the spirit of revitalisation is also supported by arguments underlining economic, social, ecological, spatial (understood as spatial order shaping), and cultural effects consisting in the protection of historical monuments and the preservation of the *genius loci* (Ashworth and Tunbridge 2017). The essence of economic arguments referring to the discussed processors is the sparing use of land and a broadly-understood economic mobilisation of previously “dead” areas, an increase in the value of land and real property in the revitalised areas, new jobs, new market outlets, impact on the development of different local activities. As for social arguments, it is pivotal that the revitalisation process aims in its essence to maintain or restore social balance because the emerging new workplaces improve the broadly-understood quality and standard of life. In the context of culture, revitalisation is associated with creating a new, positive image of a city through focusing on its cultural wealth and heritage. Movable and immovable resources which constitute the heritage are protected for the benefit of society: people gather anew in the centre and the historical suburbs. Ecological argumentation refers to the broadening of biologically active areas, limited use of new areas, including primarily greenfield land (Coolen and Meesters 2012). The shaping of a new spatial order, and the integration of recently-developed areas with the city that creates a continuum in urban space are the two central spatial premises supporting the revival of cities in the spirit of revitalisation. Therefore, the process has a multi-dimensional impact on the city. Despite obvious benefits of revitalisation, there are, however, numerous barriers, including in particular:

- mental barrier – a need to make changes in public awareness and pay more attention to the possibility

of expanding and adapting old, substandard, and often devastated built environment (e.g. post-industrial, post-harbour, post-military areas, downtown districts),

- capital barrier – limited funding capabilities of the local government, a need for support, e.g. through EU funding,
- political barrier – lack of coordinated financial policy and government schemes dealing in revitalisation,
- conflict of interest – antagonisms between tenants, real property owners, neighbours, the local government,
- staff limitations – lack of adequately qualified personnel to manage revitalisation processes,
- environmental barrier – restrictions resulting from the need to protect and shape the natural environment (e.g. Natura 2000, protected areas) (Kaczmarek 2001, Easthope et al. 2013, Wu 2016).

The efficient performance of the revitalisation process requires a dualistic approach, i.e. one applying the top-down mechanism (implantative revitalisation) along with the bottom-up mechanism (integrative revitalisation) “It involves a synergy of activities originated by local authorities (administrative approach) and grassroots (community) actions. On the one hand, the revitalisation process has its formal framework related to the opportunities for obtaining EU funding for the revival of cities, what requires an administrative background; on the other, it is critical to focus on the microscale of the process dedicated to local communities. Revitalisation is equally a responsibility of city authorities, non-governmental organisations, cultural organisations, entrepreneurs. It also seems important to raise the role of social participation, i.e. the active participation of residents in the developed plans, programmes and strategies regarding revitalisation. Social participation consists in meetings with residents, consultations of issues and ideas referring to the revival of a district or a city block, and the joint development of revitalisation programs. Such approach, promoting synergy, coherence and cooperation of different groups, guarantees that the process will be successful. Moreover, each process requires adequate administrative and legislative tools.

The most popular of them include: the introduction of preservation zones, relevant provisions of zoning plans (areas earmarked for the rehabilitation of existing built environment and technical infrastructure), the delineation of special zones in municipal strategic documents, and the implementation of the provisions of relevant statutes and ordinances” (Kaczmarek 1999).

Revitalisation should therefore be treated as a *signum temporis*. This process concentrates, as in a lens, the current expectations of society in the context of the physiognomy and functioning of urban organisms. A revitalisation process that is carried out correctly guarantees the protection of cultural heritage, the creation of a city brand and new jobs, counters urban sprawl and improves the life quality of city dwellers (Lehrer et al. 2010, Kaczmarek and Kowalczyk 2016).

Successful revitalisation projects can be found in most European cities. They include, among others, the fruitful revival of the London Docks, treated as an example of waterfront revitalisation; the revival of the Zollverein mine and coking plant complex in Essen; the eco-revitalisation of the Tempelhof airport in Berlin; the comprehensive revitalisation of Bilbao; the revival of the Old Brewery in Poznań which changed it into a centre of trade, art and business; or the abovementioned revitalisation of the Patershol district in Ghent.

MATERIALS AND METHODS

The main source of data for this paper consists in an on-site query performed between August and September 2016. During the query, the researchers confronted information contained in the zoning plans with the facts, and carried out a questionnaire survey. The PAPI (Paper and Pencil Interview) method was applied during the survey study. 98 questionnaires were collected this way. Sampling was non-probabilistic, primarily due to the availability of the sample which was highly limited as a result of the dysfunctional nature of most of the analysed areas and the fact that the survey was performed in English. Nevertheless, the authors assumed that the sample

size was sufficient for prudent reasoning and generalisation of the obtained results. The collected raw data were encoded and verified in the PS Imago software, which also served to make further statistical breakdowns.

The survey covered 36.7% of men and 63.3% of women. The respondents were predominantly young: 45.6% were aged 20–29, 39.2% were 18–19, 8.9% – 30–39, and only 6.3% were 40 years old and older. The main source of income of the surveyed population was paid work: 25.3% worked full-time, 8.9% part-time, and 7.6% run their own company. Almost half of the respondents (49.4%) lived on a scholarship or were supported by their parents. A small percentage was on disability pensions or other forms of social assistance. The respondents reported predominantly tertiary (60.8%) and secondary (38.0%) education. The vast majority came from Belgium (94.7%), and several persons from Germany, Poland and Turkey. Moreover, as many as 60.8% of the respondents reported that they lived in a city, 10.1% the suburb, and 29.1% the countryside. 51.9% of the surveyed were residents of Ghent, 8.9% tourists, and 39.2% gave another reason for a visit in the city (most of them studied in the city, worked there, came shopping or were visiting friends/family). It is worth noting that every third respondent declared that they were keenly interested in recovery processes in the city that made up revitalisation, every third that these matters were partly of interest for them, and every third that they were not interested in the issue.

Four different parts of Ghent implementing revitalisation projects (Fig. 1) were covered by the study, including:

1. The Sint-Pieters Station site – located in the southern part of Ghent. The old station building was originally established for the 1913 World Expo. At this moment, it is the biggest station in Ghent and Flanders, as well as one of the biggest in Belgium. Over 54,000 passengers depart here every day. The revitalisation and modernisation of the station began in 2007, and it is planned to be finished by 2024. It seems to be one of the most important projects in the city. Due to the rising number of passengers,

the station is to be rebuilt as a modern public transport hub which enables a comfortable and swift transfer for a train, bus, tram, bicycle or car (solutions encompassing Park & Ride, Kiss & Ride, an indoor car park for 13,500 bicycles and 2,700 cars). The project also includes the construction of a new multifunctional high-quality building which will be a combination of housing, working and leisure spaces, with plenty of space for pedestrians and cyclists (Project Gent Sint-Pieters) – Figure 2a.

2. Brugse Poort has been used as an industrial working-class neighbourhood in the so-called 19th-century belt located in western part of Ghent.

Diverse problems were diagnosed their: negative public image, poor housing conditions and a lack of public spaces. These issues were the focal points in one of the most important Ghent's renewal projects, started in 2002. The aim of this plan was to make the Brugse Poort site more likely to live in by improving the quality of housing, making new greenery and open spaces, creating new streets offering multiple services with pavements, bike lanes and parking spaces. The project also consisted of educational and cultural activation of inhabitants by constructing a new library opened in 2004, creating some artistic projects like "The Photo Project", and developing a new site con-

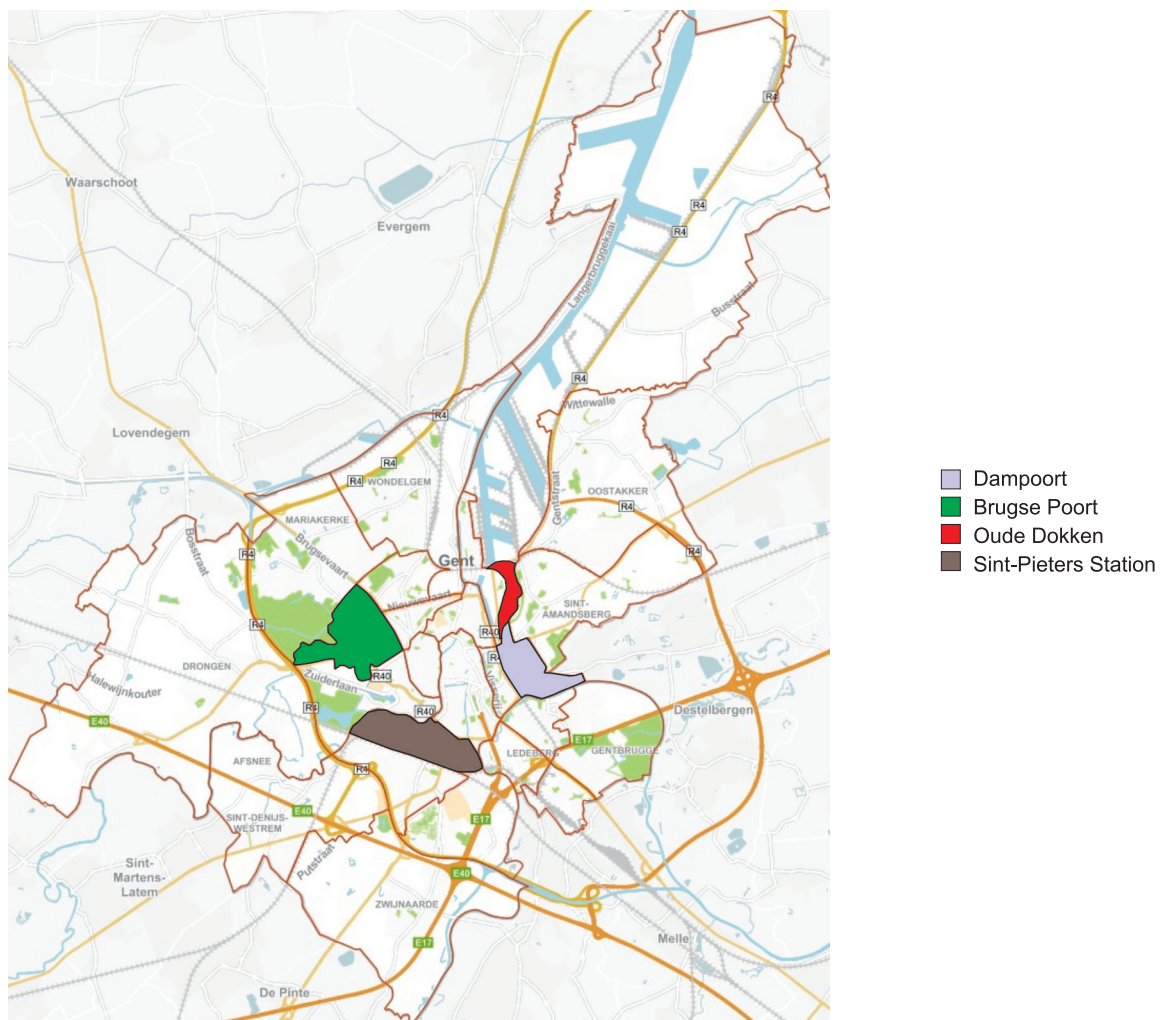

Fig. 1. Study areas

Source: own study on the basis of Google Maps

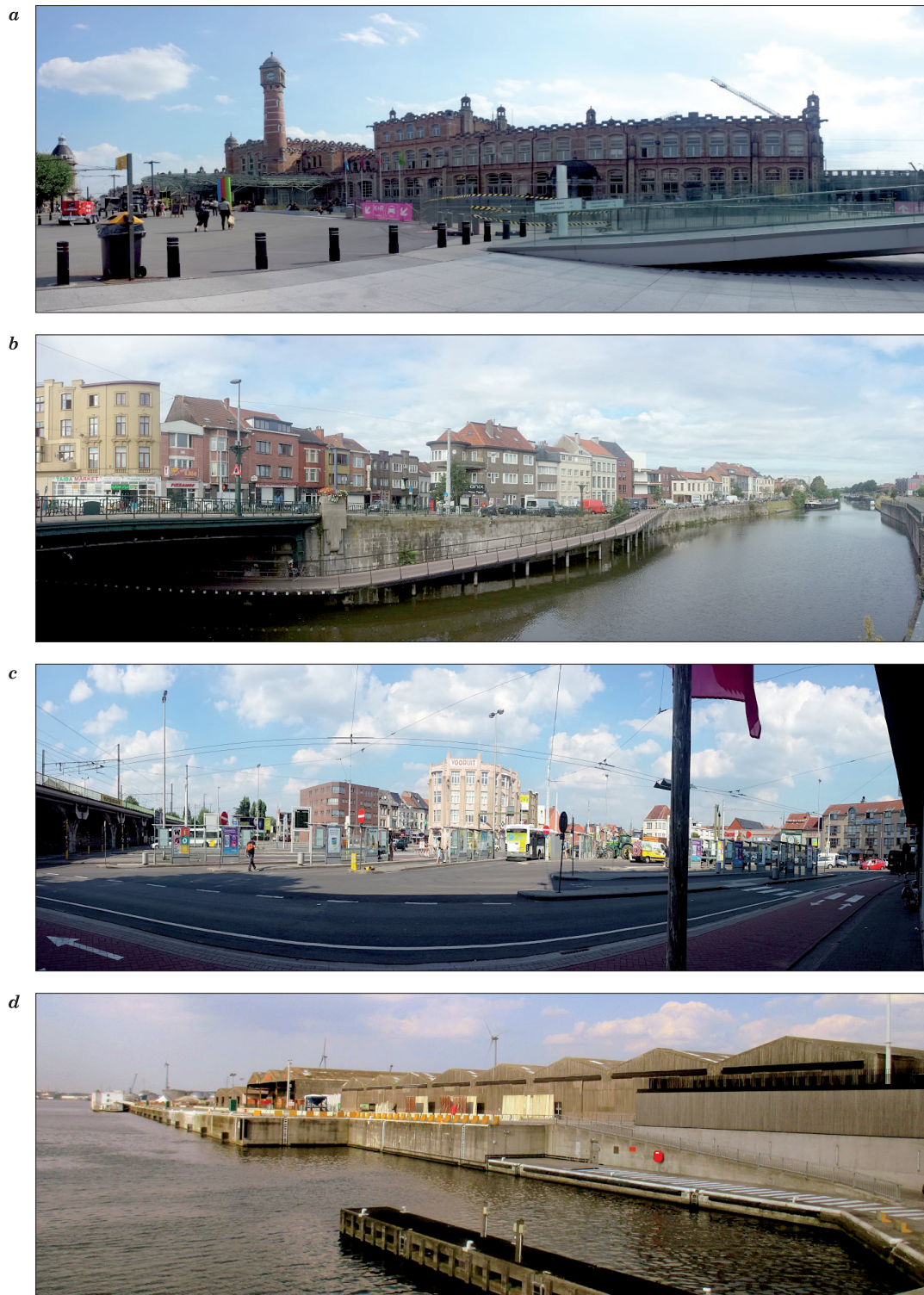

Fig. 2. Study areas: *a* – Sint-Pieters Station; *b* – Brugse Poort; *c* – Oude Dokken; *d* – Dampoort
Source: own study on the basis of Google Maps

taining a theatre, a restaurant, greenery, handcraft shops in an attractive area called “Piekespark project” (Groupe Chronos) – Figure 2b.

3. Oude Dokken, unlike other Ghent’s districts, can be considered an area full of free space. The site is located in the northern part of the city, relatively close to the city centre. However, the area looks completely different than the surrounding sites. Low-density buildings, lack of housing, lots of warehouses and industrial buildings – Oude Dokken looks very unkept by the city. The renovation project of the Oude Dokken site is focused on creating new housing, public space with greenery, offices and shops (Nieuw leven in de Oude Dokken, Juwet) – Figure 2c.

4. The last analysed area, Dampoort, is located in the eastern part of Ghent. The site includes the second biggest station in the city – Dampoort Station, a densely populated and relatively poor neighbourhood full of small shops, and the Quantum Building. This building is the main object for revitalisation in the area. It is a part of the European Program of revitalisation of old industrial ports to create new areas. The building contains 10,000 m² of offices and 2,000 m² of parking space. The site is well-connected through public transport but suffers strongly from serious traffic problems. Here, revitalisation will consist in facilitating road traffic and erecting a new office building with car parks (cf. Stad Gent: Dampoort) – Figure 2d.

RESEARCH RESULTS

In order to follow the manner in which revitalisation is perceived in different parts of the city, respondents were asked what they thought were the problems present in the discussed parts of the city and, consequently, what projects were implemented there; what were the advantages of the implemented projects; and finally how they assessed prior activity in this field and what else should be done in the future within the implemented revitalisation projects in the discussed areas.

The authors began the survey regarding the perception of revitalisation by asking the respondents

what they thought were the main problems present in the analysed parts of the city/in each of the analysed areas. The results of the study show that each of the studied areas was marked by different visible problems (Table 1). In Brugse Poort, the issues most often indicated by the respondents as diminishing the site’s attractiveness were post-industrial areas, mentioned by 33.3% of the respondents. The surveyed persons further pointed to the lack of greenery – 24.7%, the bad condition of the infrastructure, traffic jams and street noise – 16.7% indications each. In the Dampoort area, the respondents most often indicated problems related to traffic – 35.6%, and the bad condition of the infrastructure – 21.4%. The participants of the study stated that unattractive built environment was the most problematic aspect of the space in Oude Dokken and St. Pieters Station. This answer was selected by 54.1% and 54.5% of the respondents, respectively. Post-industrial areas in Oude Dokken (33.3%) and unattractive landscape in St. Pieters Station (27.3%) also received a high percentage of indications.

Table 1. The structure of answers to the question: “In your opinion, what is the main problem in...?” (every site sums up to 100%)

	Brugse Poort	Dampoort	Oude Dokken	St. Pieters Station
Lack of greenery	24.7	6.3	0.0	18.2
Dirty/industrial places	33.3	12.5	33.3	0.0
Traffic jams and noise	16.7	35.6	12.6	0.0
Bad infrastructure	16.7	21.4	0.0	0.0
Unattractive buildings	0.0	0.0	54.1	54.5
Unattractive landscape	0.0	17.6	0.0	27.3
Robberies	3.4	5.2	0.0	0.0
Devastations	5.2	1.4	0.0	0.0
Total	100.0	100.0	100.0	100.0

Source: authors on the basis of the survey

Once the respondents provided their opinions on the main problems in each of the analysed parts of the city, they were asked what projects were implemented there and whether they corresponded to the indicated issues (Table 2). According to the surveyed population, in Brugse Poort projects are implemented in the scope of road modernisation (50.0%) and social

Table 2. The structure of answers to the question: “In your opinion, what revitalisation projects are mainly implemented in Ghent in...?” (every site and every answer sums up to 100%, multiple choice)

	Brugse Poort	Dampoort	Oude Dokken	St. Pieters Station
Modernization of buildings	33.3	45.5	11.1	68.2
Modernization of roads	50.0	27.3	0.0	26.1
Winterizing blocks of flats	0.0	12.1	0.0	0.0
Planning new greenery	33.3	51.5	22.2	47.8
Complex projects	0.0	12.1	0.0	21.7
Social projects	50.0	51.5	33.3	52.5
Economic activation	0.0	15.2	22.2	30.4

Source: authors on the basis of the survey

matters (50.0%). Projects regarding the modernisation of buildings (33.3%) and planning greenery (33.3%) were also deemed significant. With respect to Dampoort, the respondents signalled that the projects principally implemented in the area were related to planning new greenery (51.5%), social matters (51.5%) and building modernisation (45.5%). Projects indicated much less frequently included: road modernisation (27.3%), economic activation (15.2%), or blocks of flats (12.1%). 12.1% of the respondents stated that the projects implemented there were of a comprehensive nature. In Oude Dokken, the surveyed listed in particular projects concerning social issues (33.3%), and slightly less frequently economic activation (22.2%), planning greenery (22.2%) and building modernisation (11.1%). In turn, with respect to St. Pieters Station the answers revealed that projects carried out in that area were primarily thought to cover building modernisation (68.2%), social matters (52.5%), and planning greenery (47.8%). There were also some opinions stating that this location had projects related to economic revival (30.4%) and road modernisation (26.1%). 21.7% of the respondents believed that the bulk of the projects were of a complex character. In consequence, the study performed demonstrates that the projects carried out in the city predominantly approach existing problems. Moreover, city authorities pay much attention to social projects which,

on the one hand, are to activate the revitalised areas and, on the other, aim to include the local community in the organisation of space.

The respondents were also given an opportunity to discuss the advantages of the implemented revitalisation process (Table 3). A comparison of the answers provided with regard to the four discussed areas reveals that Dampoort (50%) and Brugse Poort (37.5%) are the most frequently suggested new leisure sites. According to the respondents, the positive image of the city is mostly the result of actions taken in Dampoort (47.7%) and St. Pieters Station (36.4%).

Table 3. The structure of answers to the question: “In your opinion, what are the advantages of revitalisation in...?” (every answer sums up to 100%)

	Brugse Poort	Dampoort	Oude Dokken	St. Pieters Station	Total
New leisure site	37.5	50.0	12.5	0.0	100.0
Positive city image	11.4	47.7	4.5	36.4	100.0
Development of tourism	13.8	37.9	13.8	34.5	100.0
Place of inhabitants' social integration	29.6	37.0	11.2	22.2	100.0
New site to invest	50.0	37.5	0.0	12.5	100.0
Attractive place to live	12.5	50.0	12.5	25.0	100.0
New greenery	12.8	40.4	6.4	40.4	100.0
New milieu	0.0	52.2	8.7	39.1	100.0

Source: authors on the basis of the survey

Changes related to the development of tourism received a similar percentage of answers: 37.9% and 34.5%, respectively, in the analysed areas. With respect to the role of the discussed places in the integration of inhabitants, 37% of the respondents indicated that an area that can boast this characteristic is Dampoort, 29.6% – Brugse Poort, and 22.2% – St. Pieters Station. Brugse Poort received the most indications assessing a site as good for investment as 50% of the surveyed gave such an answer. Dampoort received a hefty 37.5% of indications. Among the analysed areas of the city, Dampoort proved to be the most attractive place to live after revitalisation, securing 50% of the answers. Two areas, Dampoort and St. Pieters Station, received

the best acclaim for the effects of revitalisation process is in the form of new greenery: both received 40.4% of the indications. The last of the assessed elements was the creation of a new milieu, with 52.2% of the respondents pointing to Dampoort, and 39.1% to St. Pieters Station. It is worth noting that among the analysed areas, Oude Dokken received the worst opinions regarding the advantages of revitalisation. This primarily results from the fact that revitalisation processes in that site are at a relatively early implementation stage.

The survey also contained a question about the general assessment of revival processes carried out in Ghent with respect to each of the studied areas (Table 4). Revitalisation activities in Brugse Poort were assessed as average in 66.6% of the cases and as good in 33% of the cases, in Dampoort the answers stated average (50%), good (43.8%) and very good (6.3%).

Table 4. The structure of answers to the question: “How do you generally assess the revitalisation in Ghent in...?” (every site sums up to 100%)

	Brugse Poort	Dampoort	Oude Dokken	St. Pieters Station
Very good	0.0	6.3	0.0	6.5
Good	33.3	43.8	55.6	48.1
Average	66.6	50.0	33.3	42.9
Bad	0.0	0.0	0.0	1.3
Very bad	0.0	0.0	11.1	1.3
Total	100.0	100.0	100.0	100.0

Source: own study on the basis of the survey

In the case of both areas, there were no answers expressing a negative opinion regarding the discussed processes. Activities carried out in Oude Dokken were graded as good in 55.6% of the cases, in 33.3% as average and in 11.1% as very bad. The revival processes performed in St. Pieters Station received the following grades: 48.1% – good, 42.9% – average, and 6.5% – very good. Answers expressing a bad or very bad opinion of the revitalisation of that area were given by 1.3% of the respondents each. The attempt to obtain an assessment of the revitalisation processes that are carried out shows that in all of the analysed parts of Ghent they are graded as good or average.

This means that the actions taken by city authorities are accepted by the users of urban space.

In the last part of the survey, the respondents could indicate additional elements which they thought should be revitalised in the analysed parts of the city (Table 5). In Brugse Poort, further recovery of greenery was seen as the most important: it was indicated by 41.7% of the respondents. The surveyed population also specified road infrastructure and the renovation of buildings – 16.7% each. The insufficient number of revitalised parks and natural areas was seen as an issue also in Dampoort (26.5%). In this area, there are much fewer indications opting for the revitalisation of buildings (8.8%), creation of new sports and cultural facilities (7.8%), as well as tourist and cycling infrastructure (2.9% each). Also in Oude Dokken, the respondents noticed that greenery required revitalisation (44.4%). Other issues indicated in the study in this location included the revitalisation of buildings and empty spaces (22.2% each), and renovation of infrastructure (11.1%). Similar to other analyses areas, the interviewees pointed to the need to revitalise greenery and infrastructure in St. Pieters Station

Table 5. The structure of answers to the question: “What in your opinion should be the object of revitalisation in Brugse Poort in the future?” (every site and answer sum up to 100%)

	Brugse Poort	Dampoort	Oude Dokken	St. Pieters Station
More safe space for children to play	8.3	0.0	0.0	8.3
More greenery/parks	41.7	26.5	44.4	12.5
Road infrastructure	16.7	0.0	0.0	0.0
Revitalisation of buildings	16.7	8.8	22.2	8.3
Empty places	0.0	0.0	22.2	0.0
Revitalisation of infrastructure	0.0	0.0	11.1	12.5
More shops	0.0	0.0	0.0	8.3
Bike routes	0.0	2.9	0.0	0.0
Sports and cultural facilities	0.0	7.8	0.0	0.0
Tourist infrastructure (hotel, restaurant, cafes)	0.0	2.9	0.0	0.0

Source: own study on the basis of the survey

(12.5% each) and then to revitalise buildings, increase the number of shops and places for children to play safely (8.3% each).

CONCLUSIONS

In our study we have shown that Ghent's authorities have created a vision of the revitalisation process with significant support from the city's inhabitants. The residents are willing to provide social consultations regarding any idea proposed by the authorities and policy makers. The inclusion of the inhabitants in the revitalisation process of the city may reduce the number of failed projects. The inhabitants have the expected knowledge and recognition of the city's problems and a vision of how revitalisation should be implemented. This observation was proved during the questionnaire survey when the authors had a chance to interview inhabitants. They identified the main problems of the city and gave evidence that they have a vision for further directions of development.

The issue of revitalisation is related to incessant social and economic transformations, as well as financial instruments, all of which require implementing recovery measures in order to eliminate flaws stemming from urban development. The problem of the degradation of cities and the need for their renewal was presented in other European countries, for example in Germany, the United Kingdom and France. In Germany, the main problem was to rebuild the economy after WWII and combine the economies of the developed West and less developed East Germany in 1990s. The aim was to revitalise the construction sector – to stabilise the real property and social services markets and to counteract the decline of birth rates. Revitalisation was vested in municipalities which cooperated with the industry at government level (*Rewitalizacja miast...* 2009). In the UK of the 1970s, as a result of the marginalization of industrial production there was a need for deindustrialization and deglomeration with the transition to a service economy. The economic transformation left many people with primary education, and there was a lack of people with specialist education. It caused

the growth of unemployment and increasing property maintenance costs which forced residents to emigrate into the suburbs. In the late 1990s, birth rates decreased by up to about 40% (e.g. Glasgow, Liverpool and Manchester). The access to cities was hampered by traffic and required the implementation of new transport (the underground, among other means), the revitalisation of water channels and the formation of lofts. Nowadays, the aim of the authorities at the government level is to fight against urban transformations by stimulating financial growth and economic development. The Regional Development Agency was included in the revitalisation process and its task was to impact urban development (*Rewitalizacja miast...* 2009). The destructions in France after WWII were not dealt with for several decades causing a housing crisis. They then contributed to the development of the real estate industry through the reconstruction of existing cities (mainly city centres), and later revitalisation of historically important areas. In the 1980s the state was decentralised. This increased the significance of cooperation at the municipal, regional and government level. Central administration abandoned its policy of interventionism in favour of supporting, mobilizing, coordinating or creating and supervising or informing. In 2000, the Local Urban Plan was formed, and it set the trends and determinants of urban development (Skalski 2009).

The Belgium government before the 1990s supported the anti-urban policy. City development was directed at suburbanisation instead of the inner-city neighbourhood. The takeover of power by an extreme-right party was a turning point initialising the urban space revitalisation policy. It was operated by the SIF, the Social Impulse Fund, and became one of the main goals of the Flemish government. In 2003, the SIF was replaced by the City Fund. The government decided to reduce the depopulation of urban areas by improving the quality of life (Loopmans 2007). The assumption of power by the social-democratic party in Antwerp in the 2006 indicates a return to the model of extensive suburbanization (without the anti-urban discourse) (Maesschalck 2010).

Due to the migration of Ghent's residents to the suburbs, the revitalisation of the city should be primarily addressed at visitors: tourists, businessmen and students, young families. The revitalisation project should include the development of the services sector (shopping, business) and the education sector (qualified manpower). The spatial aspects of Ghent's revitalisation should involve: an increase in the (presently small) percentage of green areas, the revitalisation of residential buildings, the reduction of the proportion of transport that uses fossil fuels (reduction of traffic jams, air pollution), as well as the creation of leisure facilities (parks, child infrastructure) (Boussauw 2014). The revitalisation of Ghent concerns the important issues of policy in the context of spatial order. It generally refers to interventions into spatial, socio-cultural development and socio-economic regeneration. Previously, the following neighbourhood revitalisation programs were implemented: "Bruggen naar Rabot", "Zuurstof voor de Brugse Poort" and "Ledeberg Leeft". Nevertheless, we must be aware that social participation and gentrification play an important role in the spatial policy of Ghent.

The first successfully implemented revitalisation project in Ghent referred to the **Oude Dokken**. Revitalisation activities have been undergoing in the district since the 1980s. At this moment, noticeable effects of gentrification are already visible, such as waterfront developments, lofts and car dealerships. **The Dampoort** is an example of the declining importance of rail transport. The area has been revitalised for passenger transport, and has experienced the development of new buildings – mostly lofts. The Dampoort district represents a key hub in Ghent (Oosten 2000). The authors observed a large proportion of Turkey-based population in the district. This phenomenon shows a high degree of probability that a ghetto will form there in the future. The proposed solution may be the gentrification of new ethnic groups in the studied area. **The Ghent Sint-Pieters Station** was built in 1913 and its current business activity is associated with: office and store sectors and the extension of the existing railway network (van Beek 2012). The Sint-Pieters Station has a high

investment potential because of its visitors and the young community that meets in the greenery areas and the waterfront square which is located opposite to the railway station. The analysed area should boost its services sector (shops, offices) and catering sector. **The Brugse Poort** area is named after the city's gate function. The studied area is a part of the 19th century housing development. The Brugse Poort district is home to a high percentage of population with foreign origin. People with Mediterranean origin have been spreading throughout the district since the 1990s. Nowadays, a population of Turkish or Maghrebian origin is inhabiting Brugse Poort (Botterman 2011). The studied area requires the gentrification of the new ethnic groups (human capital, new residential housing). An additional solution could consist in the construction of industrial facilities that may contribute to the reduction of the number of people living in the streets.

Cooperation between European, government and Flemish policies coupled with a broad access to funding sources (and taxes, European projects, foreign capital investors) has streamlined decision-making centres in spatial planning. Revitalisation is perceived as an important tool with an impact on the increased quality of residents' lives and the attractive image of the city.

ACKNOWLEDGEMENT

We would like to express our gratitude to Professor Ben Derudder from Ghent University for facilitating the fieldwork.

REFERENCES

- Antrop, M. (2004). Landscape change and the urbanization process in Europe. *Landscape and Urban Planning*, 67(1–4), 9–26.
- Ashworth, G.J., Tunbridge, J.E. (2017). Multiple approaches to heritage in urban regeneration: the case of City Gate, Valletta. *Journal of Urban Design* 22(4), 494–501, <https://doi.org/10.1080/13574809.2015.1133230>, access: 20.02.2019.

- Beek, van, S. (2012). Urban areas in transition. Identifying fundamental features of urban integration through an analysis of sustainable soil management in the European Union. Master Thesis of Utrecht University Repository, pp. 50–59.
- Botterman, A.K. (2011). Linguistic landscapes in the city of Ghent. An empirical study. Master Thesis of Ghent University, pp. 24–28.
- Boussauw, K. (2014). City profile: Ghent, Belgium. *Cities* 40, 32–43.
- Coolen, H., Meesters, J. (2012). Private and public green spaces: meaningful but different settings. *Journal of Housing and Built Environment* 27, 49–67.
- Cuthbert, R.A., (2007). Urban design: requiem for an era – review and critique of the last 50 years. *Urban Design International* 12(4), 177–185.
- De Decker, P., Pannecoucke, I., (2004). The creation of the incapable social tenant in Flanders, Belgium. *Journal of Housing and the Built Environment* 19, 293–309.
- Dymitrow, M., Biegańska, J., Grzelak-Kostulska, E. (2017). Deprivation and the rural-urban trap. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 109(1), 1–22.
- Easthope, H., Hudson, S., Randolph, B. (2013). Urban renewal and strata scheme termination. Balancing communal management and individual property rights. *Environment & Planning A*, 45(6), 1421–1435.
- Fanea-Ivanovici, M. (2013). Urban revitalisation in the creative economy and the development of the creative society. *Theoretical and Applied Economics XX* 10(587), 65–70.
- Gosseye, J., Heynen, H. (2010). Designing the Belgian welfare state 1950s to 1970s: social reform, leisure and ideological adherence. *The Journal of Architecture* 15(5), 557–585, <http://dx.doi.org/10.1080/13602365.2010.519950>.
- Groupe Chronos, <http://www.groupechronos.org/chronos-in-english/ghent-how-to-give-a-human-face-to-places>, access: 20.02.2019.
- Haase, A., Bernt, M., Großmann, Mykhenko, V., Rink, D. (2013). Varieties of shrinkage in European cities. *European Urban and Regional Studies* 23(1), 98–99.
- Jadach-Sepiolo, A. (2009). Gentryfikacja w kontekście rewitalizacji, w: *Demograficzne i społeczne uwarunkowania rewitalizacji miast w Polsce (Gentrification in the context of revitalisation, in: Demographic and social conditions urban regeneration in Poland)*. Ed. A., Zborowski. Kraków, Instytut Rozwoju Miast, pp. 125–135.
- Jiang, L., O'Neill, B.C. (2017). Global urbanization projections for the Shared Socioeconomic Pathways. *Global Environmental Change* 42, 193–197.
- Juwet, G. DOK-Ghent: social innovation & a large-scale urban development project? [on-line], access: 11.09.2017, available in World Wide Web.
- Kaczmarek, S. (1999). Rewitalizacja a organizacja przestrzeni miejskiej (Revitalisation and organisation of urban space). XII Konwersatorium wiedzy o mieście. *Przestrzeń miejska, jej organizacja i przemiany*. Ed. J., Kaczmarek. Wydawnictwo Katedra Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, pp. 41–51.
- Kaczmarek, S. (2001). Rewitalizacja terenów poprzemysłowych. Nowy wymiar w rozwoju miast (Revitalisation of post-industrial areas. New dimension in the development of cities). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kaczmarek, S., Kowalczyk, A. (2016). Rewitalizacja terenów przemysłowych i turystycznych (Revitalisation of post-industrial and tourist areas). *Folia Turistica* 41, 283–308.
- Kantor-Pietraga, I. (2014). Both external and internal factors as an explanation of depopulation of cities on the area of Poland. *Environ. Socio.-Econ. Stud.* 2(3), 56–62.
- Kovacs, Z., Brade, I. (2014). City and countryside under World-Wide Urbanization. *Regional Research of Russia* 4(2), 76–79.
- Krzysztofik, R., Dymitrow, M., Grzelak-Kostulska, E., Biegańska, J. (2017). Poverty and social exclusion. An alternative spatial explanation. *Bulletin of Geography. Socio-Economic Series* 35, 45–64.
- Leaf, M. (1995). Inner city redevelopment in China. *Cities* 12(3), 149–162, [https://doi.org/10.1016/0264-2751\(94\)00015-Z](https://doi.org/10.1016/0264-2751(94)00015-Z), access: 20.02.2019.
- Lehrer, U., Keil, R., Kipfer, S. (2010). Reurbanization in Toronto. Condominium boom and social housing revitalization. *Planning Review* 180(1), 81–90, <http://dx.doi.org/10.1080/02513625.2010.10557065>, access: 20.02.2019.
- Loopmans, M. (2007). From SIF to City Fund: a new direction for urban policy in Flanders, Belgium. *Journal Housing Built Environ* 22, 215–225.
- Maesschalck, F.D. (2010). The Politicisation of suburbanisation in Belgium. Towards an urban-suburban divide. *Journal Urban Studies*, 1–19.
- Nieuw leven in de Oude Dokken, <http://www.oudedokken.be>, access: 20.02.2019.

- Oosten, W.J. (2000). Railway stations and a geography of networks. *Journal Trail*, 1–12.
- Otto, M., Chmielewska, M. (2014). Social inclusion by revitalisation? The potential of disused industrial areas as an opportunity for mitigating social polarisation. *Quaestiones Geographicae* 33 (2), 115–124.
- Parysek, J.J. (2008). Suburbanizacja i reurbanizacja: dwa bieguny polskiej urbanizacji, w: *Region społeczno-ekonomiczny i rozwój regionalny (Suburbanisation and reurbanisation: two poles in Polish urbanisation, in: The socio-economic region and regional development)*. Ed. J.J., Parysek, T., Strykiewicz, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, pp. 261–286.
- Raźniak, P., Dorocki, S., Winiarczyk-Raźniak, A. (2017). Permanence of economic potential of cities based on sector development. *Chin. Geogra. Sci.* 27(1), 123–134.
- Rewitalizacja miast w Niemczech (Urban revitalization in Germany). (2009). Wyd. Instytut Rozwoju Miast, Kraków 3, 17–31.
- Rewitalizacja miast w Wielkiej Brytanii. (2009). Ed. R., Guzik. Wyd. Instytut Rozwoju Miast, Kraków 1, 17–33.
- Project Gent Sint-Pieters, <http://www.projectgentsintpieters.be>, access: 20.02.2019.
- Rogatka, K., Biegańska, J., Grzelak-Kostulska, E., Cieślak, E., Chodkowska-Miszczuk, J., Środa-Murawska, S. (2015). Revitalization as a part of the EU cohesion policy. XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách, Hustopeče, 17.–19. června 2015: sborník příspěvků = 18th International Colloquium on Regional Sciences: conference proceedings, Hustopeče, June 17–19, 2015. Eds. V., Klímová, V., Žíték, pp. 293–299.
- Skalski, K. (2000). Rewitalizacja starych dzielnic miejskich, w: *Rewitalizacja, rehabilitacja, restrukturyzacja – odnowa miast (Revitalisation of old city districts, in: Revitalization, rehabilitation, restructuring – renewal of cities.)*. Ed. Z., Ziobrowski, D., Ptaszycka-Jackowska, A., Rębowska, A., Geissler. Wydawnictwo IGPIK, Kraków, pp. 33–83.
- Skalski, K. (2009). Rewitalizacja we Francji. Zarządzanie przekształceniami obszarów kryzysowych w miastach (Revitalization in France. Management of transformations of crisis areas in cities). Wyd. Instytut Rozwoju Miast, Kraków 2, 19–48.
- Stad Gent: Dampoort, <https://stad.gent/dampoort>, access: 20.02.2019.
- Statista, The Statistics Portal, <http://www.statista.com/statistics/328375/largest-cities-in-belgium/>, access: 20.02.2019.
- Urban transformations. Geographies of renewal and creative change. (2017). Regional Studies Association, Routledge. Eds. N., Wise, J., Clark. Taylor & Francis Group, New York, 260.
- Urban regeneration. (2017). Eds. P., Roberts, H., Sykes, R., Granger, Sage.
- Webb, B., Webber, S. (2016). The implications of condominium neighbourhoods for long-term urban revitalization. *Cities* 61, 48–57, <https://doi.org/10.1016/j.cities.2016.11.006>, access: 20.02.2019.
- Wu, F. (2016). State dominance in urban redevelopment: beyond gentrification in urban China. *Urban Affairs Review* 52(5), 631–658, <https://doi.org/10.1177/1078087415612930>, access: 20.02.2019.
- Yau, Y., Chan, H.L. (2008). To rehabilitate or redevelop? A study of the decision criteria for urban regeneration projects. *Journal of Place Management and Development* 1(3), 272–291.
- Ziobrowski, Z. (1998). Bariery modernizacji i rozwoju miast – identyfikacja i pokonywanie (Barriers to the modernisation and development of cities – identification and removal). Wydawnictwo IGPIK, Kraków.

REWITALIZACJA PRZESTRZENI MIEJSKIEJ – STUDIUM PRZYPADKU GANDAWY (BELGIA)

ABSTRAKT

Rewitalizacja jest naturalnym następstwem przemian społeczno-gospodarczo-przestrzennych, które zachodzą na całym świecie. Wydaje się, że proces ten szczególnie dynamicznie przebiega w Europie, w której jest swoistą odpowiedzią na procesy degradacji i związane z nimi niekorzystne zjawiska i procesy społeczno-gospodarcze obserwowane zwłaszcza w przestrzeni miejskiej.

W opracowaniu przeanalizowano rewitalizację miasta na przykładzie Gandawy. Gandawa jest drugim pod względem wielkości miastem we Flandrii w Belgii (po Antwerpii), w którym jako w jednym z pierwszych w Europie dostrzeżono szanse stworzone przez odpowiednio zaplanowaną rewitalizację. Głównym źródłem danych do artykułu była kwerenda terenowa, którą przeprowadzono na przełomie sierpnia i września 2016 r. W jej trakcie skonfrontowano informacje zawarte w planach zagospodarowania przestrzennego ze stanem faktycznym oraz przeprowadzono badanie ankietowe. Badaniem objęto cztery różne części Gandawy, w których realizowane są projekty rewitalizacyjne, w tym: dworzec kolejowy Sint-Pieters Station, Brugse Poort, Oude Dokken i Dampoort. W celu prześledzenia, jak postrzegana jest rewitalizacja przez respondentów zapytano: jakie problemy są obecne ich zdaniem w analizowanych częściach miasta i w związku z tym, jakie projekty są tam podejmowane, następnie jakie korzyści wynikają z tych przedsięwzięć, wreszcie jaka jest ocena dotychczasowych działań w tym zakresie i jakie działania powinny być zrealizowane w ramach kolejnych projektów rewitalizacyjnych w przyszłości.

W opracowaniu wykazano, że władze Gandawy tworzą dobrą wizję rewitalizacji miasta ze znaczącym wsparciem ze strony mieszkańców.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, obszary dysfunkcyjne, Gandawa, Belgia

RONDO WIATRACZNA W WARSZAWIE – CENTRUM LOKALNE CZY REGIONALNE?

Małgorzata Denis¹✉, Anna Majewska²

¹ <https://orcid.org/0000-0002-4694-116X>

² <https://orcid.org/0000-0002-1412-9345>

^{1,2} Katedra Gospodarki Przestrzennej i Nauk o Środowisku Przyrodniczym, Politechnika Warszawska
pl. Politechniki 1, 00-661 Warszawa, **Polska**

ABSTRAKT

Rondo Wiatraczna, usytuowane w sercu warszawskiego Grochowa, mimo swojej dobrej lokalizacji, stanowi obecnie miejsce zaniedbane, bez własnej tożsamości. Celem pracy jest przeprowadzenie analizy badawczo-projektowej tego obszaru oraz wskazanie głównych zadań z zakresu architektury i urbanistyki, które powinny zostać wdrożone, tak aby móc przeprowadzić przekształcenia tego miejsca. Jednym z najważniejszych elementów jest budowa II linii metra, która może pociągnąć za sobą dalsze zmiany, m.in.: przebiegu głównych dróg, przebudowanie lub zlikwidowanie pętli tramwajowej, modernizację istniejących budynków, likwidację obiektów dysharmonizujących z otoczeniem. Takie zmiany pozwolą na stworzenie przestrzeni publicznych, skwerów, palców, ciągów pieszych, tak aby ludzie odzyskali to miejsce na nowo.

Słowa kluczowe: modernizacja, rondo Wiatraczna, przestrzeń publiczna

WSTĘP

Aspekt dotyczący rewitalizacji miast zauważany jest przez wielu naukowców i podejmowany w wielu opracowaniach naukowo-badawczych. Rewitalizacja miast polskich ma i miała bardzo różny wymiar, nie raz jest to rewaloryzacja tkanki zabytkowej, „odnowa centralnej części miasta, szczególnie rynku” (Wojnarowska 2011, s. 24), innym razem modernizacja zasobów mieszkaniowych, przebudowa systemu komunikacji lub przestrzeni publicznych. Ostatni Kongres Urbanistyki Polskiej, który odbył się we wrześniu 2015 roku w Łodzi, dotyczył powrotu do centrum. W „Karcie łódzkiej” (2015), zredagowanej po kongresie, można przeczytać, iż powinno się doprowadzić do „traktowania powrotu do centrum

jako zasadniczego kierunku polityki miejskiej dla zaspokojenia potrzeb społecznych określonej wspólnoty, a ich odnowy urbanistycznej, jako jednego z najważniejszych elementów polityki społecznej”.

Rondo Wiatraczna jest to przede wszystkim węzeł komunikacyjny: pętla tramwajowa, zajezdnia autobusowa oraz centrum lokalne, które stanowią budynki mieszkaniowe z usługami, targowisko, pawilony handlowe oraz do niedawna Uniwersam Grochów. Jednocześnie jest to teren, na którym panuje bezład i chaos przestrzenny. Obszar ten należy odnowić, tak aby nastąpiło ożywienie społeczno-gospodarcze otoczenia ronda Wiatraczna (Lorens 2009, s. 7–8). Analizując mikroprogram rewitalizacji, stworzony dla dzielnicy Praga Południe, można zauważyć powierzchowne działania rewitalizacyjne, czyli: modernizację

✉ mdenis@gik.pw.edu.pl

pojedynczych kamienic, parku, porządkowanie przestrzeni publicznych, ułatwienia w poruszaniu się osób niepełnosprawnych itp. Są to oczywiście słuszne decyzje, należy jednak wykonać kompleksowe działania rewitalizacyjne poprawiające nie tylko estetykę miejsca, ale zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego m.in. wprowadzić: „redukcję potoków ruchu, w tym znacznie zmniejszyć ruch samochodów indywidualnych” i dać „priorytet dla transportu publicznego, rowerzystów i pieszych” (Pluta 2012, s. 36).

W artykule przeanalizowano istniejący stan zagospodarowania terenu ronda Wiatraczna, opracowania planistyczne oraz sporządzono inwentaryzację fotograficzną i urbanistyczną. Podczas przygotowywania pracy posłużono się przede wszystkim metodą empiryczną (pozyskanie niezbędnych informacji) oraz analizy (opracowywanie materiałów uzyskanych w wyniku badań terenowych oraz zasobów archiwalnych).

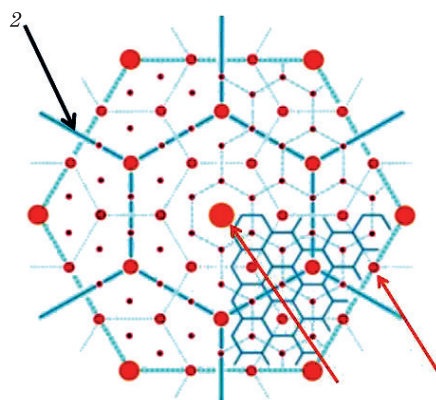
STRUKTURA PUNKTÓW WĘZŁOWYCH GROCHOWA

Ośrodki lokalne wg Christallera

Hierarchia ośrodków usługowych w miastach oraz zasady ich lokalizacji były przedmiotem wielu badań zwłaszcza po II wojnie światowej, kiedy chciano świadomie zaplanować proces odbudowy miast. W zależności od warunków społeczno-ekonomicznych kraju stosowano różne rozwiązania. Najczęściej spotykanym modelem był system trzystopniowy, który w zależności od wielkości miasta może być redukowany lub rozszerzany. Dla miast do 20 tysięcy mieszkańców uznano za wystarczające tworzenie jedynie ośrodka ogólnomiejskiego, w miastach do 100 tysięcy mieszkańców zalecano wzbogacenie programu o ośrodki osiedlowe, natomiast dla większych miast stosowanie trzech stopni ośrodków (Korzeniewski 1989, s. 145).

Christaller określił „miasto jako centrum społeczności regionalnej i ośrodek pośredniczący w handlowej

obsłudze społeczności. Takie miasto jest w jego terminologii ośrodkiem centralnym” (Domański 2013, s. 163). Współcześnie wyróżnia się ośrodki usługowe I, II i III stopnia (rys. 1). Ośrodki pierwszego stopnia pełnią funkcję ośrodków podstawowych – osiedlowych (lokalnych) obsługujących mieszkańców w promieniu 0,5 km, skupiają branże detaliczne.

Rys. 1. Ośrodki usługowe wg Christallera: 1 – ośrodki usługowe; 2 – zasięgi ośrodków

Fig. 1. Service centers according to Christaller: 1 – service centers; 2 – ranges of centers

Źródło: opracowanie własne na podstawie Domańskiego (2013, s.164)

Source: own elaboration based Domański (2013, p.164)

Ośrodki drugiego stopnia (dzielnicowe) mają większy zasięg oddziaływania – ok. 1 km. Ich oferta jest uzupełniona względem ośrodka podstawowego obiektami kultury, administracji, opieki zdrowotnej i biurami. Centra dzielnicowe powstają zwykle przy głównych skrzyżowaniach dróg i przy stacjach komunikacji zbiorowej (Ślodziak 2003). Ośrodki III stopnia (centra miejskie) wyposażone są w usługi wyższego rzędu, ich zasięg obejmuje obszar całego miasta, a często również tereny podmiejskie. W centrach miejskich koncentrują się biura, usługi socjalne – kultura, opieka zdrowotna, administracja, szkolnictwo średnie i wyższe oraz urządzenia techniczne związane z transportem miejskim i pozamiejskim – dworce, przystanki komunikacji miejskiej, parkingi (Chmielewski 2001, s. 166).

Centra usługowe Grochowa

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego m.st. Warszawy (Uchwała nr LXI/1669/2013) wyznaczono dwa centra usługowe na Grochowie: rondo Wiatraczna (centrum dzielnicowe) oraz plac Szembeka wraz z ul. Zamieniecką jako centrum lokalne.

Jeżeli nałożyć się na ulicę Grochowską zasięgi ośrodków usługowych według wytycznych Christallera, to można zauważyć, iż według tej teorii występuje więcej punktów usługowych w obszarze ul. Grochowskiej niż według studium. Najważniejszym węzłem usługowym staje się rondo Wiatraczna (rys. 2), pozostałe centra usługowe o mniejszej randze to Dworzec Wschodni, plac Szembeka, rondo Waszyngtona i okolice urzędu dzielnicy Praga Południe.

Rys. 2. Usytuowanie ośrodków usługowych wg zasad Christallera nałożone na mapę kierunków SUIKZP

Fig. 2. Location of service centers according to Christaller's principles imposed on the SUIKZP map

Źródło: opracowanie własne na podstawie rysunku studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego m.st. Warszawy

Source: own elaboration based on drawing of a study of conditions and directions of spatial management of Warsaw

RONDO WIATRACZNA

Uwarunkowania historyczne

Centralnym punktem Grochowa¹ i głównym węzłem komunikacyjnym jest i było rondo Wiatraczna. W XIX w. było to jeszcze tylko skrzyżowanie dwóch ulic – Wiatracznej i Grochowskiej, do której od strony południowej dochodziła gęsta sieć uliczek wytyczonych podczas parcelacji „Grochów II” (Kasprzycki 2004, s. 237). Po utworzeniu w okresie międzywojennym Alei Poniatowskiego (obecnie Al. Waszyngtona)² i przedłużeniu jej w 1916 r. w kierunku Grochowa oraz połączeniu jej z ul. Grochowską, na wysokości ul. Wiatracznej (rys. 3), powstał ważny punkt komunikacyjny³. Cały ten przedwojenny układ połączony był z lewobrzeżną Warszawą poprzez most ks. J. Poniatowskiego i wraz z alejami Jerozolimskimi tworzył kilkukilometrowe założenie urbanistyczne.

W planie miasta stołecznego z 1938 r. rondo Wiatraczna nadal jest istotnym punktem tej części Warszawy, wówczas już planowano powstanie dużej arterii miejskiej (obecna al. Stanów Zjednoczonych), która przecina ulicę Grochowską i dalej biegnie w kierunku północnym (rys. 4).

¹ Dzisiejsza dzielnica Praga Południe zajmuje obszar zbliżony do powierzchni dawnego, historycznego „Grochowa”. Praga Południe dzieli się na mniejsze jednostki administracyjne – osiedla: Gocław, Grochów Centrum, Grochów-Kinowa, Grochów Południe, Grochów Północny, Kamionek, Przyczółek Grochowski i Osiedle Saską Kępą. W ostatnich latach powstała inicjatywa obywatelska promująca likwidację sztucznej nazwy Praga Południe i zamianę jej na historyczną nazwę Grochów.

² Początkiem alei Poniatowskiego (od 1932 r. Waszyngtona) była tzw. czerwona piaszczysta droga prowadząca w czasie I wojny światowej od mostu Mikołajewskiego (Poniatowskiego) do traktu brzeskiego i fortu. Budowa Parku Skaryszewskiego i urbanizacja Saskiej Kępy przyczyniły się do wzrostu rangi tej arterii.

³ Ważnym elementem struktury funkcjonalnej była też kolejka wąskotorowa „Jabłonowska” z Jabłonny do Wawra (zlikwidowana w latach 50.), która miała przystanek „Most” w pobliżu mostu Kierbedzia oraz przystanek „Grochów” w rejonie dzisiejszego ronda Wiatraczna, przy zbiegu ulic: Waszyngtona, Grochowskiej i Wiatracznej.

Rys. 3. Usytuowanie ronda Wiatraczna na tle szkicu planu regulacyjnego opracowanego w 1916 r.

Fig. 3. Location of the Wiatraczna Roundabout on initial sketch of regulatory plan developed in 1916

Źródło: opracowanie własne na podstawie szkicu wstępnego planu regulacyjnego wykonanego przez Koło Architektów pod kierunkiem T. Tołwińskiego w 1916 r. (Kotaszewicz 2004)

Source: own elaboration based on initial sketch of regulatory plan developed by the Circle of Architects under the direction of T. Tołwiński in 1916 (Kotaszewicz 2004)

Rys. 4. Usytuowanie ronda Wiatraczna na planie miasta stołecznego i okolic z 1938 r.

Fig. 4. Location of the Wiatraczna Roundabout of the plan of the capital city and surrounding areas from 1938

Źródło: opracowanie własne na podstawie planu miasta stołecznego i okolic z 1938 r.

Source: own elaboration based on the plan of the capital city and surrounding areas from 1938

Opracowania urbanistyczne okresu powojennego

W okresie powojennym rondo Wiatraczna występowało w opracowaniach planistycznych jako punkt węzłowy, centrum usługowe dzielnicy, węzeł komunikacyjny bądź też rejon koncentracji usług. W analizowanych planach, zarówno tych z lat 40., 60, 80. ubiegłego wieku, jak i współczesnych miejsce to zawsze stanowiło istotny punkt na mapie stolicy.

W planie kierunkowym z 1961 r. rondo Wiatraczna potraktowano jako obszar, na którym ma powstać przede wszystkim zabudowa wielorodzinna (rys. 5). Nie przewidywano w nim powstania w tym miejscu centrum usługowego dzielnicy.

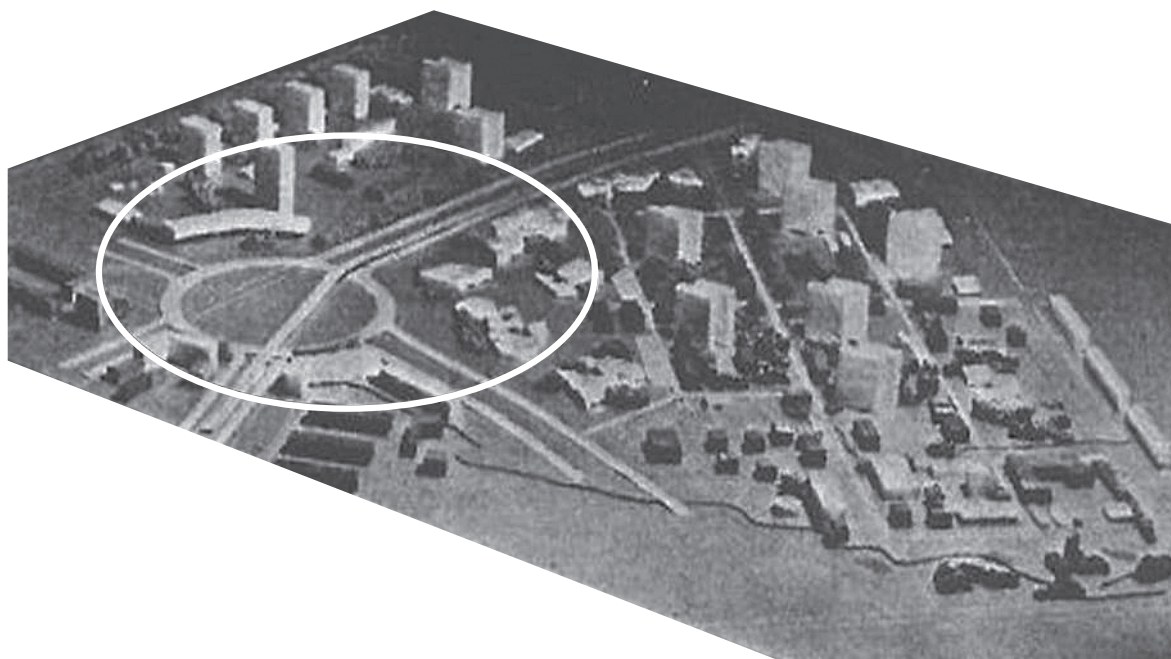
Rys. 5. Fragment rysunku planu kierunkowego wykonanego dla dzielnicy Praga Południe w 1961 r. (czarny kolor oraz czarna obwódka – zabudowa mieszkaniowa wielorodzinna)

Fig. 5. A fragment of the drawing plan for the Praga Południe district, year 1961 (black color and black border – multi-family residential development)

Źródło: opracowanie własne na podstawie planu kierunkowego z 1961 r.

Source: the own elaboration based on the drawing plan

W 1962 r. rozstrzygnięto konkurs architektoniczny na projekt ośrodka usługowego dzielnicy Praga Południe, który umiejscowiono właśnie przy rondzie Wiatraczna. Pierwszą nagrodę zdobył zespół arch. Jana Klewina i arch. Zbigniewa Pawłaka (Architektura, 1962). W koncepcji tej (rys. 6), przewidywano stworzenie od strony południowo-wschodniej lokalnego centrum usługowego wraz z zabudową oświatową, kulturową i mieszkaniową wielorodzinną, którą usytuowano po północnej stronie ul. Grochowskiej

Rys. 6. Rondo Wiatraczna wraz z otoczeniem

Fig. 6. The Roundabout Wiatraczna with the surroundings

Źródło: opracowanie własne na podstawie makiety pracy konkursowej (Architektura 1962, nr 9, s. 352), która zajęła 1 miejsce w konkursie na opracowanie ośrodka usługowego

Source: own elaboration based on a model of the competition work (Architecture 1962, nr 9, p. 352), which took first place in the competition for the development of a service center

i ronda komunikacyjnego. W latach 70., zgodnie z koncepcją projektową, wybudowano Uniwersam Grochów. Był to trzykondygnacyjny, modernistyczny, wolnostojący pawilon usługowy o architekturze i detalu typowym dla tych lat. Od lat 90. XX w. wokół budynku powstał bazar osiedlowy. Skupiał on mieszkańców z całego Grochowa i każdego dnia tętnił życiem, odzwierciedlając specyficzny lokalny klimat. Użytkownikami Uniwersamu, jak i otaczającej przestrzeni, byli okoliczni mieszkańcy starzejący się razem z nim. W 2015 r. podjęto decyzję o rozbiórce Uniwersamu jako obiektu niespełniającego współczesnych standardów, a w 2016 r. budynek zburzono.

W planie ogólnym z 1992 r. rondo Wiatraczna (rys. 7) było projektowane jako węzeł komunikacyjny, czyli tak aby służyło przede wszystkim łatwemu i szybkiemu przejazdowi samochodów z wieloma rezerwami terenu, co spowodowało stworzenie dużej przestrzeni drogowej, zamiast centrum dzielnicowego. „W związku z tym ukształtowanie przestrzeni

zostało zdeterminowane przez linie komunikacji, zaprojektowane z dużą rozrzutnością tak, aby mogły w przyszłości pomieścić różne warianty rozwiązania węzła” (Domaradzki 2013, s. 171).

Rys. 7. Fragment rysunku planu zagospodarowania przestrzennego m.st. Warszawy z 1992 r.

Fig. 7. A drawing fragment of the spatial management plan of Warsaw from 1992

Źródło: opracowanie własne na podstawie Chmielewskiego i in. 2004

Source: the own elaboration based on Chmielewski et al. (2004)

W kolejnym opracowaniu planistycznym, czyli Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego z 2003 r. (rys. 8), pozwolono na usytuowanie przy rondzie Wiatraczna obiektów wysokich. Konsekwencją tego było powstanie trzech budynków mieszkalno-usługowych XIV- i XVI-kondygnacyjnych obok niskich kamienic.

Rys. 8. Fragment rysunku Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego m.st. Warszawy z 2003 r., skala 1: 20 000

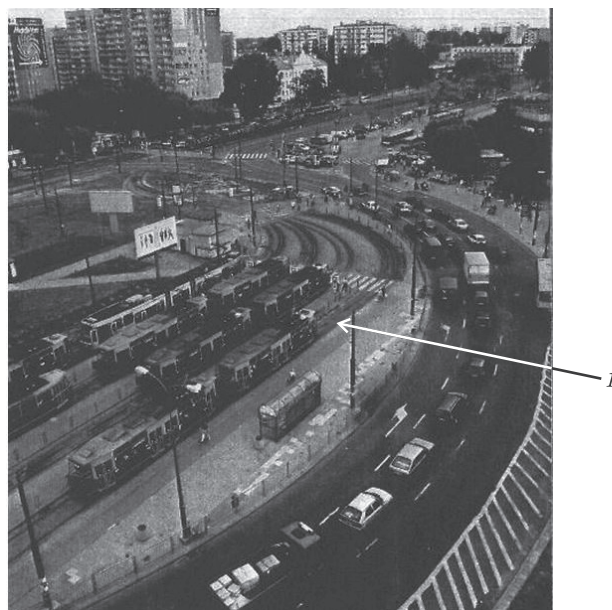
Fig. 8. A drawing fragment of a study of conditions and directions of spatial management of Warsaw from 2003, scale 1:20,000

Źródło: opracowanie własne na podstawie Chmielewskiego i in. (2004)

Source: own study based on Chmielewski et al. (2004)

Stan istniejący zagospodarowania

Jak wygląda rondo Wiatraczna dzisiaj? Wymiary ronda, w istniejących liniach rozgraniczających, wynoszą od 125 do 150 m. Jest to bardzo duży obszar zdominowany przez ruch samochodowy. Najlepiej ukazuje obraz tego miejsca rysunek 9, na którym widać, iż jest to przede wszystkim węzeł komunikacyjny i przesiadkowy. Po środku ronda znajduje się pętla tramwajowa, a wokół niej biegnie jezdnia o trzech pasach ruchu. Można ująć, że rondo Wiatraczna pod względem przestrzennym to półkole z pasami jezdni i nieestetycznymi budynkami wokół mającymi różne wysokości, od III do XVI kondygnacji, o zróżnicowanej architekturze – od budynków wybudowanych w okresie międzywojennym

Rys. 9. Widok ronda Wiatraczna: I – pętla tramwajowa

Fig. 9. A view of the Wiatraczna Roundabout: I – the tram loop
Źródło: opracowanie własne na podstawie „Spacerownik – Grochów...” (2006)

Source: own elaboration based on “Spacerownik – Grochów...” (2006)

do nowych z XXI w. Mieszkańcy, aby pokonać rondo, muszą korzystać z wielu przejść dla pieszych, dla osób korzystających z komunikacji publicznej (tramwaju) jest to mało przyjazne miejsce, ponieważ „wysepki” tramwajowe są wąskie, nieprzewidziane na dużą liczbę wysiadających.

Analizując stan zagospodarowania i stan ładu przestrzennego, można stwierdzić, iż teren ronda Wiatraczna jest ośrodkiem dzielnicowym Grochowa jedynie w opracowaniach planistycznych, a w rzeczywistości jest to tylko zaniedbany węzeł przesiadkowo-komunikacyjny. Jedną z przyczyn takiej sytuacji może być wieloletni brak obowiązującego planu miejscowego (od lat 90. XX w. do 2014 r.). W związku z tym na podstawie wydanych decyzji o warunkach zabudowy developerzy budowali obiekty mieszkalno-usługowe, które architektonicznie nie współgrają ze sobą oraz mają zróżnicowane wysokości (rys. 10).

a

b

Rys. 10. Kamienice przedwojenne i nowe obiekty mieszkalne usytuowane przy rondzie Wiatraczna
Fig. 10. Pre-war tenement houses and new residential buildings located at the Wiatraczna Roundabout
Źródło: fotografia z archiwum autorów (2015 r.)
Source: photo: author's archive (2015)

MOŻLIWOŚCI ODNOWY RONDA WIATRACZNA JAKO OŚRODKA DZIELNICOWEGO GROCHOWA

Jan Gehl stwierdził, że „miasto dla samochodów i miasto dla pieszych mają zupełnie różne rozmiary oraz wymiary” (Gehl 2009, s.71). Trudno nie zgodzić się z tym stwierdzeniem, iż inaczej projektuje się przestrzeń dla ludzi, a inaczej dla samochodów. Rondo Wiatraczna to przede wszystkim miejsce dla samochodów, szerokie arterie komunikacyjne, duże billboardy, a uboga w detal architektura budynków. Jednym słowem

duży obszar, w którym brakuje interakcji między ludźmi, ponieważ są zbyt szerokie ulice, niesprzyjające kontaktom mieszkańców. Jedynym punktem przyjaznym dla ludzi Grochowa był bazarek umiejscowiony na tyłach byłego „Uniwersamu”. Może właśnie dlatego mieszkańcy tak bardzo protestowali przeciwko zlikwidowaniu go. Był to również jedyny punkt, w którym można było zrobić zakupy w tzw. uliczce handlowej, nawiązać kontakt ze spotkanymi osobami, poczuć choć trochę miejskości (rys. 11, rys. 12).

Rys. 11. Handel na ulicy Męcińskiej
Fig. 11. Trading on Męcińska street
Źródło: fotografia z archiwum autorów (2015 r.)
Source: photo: author's archive (2015)

Rys. 12. Deptak pomiędzy Uniwersamem a budynkiem mieszkalno-usługowym
Fig. 12. A promenade between Uniwersam and a residential and service building
Źródło: fotografia z archiwum autorów (2015 r.)
Source: photo: author's archive (2015)

Rys. 13. Budynek Galerii Grochów na miejscu Uniwersamu i puste przestrzenie bez ławek, niezachęcające do spotkań
Fig. 13. Grochów Gallery building on Uniwersam's place and empty spaces without benches which do not encourage to meet
Źródło: fotografia z archiwum autorów (2018 r.)
Source: photo: author's archive (2018)

Tomasz Knittel (Mikrokosmos... 2018) w przeprowadzonym wywiadzie na temat swojego filmu dokumentalnego „Uniwersam Grochów” mówił: „Uniwersam to opowieść o czasie, który zatrzymał się dla tych ludzi. Płynie według ich zasad. Może nie odnaleźli się w innej Warszawie, zachowują dla siebie ten stary kawałek świata”. Przestrzeń wokół Uniwersamu była przestrzenią egalitarną, czy naprawdę trzeba go było likwidować? Czy puste zielone trawniki wokół nowego Uniwersamu, który stał się dominantą w okolicy przytłaczającą pozostałe budynki (rys. 13), zastąpią dawne korso z fontanną, w której kąpały się dzieci, starsze panie siedziały na ławeczkach, wymieniając się drobnymi plotkami, a Cyganki wróżyły z ręki?

Nowy kompleks, w postaci ośmiokondygnacyjnego podium z dwoma XVI-kondygnacyjnymi wieżami i wewnętrznym zielonym dziedzińcem urządzonego na stropie na wysokości czwartego piętra (dostępny tylko dla mieszkańców obiektu) nie zastąpi dawnego miejsca (rys. 13). Dwukondygnacyjna galeria przyciąga blaskiem neonów, ale jak wspomniała jedna z dawnych pracownic Uniwersamu: „kiedyś w Uniwersamie było dużo ludzi, a towaru mało, teraz jest zupełnie odwrotnie” (Mikrokosmos... 2018). W projekcie budynku założono, że przed obiektem

powstanie nowy plac, na którym znajdzie się miejsce m.in. na rzeźbę kobiety, zwanej przez grochowian Panienką, która stała przy fontannach, ale czy dla ludzi? Niestety obecne otoczenie Galerii Grochów to miejsce puste, pozbawione życia (rys. 14–16).

Rys. 14. Brak usług w parterach od dawnej uliczki handlowej, pomiędzy galerią a istniejącym budynkiem, w którym zlokalizowano sklepy

Fig. 14. Lack of services on the ground floors from the former shopping street between the gallery and the existing building where the stores are located

Źródło: fotografia z archiwum autorów (2018 r.)

Source: photo: author's archive (2018)

Rys. 15. Brak usług na parterach od strony ul. Męcińskiej i bazaru (tylko dojazdy dostawcze), niewykorzystana szansa na stworzenie tu przestrzeni publicznej

Fig. 15. Lack of services on the ground floors from Męcińska street and the market (only delivery vans), unused chance to create a public space

Źródło: fotografia z archiwum autorów (2018 r.)

Source: photo: author's archive (2018)

Charles Montgomery (2015, s. 3), podaje różne przykłady miast, w których dokonano zmian, tak aby ich mieszkańcy poczuli się szczęśliwi, np.: w Bogocie, gdzie poprzez wprowadzenie dużej liczby ścieżek rowerowych oraz jednego dnia w roku z zakazem jazdy samochodem na terenie miasta, uaktywniono życie społeczne. Był to moment, w którym mieszkańcy odkryli, że są szczęśliwsi, gdy nie jeżdżą samochodem, jadą na rowerze lub idą pieszo i że sprzyja to nawiązaniu kontaktów z innymi mieszkańcami miasta.

Czy w takim razie tak nowatorskie metody są możliwe do wykonania w Warszawie, na Grochowie? Oczywiście, że tak, wiąże się to jednak z przekształceniem Rodna Wiatraczna oraz częściowo ulicy Grochowskiej. Należy wprowadzić jak najszybciej program rewitalizacyjny tego miejsca, słuszne byłoby przeprowadzenie konsultacji społecznych z mieszkańcami i zorientowanie się, co chcieliby zmienić w tej części Grochowa. Pierwszą szansą na odnowę tego terenu jest budowa II linii metra. Wówczas, gdy będą przeprowadzane prace budowlane, można dokonać szerokich zmian urbanistycznych, tak aby

Rys. 16. Martwa przestrzeń ulicy Męcińskiej pozbawiona usług dostępnych od strony ulic. Ludzi przyciąga bazar

Fig. 16. A dead space of Męcińska street deprived of services available from the street side. People are attracted by a market

Źródło: fot. archiwum autorów (2018)

Source: photo by author's archive (2018)

rondo przestało służyć samochodom na rzecz mieszkańców. Można stworzyć miejsce przyjazne ludziom, w którym zaczną czuć się dobrze i będą chcieli spędzać swój wolny czas, ponieważ „przestrzeń otaczająca człowieka powinna być swoistym dziełem sztuki, gdyż może wpływać na jego stan psychiczny, dając mu spokój, radość, pobudzając wszechstronny jego rozwój” (Wejchert 1984, s. 21).

Obowiązujący plan miejscowy dla tego terenu pozwala na wprowadzenie placu na rondzie Wiatraczna, na którym przewidziano również wejścia do metra (Uchwała nr XCIV/2413/2014 Rady m.st. Warszawy). Zaproponowano nowe obiekty kubaturowe, a rondo potraktowano jako plac miejski. W planie nie zaproponowano całkowitej likwidacji samochodów ani tramwaju, a jedynie zmniejszenie ich rangi, a właściwie wprowadzenie równowagi między pieszymi a samochodami. Obecnie to pieszy jest intruzem na rondzie Wiatraczna, przejście dla mieszkańca przez jezdnię jest nieprzyjemne, a w przypadku dwóch ulic – Waszyngtona i al. St. Zjednoczonych – niebezpieczne.

PODSUMOWANIE

„W roku 1962, mniej więcej w tym samym czasie, kiedy nowojorski król autostrad, Robert Moses, usiłował przeforsować przeprowadzenie jednej z nich przez samo serce Dolnego Manhattanu, kopenhaska rada miasta postanowiła uczynić krok w przeciwnym kierunku. Pod wpływem antysamochodowych protestów zamknęła dla ruchu cały ciąg handlowych ulic stanowiących kręgosłup śródmieścia, znany pod wspólną nazwą Strøget” (Montgomery 2015) – rysunek 17.

Rys. 17. Ulica Strøget w Kopenhadze tętniąca życiem

Fig. 17. A lively Strøget Street in Copenhagen

Źródło: fot. A. Majewska (2017)

Source: photo by A. Majewska (2017)

Podobne zadanie można zrealizować w Warszawie na Grochowie, jednak wiąże się to z radykalnymi działaniami przestrzennymi, które pozwolą na oddanie tej części stolicy jej mieszkańcom, poprzez odnowienie tego miejsca zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju i nowej urbanistyki, która jednocześnie „powraca do idei koncentracji wokół placu centralnego i kwartałowego projektowania zabudowy, (...) stawia sobie za cel przywrócenie dominacji ruchu pieszego w wielofunkcyjnym centrum” (Izdebski 2013, s. 84). Pierwsza zmiana już się dokonuje (budowa obiektów mieszkalno-usługowych z centrum handlowym). Może stać się ona szansą na odnowienie tego miejsca, mimo zlikwidowania Uniwersamu, z którym utożsamiali się mieszkańcy tej części dzielnicy. Należy

pamiętać też o tym, że „planowanie przestrzeni miejskiej było – i jest – dziełem władzy politycznej, na ogół powiązanej z władzą ekonomiczną. (...) Słabość lub brak zainteresowania władzy oznaczał pozostawienie miejsca dla bezplanowej ewolucji” (Izdebski, s. 61). Trudno nie zgodzić się z tym stwierdzeniem, ponieważ rondo Wiatraczna, które mimo swojego chaosu przestrzennego, jest ciągle sercem Grochowa, przecina ulicę Grochowską na pół. Spełnia wszystkie przesłanki, aby być centrum dzielnicowym, ale bez pomocy władz samorządowych, czyli zaplanowania w tym miejscu placu miejskiego, odnowienia tego miejsca, będzie nadal tylko węzłem komunikacyjnym.

PIŚMIENNICTWO

- Chmielewski, J.M. (2001). Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast (Theory of town planning in designing and planning of towns). Oficyna wydawnicza PW, Warszawa, s. 166.
- Chmielewski, J.M., Denis, M., Nasalska-Olczyk, A. (2004). Procesy rozwoju zagospodarowania przestrzennego miast i stref podmiejskich, warunki rozwoju funkcji mieszkaniowych w Warszawie w latach 1956–2001 (Spatial management processes of towns and suburban zones, development conditions of the residential function in years 1956–2001). Praca badawcza statutowa nr 504/6/1010/805/03 wykonana na Politechnice Warszawskiej na Wydziale Architektury.
- Domański, R. (2013). Gospodarka przestrzenna, podstawy teoretyczne (Spatial management, theoretical basics). Wydawnictwa Naukowe PWN, s. 163.
- Domaradzki, K. (2013). Przestrzeń Warszawy. Tożsamość miasta a urbanistyka (Space of Warsaw. The city's identity and urban planning). Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, s. 171.
- Gehl, J. (2009). Życie między budynkami, użytkowanie przestrzeni publicznych (Life between buildings, use of public spaces). Wydawnictwo RAM, s. 71.
- Izdebski, H. (2013). Ideologia i zagospodarowanie przestrzeni. Doktrynalne prawno-polityczne uwarunkowania urbanistyki i architektury (Ideology and space management, doctrinal legal and political determinants of urban planning and architecture). LEX Wolters Kluwers Polska SA., ss. 60, 84.

- Karta łódzka (strona internetowa) (The Łódź Card, website), http://www.tup.org.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1218%3Akarta-po-wrotu-do-centrum&catid=131%3Aartykuly&Itemid=203&lang=pl, dostęp (access): 30.03.2017.
- Kasprzycki, J. (2004). *Korzenie miasta*. Praga, t. 3 (The roots of the city. Prague, vol. 3), Wydawnictwo VEDA, Warszawa, s. 237.
- Kotaszewicz, T. (2004). Międzywojenny okres planistyczny, w: *Atlas historyczny Warszawy. Plany zagospodarowania przestrzennego z lat 1916–2002* (The interwar period of planning, in: Historical atlas of Warsaw. Zoning plans from 1916–2002). Stowarzyszenie Przyjaciół Archiwum Państwowego m.st. Warszawy, Warszawa.
- Korzeniewski, W. (1989). *Budownictwo mieszkaniowe, poradnik projektanta* (House building, designer's guidebook). Arkady, s. 146.
- Lorens, P., Martyniuk-Pęczek, J. (2009). Wybrane zagadnienia rewitalizacji miast, w: *Miasto. Metropolia. Region* (Selected aspects of urban revitalization, in: City. Metropolis. Region). Wydawnictwo Urbanista, Gdańsk, s. 7–8.
- Malicki, Z. (1962). Konkurs na rozwiązanie centrum Grochowa (Competition for the solution of the center of Grochow). *Architektura* 9, 352.
- Mikrokosmos z innej epoki. Wywiad z Tomaszem Knittlem, reżyserem filmu dokumentalnego *Uniwersam Grochów* (Mikrokosmos from another era interview with Tomasz Knittel director of the documentary film *Uniwersam Grochów*). Rozm. Martyna Śmigiel. (Interviewed by Martyna Śmigiel), *Gazeta Wyborcza* z 9.03.2018, s. 14–15.
- Mikroprogram rewitalizacji dzielnicy Praga Południe m.st. Warszawy na lata 2005–2013 (Microprogram of revitalization of the Praga Południe district of the capital city of Warsaw, 2005–2013). Urząd Miasta Stołecznego Warszawy – dzielnica Praga Południe.
- Montgomery, Ch. (2015). *Miasto szczęśliwe. Jak zmienić nasze życie, zmieniając miasta* (A happy city. How to change our lives changing the city). Wysoki Zamek, s. 3.
- Pluta, K. (2012). *Przestrzenie publiczne miast europejskich. Projektowanie urbanistyczne* (Public spaces of European cities. Urban design). Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, s. 36.
- Spacerownik – Grochów. Dodatek do *Gazety Wyborczej*, czwartek 14 września 2006, s. 11 (The Guide – Grochów. Supplement to *Gazeta Wyborcza*, Thursday, September 14, 2006, p. 11).
- Uchwała nr LXI/1669/2013 Rady m.st. Warszawy z 11 lipca 2013 r. – ujednolicona forma załącznika nr 2 do Uchwały nr LXXXII/2746/2006 Rady m.st. Warszawy z 10 października z 2006 z wyróżnieniem zmian (Resolution No. XXXVIII / 492/2001 of the Warsaw Council from July 11th, 2013 – unified form of Annex No. 2 to the Resolution no LXXXII/2746/2006 of the Warsaw Council from October 10th 2006 with changes).
- Uchwała nr XCIV/2413/2014 Rady m. st. Warszawy z 6 listopada 2014 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Ronda Wiatraczna część I (Resolution No. XCIV/2413/2014 of the Warsaw Council from November 6th, 2014 on approval of amendments of the local management plan of the Wiatraczna Roundabout, part I).
- Wejchert, K. (1984). *Elementy kompozycji urbanistycznej* (The elements of urban composition). Wydawnictwo Arkady, s. 21.
- Wojczuk, M. Zniknie ikona Grochowa. Na jego miejscu staną 2 wieże (The icon of Grochow will disappear. In its place there will be 2 towers), http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/1,34889,13902933,Zniknie_ikona_Grochowa__Na_jego_miejscu_stana_2_wieze.html?disableRedirects=true, dostęp (access): 30.03.2017.
- Wojnarowska, A. (2011). *Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich, przykłady praktyczne* (Revitalization of degraded urban areas, practical examples). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 23.

THE WIATRACZNA ROUNDABOUT IN WARSAW – LOCAL OR REGIONAL CENTER?

ABSTRACT

The Wiatraczna Roundabout situated in the heart of the Warsaw Grochów despite its interesting location is currently neglected and without its own identity. The purpose of this study is to conduct a research and design analysis of this area and to indicate the major tasks in the field of architecture and city planning which should be implemented, so as to be able to conduct the revitalization of this area. One of the important elements is the construction of the second underground line which can lead to further changes including: the main roads course, elimination of the tram loop, modernization of the existing buildings and elimination of the buildings which do not harmonize with the surroundings. These changes will allow creation of the public spaces, squares, pedestrian ways so that people regain this place again.

Key words: revitalization, the Wiatraczna Roundabout, public space

WŁĄCZENIE PREFERENCJI POTENCJALNYCH NABYWCÓW NIERUCHOMOŚCI W PROCES ZARZĄDZANIA PRZESTRZENIĄ JAKO STYMULACJA POPRAWY BEZPIECZEŃSTWA W PRZESTRZENI MIEJSKIEJ

Małgorzata Gerus-Gościewska¹✉, Dariusz Gościewski², Agnieszka Szczepańska³

¹ Instytut Geoinformacji i Kartografii, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ul. Prawocheńskiego 15, 10-720 Olsztyn, **Polska**

² Instytut Geodezji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ul. Oczapowskiego 1, 10-719 Olsztyn, **Polska**

³ Instytut Geografii i Gospodarki Nieruchomościami, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
ul. Prawocheńskiego 15, 10-720 Olsztyn, **Polska**

ABSTRAKT

Głównymi zadaniami planowania przestrzennego wynikającymi z Ustawy z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2003 r. nr 80 poz. 717) są zachowanie ładu przestrzennego i zrównoważonego rozwoju. Ocena stanu ładu przestrzennego w miastach daje wyniki niezadawalające. Przestrzeń projektowana jest przez wykwalifikowanych specjalistów, lecz często bez uwzględnienia preferencji użytkowników co do jej kształtu. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym obliguje do partycypacji społecznych w procesie planowania przestrzennego. Jednym z instrumentów realizacji tego zadania może być zaaplikowanie wyników uzyskanych z metod heurystycznych. Stan ładu przestrzennego ma związek z bezpieczeństwem w przestrzeni, co z kolei ma wpływ na zrównoważony rozwój.

W pracy zawarto wyniki badań ankietowych, których celem było m.in. uzyskanie informacji na temat odbioru bezpieczeństwa w przestrzeni Olsztyna przez mieszkańców miasta. Wyniki badań pozwalają na stwierdzenie, że ważnym elementem determinującym wybór miejsca zamieszkania jest stan bezpieczeństwa w przestrzeni. Należy podjąć starania o poprawę ładu przestrzennego w celu poprawy bezpieczeństwa, co przyczyni się z kolei do zachowania zrównoważonego rozwoju.

Słowa kluczowe: cechy przestrzeni, przestrzeń miasta, zarządzanie przestrzenią, bezpieczeństwo w przestrzeni

WSTĘP

Odpowiedzialność za wygląd przestrzeni należy do planistów, którzy kierują się najczęściej regułą funkcjonalności, nie biorąc pod uwagę oczekiwań użytkowników przestrzeni. Obserwowany jest w tym względzie brak porozumienia pomiędzy planistami

a użytkownikami ich projektów. Z pomocą przyszedł ustawodawca, który w Ustawie z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2003 r. nr 80 poz. 717) zagwarantował udział społeczeństwa w pracach nad powstawaniem dokumentów planistycznych.

✉ malgorzata.gerus-gosciewska@uwm.edu.pl

Ocena stanu zagospodarowania przestrzennego, pod względem ładu przestrzennego, zazwyczaj daje złe wyniki. Taki stan przestrzeni staje się tematem badań, a ich celem – eliminacja przyczyn zaburzenia ładu przestrzennego z przestrzeni miast. W celu realizacji tego zadania postuluje się, aby wzrosła rola planowania przestrzennego. Źródłem wspomagającym tę ideę powinna stać się badawcza przydatność metod heurystycznych aplikowana do sfery praktyki planowania przestrzennego. Główną wartość będą reprezentowały wyniki badań preferencji społecznych włączone w proces planowania przestrzennego. Zbadano preferencje społeczne w aspekcie ważności cech mających wpływ na lokalizację miejsca zamieszkania. Uzyskane wyniki skłaniają do tego, aby podjąć działania niwelacji zjawiska złego stanu ładu przestrzennego z przestrzeni miast na etapie planowania przestrzennego, co przyczyni się do wzrostu bezpieczeństwa i zachowania zrównoważonego rozwoju.

POJĘCIE METOD HEURYSTYCZNYCH

Pod pojęciem heurystyki rozumie się zbiór metod twórczego rozwiązywania problemów. Samo słowo heurystyka pochodzi od greckiego słowa *heurisco*, które oznacza znajdować lub odkrywać. Pierwszego użycia tego słowa można doszukać się w starożytności, w czasie słynnej kąpeli Archimedesesa, podczas której miał on krzyknąć: „Heureka!” po tym, jak odkrył podstawowe prawo hydrostatyki (tzw. prawo Archimedesesa). Wykrzyknięte słowo mylnie rozpowszechniono jako „eureka!”, które oznaczało „odkryłem” lub „znalazłem” (W kręgu socjologii... 2007).

Metody heurystyczne, inaczej zwane intuicyjne, są stosowane, kiedy nie ma dla określonego problemu przewidzianego algorytmu rozwiązań. Odgrywają ważną rolę w poszukiwaniu innowacyjnych pomysłów rozwiązywania problemów. Jest to sztuka twórczego rozwiązywania kwestii, a co za tym idzie służy do odkrywania nowych faktów oraz związków między nimi. Efektem metod heurystycznych są wyniki, które nie są poparte algorytmami matematycznymi, lecz są wynikiem procesu dochodzenia do pewnych wniosków związanych z wykorzystaniem możliwości twórczych każdego prawidłowo rozwiniętego człowieka.

Sama heurystyka jest uznawana za umiejętność, zdolność dostrzegania nowych faktów i relacji między nimi, dzięki czemu dochodzi się nowych prawd.

Metody heurystyczne (jakościowe) można podzielić na:

- metody gromadzenia danych dotyczących problemu (metody pomiarowe),
- metody prezentowania rzeczywistości (metody sprawozdawcze).

Metody heurystyczne są wykorzystywane głównie w przypadkach, w których wymaga się redukcji wariantów z brakiem szansy na powodzenie (Antoszkiewicz 1990, Piech 2003).

Heurystyka w dzisiejszych czasach jest wykorzystywana w dydaktyce, psychologii, logice, filozofii zarządzaniu oraz w metodologicznych podejściach do badań naukowych. Odnalazła zastosowanie w następujących dziedzinach: w informatyce, w dziedzinie sztucznej inteligencji, w oprogramowaniu komputerów (np. programy antywirusowe), w naukach o organizacji i zarządzaniu (np. w badaniach operacyjnych) oraz w gospodarce nieruchomościami (np. w obszarze wyceny nieruchomości) (Zaleśkiewicz 2011, Brzezicka 2016).

MIEJSCE METOD HEURYSTYCZNYCH W PLANOWANIU PRZESTRZENNYM

Podmiotami planowania przestrzennego są: rząd, samorząd województwa i samorząd gminy. Planowanie przestrzenne odbywa się na zasadzie hierarchiczności opracowań, co w praktyce oznacza, że w opracowaniach na niższym szczeblu uwzględnia się wytyczne i zapisy treści zawartych w dokumentach wyższego szczebla. Istotnym zadaniem planowania przestrzennego na wszystkich szczeblach jest realizacja problematyki zrównoważonego rozwoju i zachowania ładu przestrzennego. Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju, sporządzana przez Radę Ministrów, ma określać przede wszystkim uwarunkowania, cele i kierunki zrównoważonego rozwoju kraju (Uchwała Rady Ministrów nr 239 z 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju 2030. *Monitor Polski Dz.U.*

z 2012 r. poz. 252). Rząd i samorząd województwa mogą prowadzić analizy i studia oraz sporządzić koncepcje i programy dotyczące różnych aspektów zagospodarowania przestrzennego. Obowiązujące normy prawne obligują do włączania społeczności lokalnej w proces planowania przestrzennego. Otwarcie się planowania przestrzennego na metody heurystyczne pozwoli wykrywać i wyjaśniać problemy społeczne w wymiarze przestrzennym. Spowoduje również, że metody heurystyczne staną się aplikacyjne w celu usprawnienia działalności praktycznej. Jednym ze środków realizacji tego zadania może być uwzględnienie preferencji użytkowników przestrzeni za sprawą aplikowania do opracowań planistycznych, zwłaszcza obligatoryjnego dokumentu, którym jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, poprzez wykorzystanie wyników badań ankietowych przeprowadzonych na zadany temat. Studium jest narzędziem porządkującym główne elementy lokalnej przestrzeni, jak również narzędziem wyznaczania kierunków polityki lokalnej. W szerokim zakresie przedmiotowym dokumentów planowania przestrzennego znajdują się zatem liczne obszary i pola badawcze. W planowaniu przestrzennym jako narzędziu rozwoju powinno się uwzględniać wiedzę na temat rzeczywistości społeczno-gospodarczej, a nie tylko informacje dotyczące stanu przestrzeni. W procesie planowania przestrzeni powinno się respektować stan wiedzy i aplikować mechanizmy rozwoju społeczno-ekonomicznego, w tym interakcji i konfliktów między poszczególnymi elementami tego rozwoju. Taka rzeczywistość dopiero może być podstawą do formułowania optymalnych decyzji w procesie planowania przestrzennego na etapie podejmowania decyzji o kształcie planowanej przestrzeni. Wiedzę na ten temat należy tworzyć i dostarczać tym, którzy podejmują decyzje na różnych szczeblach planowania przestrzennego. Potencjalnymi odbiorcami wyników badań są decydenci mający wpływ na kształt przestrzeni:

- ustawodawcy realizujący cel projektu zmian w ustawach dotyczących gospodarki przestrzennej,
- samorządowcy realizujący cele wytyczone przez ustawodawców w normach prawnych poprzez ich

wcielenie w życie za pośrednictwem dokumentów planistycznych,

- planiści i urbaniści poprzez planowanie w sposób zgodny z przepisami.

Ład przestrzenny jest jednym z paradygmatów zrównoważonego gospodarowania przestrzenią, a jego zły stan jest jedną z przyczyn zaburzenia bezpieczeństwa w przestrzeni. Przestrzeń o zaburzonym ładzie przestrzennym jest nasycona cechami, które są generatorami nieużytku przestrzennego, który to z kolei jest przyczyną zaburzenia bezpieczeństwa w przestrzeni (Czapska 2012). Pozwala to wysnuć pytanie, czy stan bezpieczeństwa w przestrzeni powoduje zaburzenie rozwoju przestrzeni w aspekcie społecznym, tzn. sprawia, że przestrzenie te przestają być atrakcyjne pod zamieszkanie i pod inwestycje.

ZAGOSPODAROWANE PRZESTRZENI A TEORIA CPTED KSZTAŁTUJĄCA PRZESTRZEŃ BEZPIECZNĄ

Istnieje wiele teorii i strategii określających zasady, których przestrzeganie podnosi bezpieczeństwo w przestrzeni. Jedną z nich jest strategia Jeffery'ego *Crime Prevention Through Environmental Design* (CPTED). Koncepcja opiera się na przekonaniu, iż ukształtowanie fizyczne otoczenia wywołuje u potencjalnego sprawcy przyjemne lub nieprzyjemne doznania, które stymulują lub ograniczają jego wolę popełnienia przestępstwa. Model CPTED opiera się na modelu stymulacji – reakcji, w którym umysł ludzki odbiera z otaczającego go środowiska bodźce wzmacniające bądź rażąco zniechęcające. Główny sens idei koncentrował się na założeniu, iż jeśli wyeliminuje się bodźce wzmacniające, przestępstwo nie zostanie popełnione (Mordwa 2009).

Praktyczne rozwiązania zastosowania strategii CPTED mogą być różne w zindywidualizowanych przestrzeniach, ale opierają się ogólnie na czterech prostych zasadach: naturalnej obserwacji (przestępca czuje się obserwowany), naturalnej kontroli (wyraźne rozgraniczenie między przestrzenią prywatną i publiczną, które wpływa pozytywnie na ograniczenie przestępczości), wyodrębnieniu terenu (wywołanie

u mieszkańców uczucia identyfikacji z wyznaczoną przestrzenią), zarządzaniu i konserwacji (teren czysty, zadbane i w dobrym stanie technicznym świadczy o tym, że ma on swojego właściciela i odpycha potencjalnego przestępcę) (Czarnecki i Siemiński 2004, Łojek 2004, Głowacki i in. 2008).

Współcześnie ukształtowana strategia CPTED to jedno z narzędzi, którego zastosowanie w połączeniu z innymi rozwiązaniami może doprowadzić do znacznego ograniczenia (a nawet zlikwidowania) wielu niepożądanych zjawisk patologicznych. Szczególnie sprawdza się jako środek przeciwdziałający popełnianiu wykroczeń i przestępstw. Dzieje się to na skutek wprowadzania różnych rozwiązań planistycznych i urbanistycznych wspartych organizowaniem lokalnych społeczności gotowych do współodpowiedzialności, reagowania na niepożądane zdarzenia i współdziałania z organami bezpieczeństwa i samorządu (Mordwa 2009).

Ład przestrzenny jest to uzyskiwana, w sposób naturalny w wyniku działań sił przyrody lub w sposób sztuczny przez działalność człowieka, organizacja przestrzeni charakteryzująca się równowagą poszczególnych składników (Szolginia 1987).

Ład przestrzenny jest to porządek wprowadzony na określonym obszarze zgodnie z obowiązującymi prawami i wykorzystaniem zaleceń nauki, techniki i estetyki do stworzenia układów strukturalnych zapewniających warunki sprzyjające życiu ludzi obecnie i w przyszłości (Hopfer 1993).

Prawne brzmienie definicji ładu przestrzennego zawarte jest w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (2003): „ład przestrzenny – (...) takie ukształtowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne”. Z definicji wynika, że dbanie o estetykę ma duże znaczenie dla zachowania ładu przestrzennego. Estetyki dotyczy również czwarta zasada w koncepcji CPTED – zarządzanie i konserwacja. Niestosowanie się do reguł w niej określonych powoduje pojawienie się w przestrzeni cech, które zaburzają ład przestrzenny

i stymulują potencjalnego przestępcę do działania, a to z kolei obniża bezpieczeństwo w tej przestrzeni. Stąd można wysnuć wniosek, że zaburzenie ładu przestrzennego ma związek z zachwianiem bezpieczeństwa w przestrzeni. Miejsca zaniedbane, brudne, niczyje, tworzące nieużytek przestrzenny sprzyjają popełnianiu czynów przestępczych i generują niebezpieczne przestrzenie (Bajerowski i in. 2015, Mordwa 2009, Osika 2008).

Dlatego analiza stanu ładu przestrzennego pod kątem cech generujących niebezpieczeństwo w przestrzeni powinna być obowiązkowo przeprowadzana podczas opracowywania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Opracowanie takie umożliwiłoby na etapie projektowania przestrzeni przygotowanie scenariuszów eliminacji niekorzystnych cech przestrzennych w celu zachowania bezpieczeństwa w przestrzeni.

UMIEJSCOWIENIE PROBLEMATYKI BEZPIECZEŃSTWA PRZESTRZENI W NORMACH PRAWNYCH Z ZAKRESU GOSPODARKI PRZESTRZENNEJ

W artykule 1, w punkcie 1, ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (2003) zawarto zasady dotyczące kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakresu i sposobu postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele wraz z ustalaniem zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Za podstawę tych działań w ustawie nakazano przyjąć ład przestrzenny i zrównoważony rozwój. W artykule 1 punkt 2 ustawy istnieje m.in. zapis, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza:

- wymagania ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury (podpunkt 1),
- walory architektoniczne i krajobrazowe (podpunkt 2),
- wymagania bezpieczeństwa ludzi i mienia (podpunkt 5).

W innych podpunktach artykułu 1, punkt 2 ustawy, umiejscowione jest zadanie dotyczące zachowania walorów ekonomicznych przestrzeni (podpunkt 6) oraz zapewnienie udziału społeczeństwa w pracach nad studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, nad miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego oraz planem zagospodarowania przestrzennego województwa, w tym za pomocą środków komunikacji elektronicznej (podpunkt 11).

Kształtowanie przestrzeni zgodne z zachowaniem ładu przestrzennego to, w myśl artykułu 2 zawartego w ustawie, takie które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne (Ustawa z 27 marca 2003... Dz.U. z 2003 r. nr 80 poz. 717).

Niekorzystny stan ładu przestrzennego, zaburzone walory krajobrazowe, architektoniczne i kompozycyjno-estetyczne dotyczą wymiaru społeczno-gospodarczego. Ład przestrzenny może być czynnikiem rozwoju gospodarczego. Kształtowanie go według zasad rozwoju zrównoważonego wpływa na poziom atrakcyjności inwestycyjnej. Wśród czynników lokalizacji znaczenia nabierają takie kwestie, jak: jakość środowiska, klimat gospodarczy, opinie na temat danego miejsca, poziom rozwoju infrastruktury kultury, jakość życia (Ziemianowicz i Jałowiecki 2004).

To właśnie opinie na temat danego miejsca w aspekcie bezpieczeństwa w przestrzeni mogą mieć wpływ na wartość nieruchomości.

Jak píše Davidson, poprzez wyobrażenia i opinie o wysokiej przestępczości na pewnych obszarach nieruchomości są znacznie tańsze niż na obszarach bardziej dotkniętych przestępczością, ale z różnych powodów niecieszących się złą sławą (Davidson 1981).

Wachlarz cech wpływających na wartość nieruchomości jest bardzo szeroki. Są to cechy wewnętrzne typu naturalnego, takie jak: rzeźba terenu, klasa bonitacyjna gleby, poziom wody gruntowej, nasłonecznienie. Drugą grupę stanowią cechy zewnętrzne antropogeniczne: lokalizacja ogólna, powierzchnia nieruchomości, kształt działki, uzbrojenie, dostępność

(kategoria dróg), liczba linii komunikacji miejskiej w pobliżu, odległości: od lasu, od terenów rekreacyjnych, od głównego centrum miasta, od źródeł hałasu i zanieczyszczenia powietrza, do przystanku komunikacji miejskiej, uciążliwość naturalna, uciążliwość antropogeniczna (Czaja 1999, Hozer i in. 2002, Hermann 2003, Prus 2010).

Identyfikacja czynników mających wpływ na zaburzenie bezpieczeństwa w przestrzeni w mieście może znaleźć zastosowanie w procesie taksacji nieruchomości. W artykule 161.1 Ustawy z 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 1997 r. nr 115 poz. 741) określono cel powszechnej taksacji nieruchomości oraz sposób określania wartości katastralnej. Wartość katastralną nieruchomości ustala się na podstawie oszacowania nieruchomości reprezentatywnych dla poszczególnych rodzajów nieruchomości na obszarze danej gminy. Wartości katastralne, ustalone w procesie powszechnej taksacji nieruchomości, powinny uwzględniać różnice, które występują między poszczególnymi nieruchomościami oraz zbliżenie do wartości rynkowej możliwe do uzyskania z zastosowaniem zasad przyjętych dla masowej wyceny.

Wartość rynkową nieruchomości stanowi najbardziej prawdopodobna jej cena, możliwa do uzyskania na rynku, określona z uwzględnieniem cen transakcyjnych. Zastosowanie podejścia porównawczego polega na określeniu wartości nieruchomości z założeniem, że wartość ta odpowiada cenom, jakie uzyskano za nieruchomości podobne, które były przedmiotem obrotu rynkowego. Ceny te koryguje się ze względu na cechy różniące nieruchomości podobne od nieruchomości wycenianej oraz uwzględnia się zmiany poziomu cen wskutek upływu czasu (Ustawa z 21 sierpnia 1997... Dz.U. z 1997 r. nr 115 poz. 741).

Wartości muszą uwzględniać różnice, które występują między poszczególnymi nieruchomościami. Nieruchomość reprezentatywna jest definiowana jako reprezentująca pewną grupę nieruchomości podobnych, czyli charakteryzujących się takimi samymi cechami. W granicach miasta występują obszary mniej i bardziej niebezpieczne. Wiedza ta może być przydatna w gospodarce nieruchomościami.

Bezpieczeństwo może być jednym z czynników mających wpływ na ceny nieruchomości. Stąd wśród cech mających wpływ na wartość terenów mieszkaniowych i branych pod uwagę w metodzie porównywania parami może znaleźć się cecha bezpieczeństwa w przestrzeni. Uzasadnione jest w tym celu uwzględnienie w procesie wyceny nieruchomości informacji zawartych na mapach bezpieczeństwa, które są tworzone dla wielu miast.

APLIKOWANIE METOD HEURYSTYCZNYCH DO PROCESU PLANOWANIA PRZESTRZENNEGO

Zadanie optymalnego zaprojektowania przestrzeni, zgodnego z zachowaniem ładu przestrzennego, nie powinno należeć tylko do planistów. Planowanie przestrzeni powinno uwzględniać związki pomiędzy stanem zagospodarowania przestrzeni a zjawiskami społecznymi i ekonomicznymi w aspekcie preferencji społecznych względem kształtu przestrzeni.

Dokumenty planistyczne są podstawą decyzji przestrzennych, a ich odbiorcami – użytkownicy przestrzeni. Stąd ich preferencje powinny stać się jednym ze źródeł informacji w trakcie opracowywania tych dokumentów. Wyniki badań uzyskane na gruncie metod heurystycznych powinny być przydatne dla przedstawicieli administracji publicznej różnych szczebli. Planowanie przestrzenne czerpie informacje z geografii, architektury i urbanistyki oraz ekonomii i nauk prawnych. Obserwuje się brak podejścia psychologiczno-filozoficznego w aplikowaniu informacji w projektowaniu przestrzeni. Dążyć należy do sytuacji, gdy dane uzyskane z zastosowania metod heurystycznych zostaną uwzględnione w procesie planowania przestrzennego. Do możliwości zaaplikowania tych metod do planowania przestrzennego zobowiązują przepisy ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (art. 1.2.11) – partycypacja społeczna. Metody heurystyczne powinny w procesie planowania przestrzennego przejść od stanu charakteru poznawczego do stanu wykorzystania wiedzy w praktyce. Wyzwanie to nabiera szczególnego znaczenia w sytuacji pogłębiającego się

(choć niedostrzeganego przez decydentów) kryzysu przestrzeni w aspekcie bezpieczeństwa w przestrzeni. Planowanie przestrzenne w takiej rzeczywistości będzie musiało zmierzyć się z eliminacją (bądź chociażby ograniczeniem) występowania tego zjawiska.

Stan zagospodarowania przestrzeni jest efektem istniejących zjawisk, m.in. społecznych. Metody heurystyczne w kształtowaniu przestrzeni, mające umocowanie prawne w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, powinny być aplikowane w proces planowania przestrzennego. Można powiedzieć, że sfera społeczna warunkuje stan zagospodarowania przestrzennego. Jak pisze Braudel, stan zagospodarowania przestrzennego ma wpływ na atrakcyjność lokalizacyjną konkretnych miejsc ocenianą z perspektywy potencjalnych mieszkańców (Braudel 1999).

Ustawa obliguje do uwzględnienia w procesie planowania i zagospodarowania przestrzennego wymogów ochrony zdrowia oraz bezpieczeństwa ludzi i mienia (artykuł 1, punkt 2, podpunkt 5). Zrodził się więc pomysł, aby poprzez zastosowanie metody ankietowej zbadać, jak ważne jest dla użytkowników przestrzeni bezpieczeństwo w porównaniu z innymi cechami opisującymi uwarunkowania przestrzenne, a mające związek z lokalizacją potencjalnego miejsca zamieszkania.

BADANIA ANKIETOWE DOTYCZĄCE WPŁYWU CECH GEOPRZESTRZENNYCH NA LOKALIZACJĘ MIEJSCA ZAMIESZKANIA

Z badań przeprowadzonych w Wielkiej Brytanii wynika, że przy wyborze miejsca zamieszkania obywatele tego kraju w pierwszej kolejności biorą pod uwagę występujące na danym obszarze zagrożenia przestępczością (56% badanych). Na dalszym planie wśród preferowanych warunków znajdują się: dostęp do służby zdrowia (39%), przyzwoite warunki mieszkaniowe (37%), dobre sklepy (28%) czy dobra komunikacja publiczna (27%) (Colquhoun 2004).

Badania ankietowe przeprowadzone na przełomie września i października 2016 r. przez Otodom

wspólnie z OLX i pod nadzorem agencji badawczej PBS dotyczyły oceny różnych aspektów życia w miejscu zamieszkania. Wśród respondentów znalazło się 1038 mieszkańców Olsztyna. Tak duża próba daje podstawy, by z wyników badania wyciągać przydatne i rzeczowe wnioski. Raport prezentuje subiektywny stosunek badanych do różnych twierdzeń zawartych w opracowaniu. Ankietowani odpowiadali na wiele postawionych w ankiecie pytań i oceniali m.in. prawdziwość zdań: „W mojej okolicy znajduje się wszystko, co niezbędne dla dzieci: plac zabaw, przedszkole, przychodnia, szkoła itp.” – dostęp do infrastruktury społecznej; „Z mojego miejsca zamieszkania łatwo dostać się do pracy lub szkoły” – dostęp do komunika-

cji publicznej; „W pobliżu mojego domu mogę zrobić wszystkie podstawowe zakupy” – wygodne zakupy. W trakcie badania zastosowano metodę rangowania, w której ocena 1 oznaczała „zupełnie się nie zgadzam”, a ocena 7 – „zgadzam się w pełni” (tab. 1).

W opracowaniu wyznaczono również wskaźnik rekomendacji NPS (*Net Promoter Score*) dzielnic godnych polecenia. W badaniu opiera się on na pytaniu o polecenie okolicy jako miejsca do zamieszkania, które mierzone jest w skali od 0 („zdecydowanie nie polecę”) do 10 („zdecydowanie polecę”). Wskaźnik NPS obliczany jest jako różnica odsetka promotorów i krytyków i może przyjmować wartości od –100 do 100 (Ranking dzielnic Otdom 2016). Przestrzenne rozmieszczenia wskaźników NPS w dzielnicach Olsztyna pokazano na rysunku 1.

Tabela 1. Wartości wskaźników – rang – dla osiedli Olsztyna uwzględniające cechy: dostęp do infrastruktury społecznej, łatwe dojazdy, wygodne zakupy

Table 1. Values of indicators – ranks – for housing estates in the city of Olsztyn for the features: of access to social infrastructure, easy commuting, and convenient shopping

Nazwa osiedla Housing estate name	Dostęp do infrastruktury społecznej Access to social infrastructure	Łatwe dojazdy Easy commuting	Wygodne zakupy Convenient shopping
Śródmieście	4,50	5,71	5,79
Zatorze	5,14	6,14	6,18
Kościuszki	5,18	5,94	5,44
Grunwaldzkie	5,25	5,75	5,42
Nagórki	6,33	6,31	6,69
Podgrodzie	5,55	5,55	6,09
Jaroty	5,78	5,74	6,38
Pieczewo	6,12	5,90	6,41
Pojezierze	6,03	6,58	6,64
Likusy	5,40	5,60	6,30
Kętrzyńskiego	5,00	5,87	6,00
Nad Jez. Długim	6,30	5,70	6,00
Podleśna	5,77	5,46	6,54
Mazurskie	5,36	5,79	5,36
Gutkowo	4,17	4,85	5,36

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rankingu dzielnic Otdom (2016)

Source: own study based on Housing Estate Ranking Otdom (2016)

BADANIA PREFERENCJI SPOŁECZNYCH WYBORU MIEJSCA ZAMIESZKANIA W ASPEKcie BEZPIECZEŃSTWA

W celu określenia wzajemnego powiązania między zmiennymi: dostęp do infrastruktury społecznej, łatwe dojazdy, wygodne zakupy a wskaźnikiem rekomendacji obliczono współczynniki korelacji (tab. 2).

Obliczone wartości współczynników korelacji pokazują, że zachodzi silny związek między wskaźnikiem rekomendacji a dostępem do infrastruktury społecznej – wartość współczynnika 0,634. Korelację

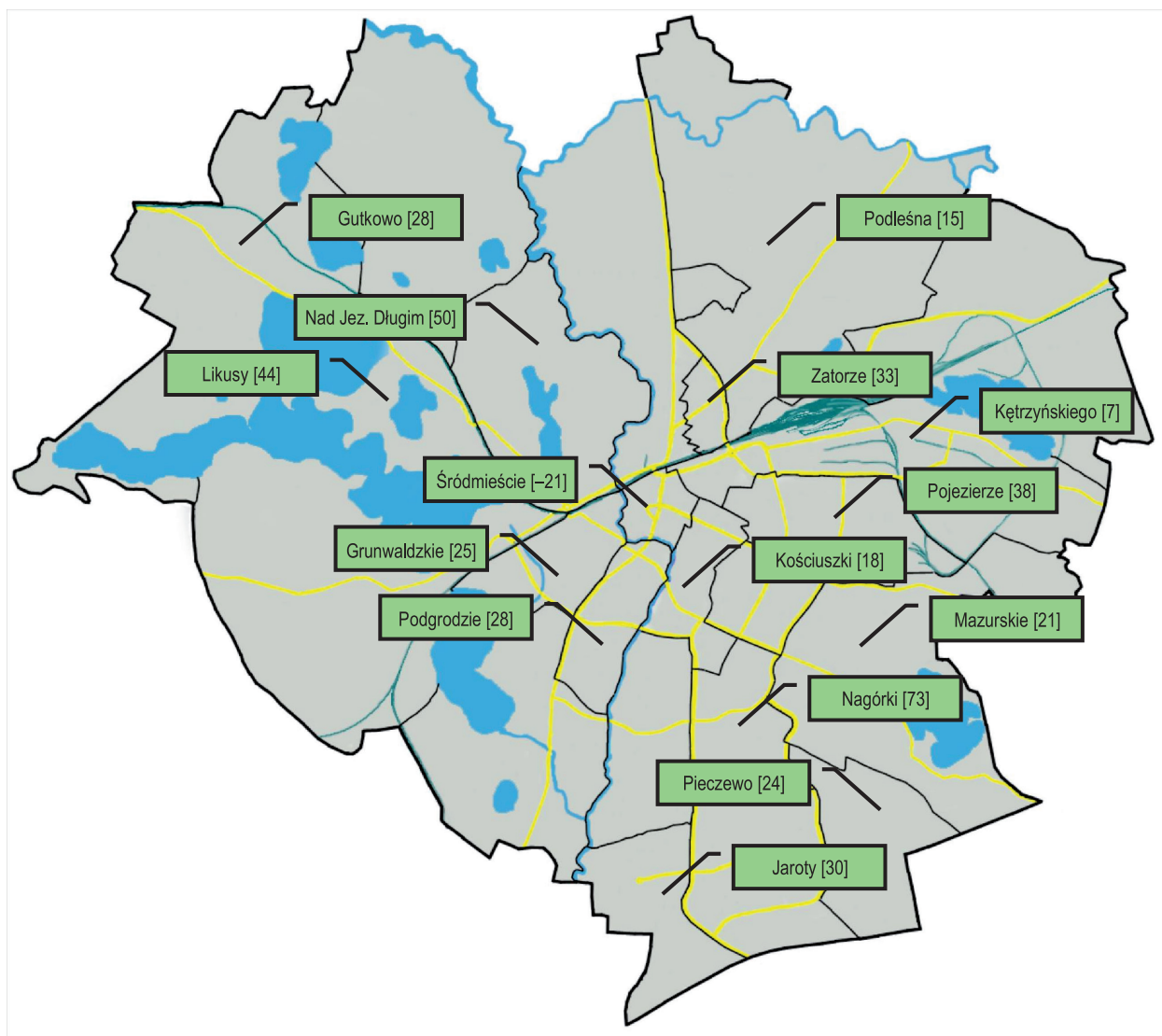
Tabela 2. Wartości współczynników korelacji dla cech: dostęp do infrastruktury społecznej, łatwe dojazdy, wygodne zakupy a wskaźnikiem rekomendacji

Table 2. Values of correlation coefficients for features: access to social infrastructure, easy commuting, convenient shopping and the recommendation index

Wyszczególnienie Specification	Dostęp do infrastruktury społecznej Access to social infrastructure	Łatwe dojazdy Easy commuting	Wygodne zakupy Convenient shopping
Wskaźnik rekomendacji Recommendation index	0,634	0,285	0,419

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

Rys. 1. Mapa wartości wskaźników NPS dla osiedli miasta Olsztyn
Fig. 1. Map of NPS index values for housing estates in the city of Olsztyn

umiarkowaną dla wartości współczynnika wynoszącego 0,419 zaobserwowano dla cech: wskaźnik rekomendacji i wygodne zakupy. Nie występuje zaś wzajemne powiązanie między zmiennymi: wskaźnik rekomendacji i łatwy dojazd, dla których współczynnik korelacji wynosi 0,285 (Stanisławek 2010, Józwiak i Podgórski 2012).

Cechy nieruchomości takie jak: wysoki standard mieszkania, dostępność komunikacyjna oraz dostęp do infrastruktury społecznej i usługowej są atutami

wskazywanymi przez pośredników nieruchomości, którzy prezentują mieszkania w celu sprzedaży czy wynajmu. Cechy te miały również zastosowanie w cytowanych wynikach badań. Przeprowadzono dodatkowe badania ankietowe, których celem było uzyskanie informacji, jakie znaczenie ma bezpieczeństwo w przestrzeni w wyborze lokalizacji miejsca zamieszkania w relacji z tymi cechami.

W ankiecie dotyczącej badania preferencji potencjalnych kupujących na temat istotności cech decydu-

Tabela 3. Wyniki porównań bezpośrednich cech: wysoki standard mieszkań, dostęp do komunikacji publicznej, dostęp do infrastruktury społecznej oraz wygodne zakupy z cechą zagrożenie przestępczością przy wyborze lokalizacji miejsca zamieszkania

Table 3. Results of direct comparisons of features: high housing standard, access to public transport, convenient shopping with the feature of crime risk while choosing a residence location

Zagrożenie przestępczością Crime risk	Cechy istotne brane pod uwagę przy wyborze miejsca zamieszkania Important a features taken into account when choosing a place to live
wysoki standard mieszkań high housing standard 0,768	0,232
0,700	dostęp do komunikacji publicznej access to public transport 0,300
0,760	dostęp do infrastruktury społecznej access to social infrastructure 0,240
0,916	wygodne zakupy convenient shopping 0,084

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

jących o wyborze lokalizacji miejsca zamieszkania w relacji z bezpieczeństwem przestrzeni uwzględniono takie cechy jak: wysoki standard mieszkań, dostęp do komunikacji publicznej, dostęp do infrastruktury społecznej, wygodne zakupy, zagrożenie przestępczością. Przedmiotem badań była zbiorowość incydentalna zaś dobór próby celowy (Wasilewska 2008). Badania ankietowe przeprowadzono na próbie 100 osób w wieku od 21 do 29 lat, ponieważ uznano, że osoby w tym wieku poszukują najczęściej lokalizacji swojego miejsca zamieszkania. Ankietowani to mieszkańcy różnych miast: Opola, Warszawy, Olsztyna, Gdańska, Torunia, Ostródy, Giżycka, Lubawy, Ciechanowa, Łomży. Badając znaczenie cech przy wyborze lokalizacji mieszkania, zastosowano metodę porównań bezpośrednich (Senetra 2010). Uzyskane rezultaty poddano normalizacji sposobem przekształcenia ilorazowego względem punktu odniesienia, gdzie za punkt odniesienia przyjęto sumę wszystkich (Suchecki 2010). Wyniki są informacją o tym, jak kształtuje

się wpływ cech w badanym aspekcie w zestawieniu z cechą zagrożenie przestępczością (tab. 3).

Wyniki badań ankietowych wykazują, że cecha zagrożenie przestępczością była determinantą wyboru miejsca zamieszkania. Miała wpływ na wybór miejsca zamieszkania z siłą od 2,3 do 3,3 razy większą niż pozostałe cechy uwzględnione w badaniu. Najmniej istotna w konfrontacji z zagrożeniem przestępczością okazała się cecha wygodne zakupy. Dla respondentów cecha zagrożenie przestępczością jest istotniejsza z siłą 11-krotną przy wyborze miejsca zamieszkania niż wygodne zakupy (tab. 2).

WNIOSKI

Jednym z podstawowych zadań planowania przestrzennego wynikającym z ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (2003) jest zachowanie w przestrzeni ładu i zrównoważonego rozwoju. Innymi zadaniami do realizacji są zapewnienie

bezpieczeństwa w przestrzeni i uwzględnianie oczekiwań potencjalnych użytkowników przestrzeni. Te ostatnie mogą być realizowane przez samorządy, m.in. poprzez uwzględnienie wyników badań ankietowych przeprowadzanych wśród społeczności lokalnej w procesie planowania przestrzennego.

Zły stan ładu przestrzennego ma wpływ na zaburzenie bezpieczeństwa w przestrzeni. Wykazano, że stan bezpieczeństwa jest determinantą wyboru miejsca zamieszkania. Ważnym więc aspektem staje się poprawa ładu przestrzennego w przestrzeni miasta jako czynnika mającego wpływ na stan bezpieczeństwa w przestrzeni.

Wartości współczynników korelacji, za pośrednictwem których badany był związek cech przyjętych do badań z cechą bezpieczeństwo w przestrzeni, pokazują, że ta cecha dla respondentów ma wpływ z siłą kilka, a nawet kilkanaście, razy większą niż pozostałe cechy brane pod uwagę w lokalizacji miejsca zamieszkania.

Wytypowanie przestrzeni niebezpiecznych w mieście jest ważną sprawą dla jego rozwoju, a także odpowiedzią na potrzeby użytkowników w zakresie bezpieczeństwa. Związane jest to z aspektem atrakcyjności osadniczej określającej w dłuższej perspektywie nawet możliwości przetrwania danej dzielnicy miasta. Nie może więc zabraknąć zaangażowania władz w możliwość kształtowania miejskich realiów bezpieczeństwa. Zwłaszcza, że kompetencje władz gminy, jeśli chodzi o zapewnienie bezpieczeństwa, mają umocowanie prawne w różnych ustawach i rozporządzeniach.

PIŚMIENNICTWO

Antoszkiewicz, J. (1990). *Metody heurystyczne. Twórcze rozwiązywanie problemów* (Heuristic methods. Creative problem solving). PWE. Wyd. II, Warszawa.

Bajerowski, T., Chojka, A., Gerus-Gościewska, M., Gościewski, D., Kowalczyk, A., Krajewska, M., Parzyński, Z., Szopińska, K., Światała, K. (2015). GIS and various approaches of safety management. *GIS Forum, Croatian, Information Technology Society, Nationalna Knjižnica Zagreb, Croatia*.

Braudel, F. (1999). *Historia i trwanie* (History and duration). Tłum. B. Geremek. Nowy Sympozjon, Czytelnik, Warszawa.

Brzezicka, J. (2016). Znaczenie heurystyki zakotwiczenia i dostosowania w procesie wartościotwórczym na rynku nieruchomości (Significance of anchoring and adjustment heuristic in the process of value creation on the real estate market). *Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum* 15(1), 31–44.

Colquhoun, I. (2004). Design out crime. Creating safe and sustainable communities. *Crime prevention and community safety*, 6(4), 57–70..

Czaja, J. (1999). Podejście porównawcze wyceny nieruchomości w aspekcie standardów (Assessment of information from real estate markets with help of multiple regression analysis models). *Rzeczoznawca Majątkowy* 4, Polska Federacja Stowarzyszeń Rzeczoznawców Majątkowych, Warszawa.

Czapska, J. (2012). *Zapobieganie przestępczości poprzez kształtowanie przestrzeni* (Crime prevention through environmental design). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

Czarnecki, B., Siemiński, W. (2004). *Kształtowanie bezpiecznej przestrzeni publicznej* (Shaping a safe public space). Difin, Warszawa.

Davidson, R.N. (1981). *Crime and environment*. Croom Helm, London.

Głowacki, R., Łojek, K., Urban, A. (2008). Wpływ ukształtowania przestrzeni fizycznej na zapobieganie przestępstwom i wykroczeniom (The impact of shaping physical space on the prevention of crime and offenses). Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno.

Herman, B. (2003). Problemy interpretacji wyników metod badawczych stosowanych w geografii społeczno-gospodarczej i gospodarce przestrzennej (Problems of interpretation of the results of research methods used in socio-economic geography and spatial management). Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.

Hopfer, A. (1993). Ład przestrzenny ekorozwoju obszarów wiejskich (Spatial order of eco-development of rural areas). *Postępy Nauk Rolniczych* 3(93), 25–32.

Hozer, J., Kokot, S., Kuźmiński, W. (2002). *Metody analizy statystycznej rynku w wycenie nieruchomości* (Methods of statistical analysis of the market in property valuation). PFSRM, Warszawa.

Jóźwiak, J., Podgórski, J. (2012). *Statystyka od podstaw* (Statistics from scratch). Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

- Łojek, K. (2004). Zapobieganie przestępczości przez kształtowanie bezpiecznej przestrzeni (Prevention of crime by shaping a safe space). *Przegląd Policyjny* 1–2, 88–106.
- Mordwa, S. (2009). Bezpieczeństwo a kształtowanie przestrzeni (Security and shaping space). Artykuł naukowy Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego, <http://hdl.handle.net/11089/1748>, dostęp (access): 15.12.2017.
- Osika, G. (2008). Graffiti – znaki miasta (Graffiti – signs of the city). *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, seria Organizacja i Zarządzanie* 43(1777), 125–146.
- Piech, K. (2003). Tradycyjne metody heurystyczne: przegląd i zastosowanie (Traditional heuristic methods: review and application). *Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów, SGH, Warszawa*.
- Prus, B. (2010). Ocena informacji płynących z rynków nieruchomości za pomocą modeli analizy regresji wielokrotnej (Evaluation of information coming from real estate markets using multiple regression analysis models). *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich* 3, 103–113.
- Senetra, A. (2010). Wpływ metodyki oceny walorów krajobrazowych na wyniki szacowania nieruchomości (The effect of the methodology of scenic value estimation on the results of property appraisal). *Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum* 9(2), 113–128.
- Stanisławek, J. (2010). Podstawy statystyki. Opis statystyczny, korelacja i regresja, rozkłady zmiennej losowej, wnioskowanie statystyczne (Basics of statistics. Statistical description, correlation and regression, random variable distributions, statistical inference). Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- Suchecky, B. (2010). Ekonometria przestrzenna. Metody i modele analiz danych przestrzennych (Spatial Econometrics. Methods and models of spatial data analysis). Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- Szolginia, W. (1987). Ład przestrzenny w zespole mieszkaniowym (Spatial order in a housing complex). Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
- Wasilewska, E. (2008). Statystyka opisowa nie tylko dla socjologów (Descriptive statistics not only for sociologists). Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Zaleśkiewicz, T. (2011). Psychologia ekonomiczna (Economic psychology). Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Ziemianowicz, W., Jałowiecki, B. (2004). Polityka miejska a inwestycje zagraniczne w polskich metropoliach (Urban policy and foreign investments in Polish metropolises). Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Ranking Dzielnic Otodom (District Ranking Otodom) (2016). https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/landing-editor-uploads/xbY9PwC5/OTODOM_Ranking_Olsztyn_20170816_web.pdf, dostęp (access): 5.11.2017.
- Ustawa o gospodarce nieruchomościami z 21 sierpnia 1997 r. (Real Estate Management Act of August 21, 1997) Dz.U. z 1997 r. nr 115 poz. 741.
- Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 r. (The Act on Spatial Planning and Development of March 27, 2003). Dz.U. z 2003 r. nr 80 poz. 717.
- Uchwała Rady Ministrów nr 239 w sprawie przyjęcia Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 z 13 grudnia 2011 r. (Resolution of the Council of Ministers No. 239 regarding the adoption of the National Spatial Development Concept 2030 of December 13, 2011). *Monitor Polski* Dz.U. z 2012 r. poz. 252.
- W kręgu socjologii interpretatywnej. Badania jakościowe nad tożsamością (Within the circle of interpretative sociology: qualitative research on identity). (2007). Ed. J., Leoński, U., Kozłowska. *Economicus*, Szczecin.

INCLUSION OF PREFERENCES OF REAL ESTATE POTENTIAL BUYERS IN THE SPACE MANAGEMENT PROCESS AS A STIMULATION OF IMPROVEMENT OF SAFETY IN THE URBAN SPACE

ABSTRACT

The main tasks for spatial planning under the Planning and Spatial Management Act include preservation of spatial order and sustainable development. The spatial order in cities is evaluated as unsatisfactory. Space is designed by qualified specialists, but frequently without taking into account users' preferences as to its shape. The Planning and Spatial Management Act imposes an obligation to include social participation into the spatial planning process. The application of results obtained through heuristic methods can provide one of the instruments enabling implementation of this task. The status of spatial order is related to spatial safety, which consequently affects sustainable development. During the survey, a method of ranking was used, where the surveyed evaluated for their space of residence, apart from the feeling of safety, the presence of such features as access to social infrastructure, easy commuting and convenient shopping. Afterwards, selected features were examined using the method of direct comparison with the spatial safety feature, in order to demonstrate the importance of features for respondents in terms of the choice of the residence location. The results obtained during the research indicate that an important element determining the choice of the place of residence is the state of spatial safety. Attempts should be made to improve the spatial order in order to improve safety, which will consequently contribute to the preservation of sustainable development.

Key words: physical planning, urban space, space management, safety in space

POTENCJAŁ WIEJSKICH OBSZARÓW PERYFERYJNYCH NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

Zofia Kołoszko-Chomentowska¹✉, Marek Zdziarstek²

¹ <https://orcid.org/0000-0002-3937-9594>

¹ Katedra Finansów i Rachunkowości, Politechnika Białostocka
ul. Ojca Tarasiuka 2, 16-001 Kleosin, **Polska**

² Zespół Szkół Specjalnych w Brańszczyku
ul. Jana Pawła II 30, 07-221 Brańszczyk, **Polska**

ABSTRAKT

Za regiony peryferyjne uznaje się województwa Polski Wschodniej, m.in. województwo podlaskie. Celem pracy było ocena potencjału rozwojowego województwa podlaskiego po kilkunastu latach funkcjonowania w strukturach unijnych. Województwo to charakteryzuje się cechami regionów peryferyjnych. Wartość PKB jest ciągle niższa o około 30% od średniej wartości dla kraju, a w części gmin występują procesy depopulacyjne. Region jest spolaryzowany wewnętrznie pod względem potencjału rozwojowego. Aktywność ekonomiczna mieszkańców jest niska. Wysoki poziom rolnictwa pozwala na utrzymanie czołowej pozycji w produkcji mleka. Uzasadnione jest zatem wspieranie wiodącej roli rolnictwa.

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, peryferyjność, rozwój, depopulacja

WPROWADZENIE

Rozwój wiejskich obszarów peryferyjnych ma podstawowe znaczenie w rozwoju obszarów wiejskich. Zmiany ustrojowo-gospodarcze w Polsce w latach 90. XX w. spowodowały pogłębienie się różnic w poziomie rozwoju gospodarczego, w tym w poziomie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Przyczyny nierównomiernego rozwoju są bardzo różne, należą do nich m.in. historycznie ukształtowane zaniedbania w rozwoju gospodarczym, struktura demograficzna, sieć osadnicza, położenie wobec ośrodków centralnych. Regiony słabo rozwinięte nazywane są przez Komisję Europejską regionami problemowymi (A new... 2004, s. 7). W literaturze przedmiotu

obszary te określane są też jako peryferyjne (Olechnicka 2004, Bajerski 2008, Leszczewska 2011, Stanny 2011, Proniewski 2014). Cechuje je niski poziom potencjału ekonomicznego w porównaniu z obszarami lepiej rozwiniętymi gospodarczo. Trwały charakter dysproporcji rozwojowych prowadzi do utrwalania podziału w strukturze przestrzennej kraju. Peryferyjność ma różny wymiar. Najczęściej postrzegana jest w sensie przestrzennym, dotyczy więc obszarów o niekorzystnym położeniu geograficznym, oddalonych od ośrodków silnych gospodarczo. Słabe powiązania z otoczeniem zewnętrznym skutkują peryferyjnością ekonomiczną. Głównymi barierami rozwoju gospodarczego regionów peryferyjnych są: niski poziom przedsiębiorczości i związane z tym

✉ z.koloszko@pb.edu.pl

ubogi rynek pracy, niedostateczny rozwój sektora B+R i niski poziom innowacyjności. Społeczno-demograficzny wymiar peryferyjności charakteryzuje się deformacją struktur demograficznych, niską jakością kapitału ludzkiego i społecznego. Z kolei w aspekcie polityczno-administracyjnym regiony peryferyjne wykazują słabą reprezentację na poziomie władzy centralnej, ograniczone kompetencje czy też niewielkie zasoby finansowe władz lokalnych (Miszczuk 2010).

Peryferyjność obszarów wiejskich nie zawsze jest jednoznaczna z występowaniem obszarów problemowych. Dzieje się tak w przypadku dywersyfikacji gospodarki w regionach peryferyjnych, np. Kulikowski (2005) podaje przykład południowo-wschodniej Polski, gdzie występuje największa koncentracja gmin z rolnictwem depresyjnym, a jednocześnie znaczna część mieszkańców tego obszaru czerpie dochody z pracy poza rolnictwem. Podobny pogląd wyraża Rosner (2000), wskazując na szczególny przypadek położenia peryferyjnego jaki stanowią obszary przygraniczne. Takie położenie po liberalizacji ruchu przygranicznego stało się bodźcem rozwoju lokalnej gospodarki. Dodatkowo obszary te są mniej narażone na kryzysy ekonomiczne z racji tego, że dywersyfikacja źródeł dochodów zmniejsza ryzyko ich utraty (Zawalińska i in. 2016).

W polityce rozwoju regionalnego UE dąży się poprzez politykę spójności¹ do zmniejszenia różnic w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego między najlepiej rozwiniętymi regionami Wspólnoty a regionami peryferyjnymi. Badania wskazują, że mimo tych działań dysproporcje w rozwoju społeczno-gospodarczym obszarów wiejskich w układzie przestrzennym się prawie nie zmieniają (Rosner i in. 2007).

¹ W latach 2007–2013 UE realizowała trzy cele polityki spójności na łączną kwotę 347,41 mld euro, należały do nich: cel 1: konwergencja – 81,5% środków, cel 2: konkurencyjność regionalna i zatrudnienie – 16% środków i cel 3: europejska współpraca terytorialna – 2,5% dostępnych środków. Środki przeznaczone na lata 2014–2020 koncentrują się na dwóch celach polityki spójności: celu 1: inwestycjach w rozwój i zatrudnienie, celu 2: europejskiej współpracy terytorialnej (Proniewski 2014, s. 84, 85).

Za regiony peryferyjne uznaje się województwa Polski Wschodniej, m.in. województwo podlaskie. Region charakteryzuje się niekorzystnymi do produkcji rolniczej warunkami przyrodniczymi, na które nakładają się problemy demograficzne (Bański 2008a, Zimnoch 2013). Ponad połowa gmin należy do wiejskich obszarów peryferyjnych o słabym rozwoju funkcji pozarolniczych (Stanny 2011). Za względu na usytuowanie i niską aktywność gospodarczą region jest mało atrakcyjny dla inwestycji zagranicznych. Podlaskie należy do województw o niższych niż przeciętnie zasobach kapitału inwestycyjnego, niska też jest skłonność do pomnażania tego kapitału (Malaga 2007). Jednocześnie województwo to jest jednym z głównych beneficjentów członkostwa w UE (Pietrzykowski i Wicki 2011). W tym kontekście, za cel badań przyjęto ocenę potencjału rozwojowego województwa podlaskiego po kilkunastu latach funkcjonowania w strukturach unijnych.

METODYKA

Podjęty problem badawczy opracowano na podstawie danych Urzędu Statystycznego w Białymstoku dotyczących województwa podlaskiego i danych statystycznych GUS dotyczących kraju. Ocenę potencjału województwa podlaskiego przeprowadzono w odniesieniu do powiatów i zastosowano:

- kryteria ekonomiczne: liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON na 1000 osób w wieku produkcyjnym, nakłady inwestycyjne na 1 mieszkańca, nakłady na działalność badawczo-rozwojową, dochody własne gmin na mieszkańca, w tym: dochody budżetowe CIT i PIT;
- kryteria społeczno-demograficzne: współczynnik obciążenia demograficznego (liczba osób w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym), liczba organizacji i stowarzyszeń na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym.

Uwzględniono również jeden z ważniejszych wskaźników, a mianowicie wartość PKB, który ze względu na dostępność danych zaprezentowano w odniesieniu do subregionów. Wyniki dotyczą 2015 r. z odniesieniem do lat wcześniejszych.

WYNIKI

Powszechnie stosowanym miernikiem oceny rozwoju gospodarczego jest produkt krajowy brutto na mieszkańca (PKB *per capita*). Województwo podlaskie zawsze należało do tych województw, w których wskaźnik ten był niższy niż średnio dla kraju o około 30%. Ta relacja utrzymuje się nadal, a nawet obserwuje się tendencję do powiększania się różnicy. W 2014 r. wartość PKB *per capita* w województwie podlaskim stanowiła 72,4% wartości dla kraju i było to o 1 p.p. mniej niż w 2006 r. i o 0,8 p.p. mniej niż w 2010 r. (tab. 1). Dane te są potwierdzeniem wyników badań prowadzonych przez innych autorów wskazujących na wzrost skali zróżnicowań w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego w regionach, jak i podregionach (Leszczewska 2010).

Poziom aktywności ekonomicznej mierzony jest zwykle liczbą podmiotów gospodarczych funkcjonujących na danym obszarze. Precyzyjniejszym miernikiem jest liczba podmiotów gospodarczych w odniesieniu do liczby mieszkańców w wieku produkcyjnym. Należy zauważyć, że aktywność ekonomiczna mieszkańców województwa podlaskiego jest relatywnie niska w porównaniu ze średnią dla kraju i wewnątrz zróżnicowana (rys. 1). Najwięcej podmiotów gospodarczych według systemu REGON

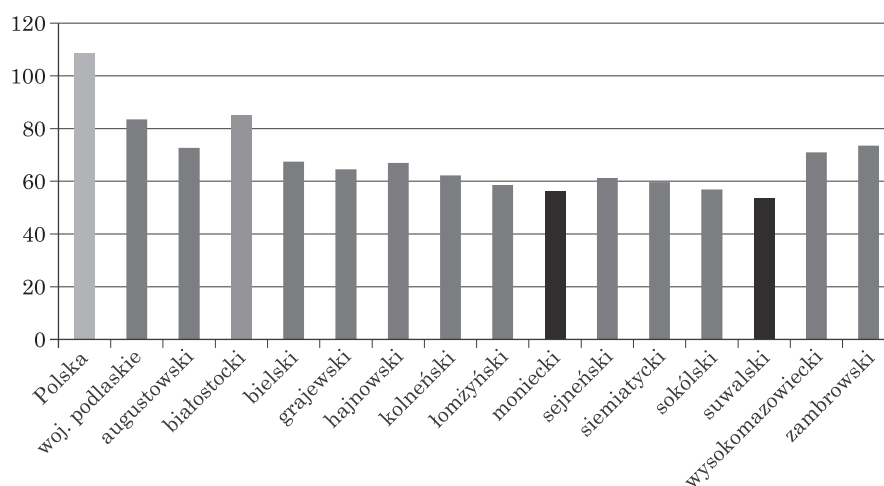
Tabela 1. Produkt krajowy brutto na mieszkańca (Polska = 100)
Table 1. Gross Domestic Product per capita (Poland = 100)

Wyszczególnienie Specification	Lata – Years	
	2010	2014
woj. podlaskie Podlaskie voivodeship	73,0	72,4
Subregion – subregion:		
Białostocki	85,2	83,8
Łomżyński	64,2	64,6
Suwański	63,8	62,9

Źródło: Województwo podlaskie... (2016)

Source: Podlaskie Voivodeship... (2016)

występuje w powiecie białostockim, co wynika z bliskiego położenia wobec miasta pełniącego funkcję ośrodka centralnego. W pozostałych powiatach wskaźnik ten jest znacznie niższy z wyjątkiem wysokomazowieckiego i zambrowskiego. Na obszarze tych dwóch powiatów zlokalizowane są towarowe gospodarstwa rolne wyspecjalizowane w produkcji mleka. Zgłaszają one popyt na różne dobra i usługi produkcyjne, dlatego obszary te charakteryzują się większym nasyceniem podmiotów gospodarczych, głównie zajmujących się obsługą rolnictwa. Szczególnie niską aktywność gospodarczą obserwuje się w powiatach suwańskim i monieckim. Generalnie następuje wzrost liczby podmiotów gospodarczych. W latach 2005–2015 ich liczba prawie się podwoiła (tab. 2).

Rys. 1. Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym (2015 r.) w poszczególnych powiatach województwa podlaskiego

Fig. 1. Number of entities of the national economy per 1000 population in working age (2015 y.) in individual poviats of the Podlaskie Voivodeship

Tabela 2. Liczba spółek handlowych na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym
Table 2. Number of commercial companies per 1000 population in working age

Wyszczególnienie Specification	Ogółem podmioty gospodarcze Total number of the entities of the national economy		Spółki handlowe Commercial companies		W tym: z udziałem kapitału zagranicznego of which foreign capital participation	
	2005	2015	2005	2015	2005	2015
Polska	94,8	174,3	9,4	19,1	2,22	3,6
woj. podlaskie	74,1	132,3	5,1	8,6	0,56	1,1
w tym powiaty:						
Augustowski	73,7	115,6	3,5	4,7	0,51	0,7
Białostocki	60,4	134,0	3,8	25,2	0,51	0,8
Bielski	62,7	112,6	3,7	5,4	0,43	0,9
Grajewski	60,4	100,6	1,7	3,3	0,16	0,1
Hajnowski	67,7	112,5	2,6	3,9	0,49	0,8
Kolneński	53,6	98,0	1,2	2,1	0,13	0,2
Łomżyński	46,7	92,8	1,5	2,4	0,21	0,3
Moniecki	49,4	88,8	1,7	2,9	0,24	0,2
Sejneński	56,1	98,3	2,7	3,2	0,47	0,8
Siemiatycki	49,3	96,4	1,7	2,9	0,18	0,3
Sokółski	47,2	91,1	2,5	3,7	0,28	0,5
Suwalski	45,6	85,5	1,9	3,0	0,40	0,6
Wysokomazowiecki	56,0	115,5	1,9	3,2	0,06	0,1
Zambrowski	85,3	116,3	2,3	4,5	0,16	0,4

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Województwo podlaskie... (2006, 2016), Rocznik statystyczny województw (2006, 2016)
 Source: own calculation based on: Podlaskie Voivodship... (2006, 2016), Statistical Yearbook of the Regions (2006, 2016)

Należy jednak wziąć pod uwagę, fakt, że w statystykach uwzględniono wszystkie zarejestrowane podmioty, natomiast precyzyjniejsze byłoby odniesienie do podmiotów aktywnych, dlatego też interpretacja tego wskaźnika jest utrudniona.

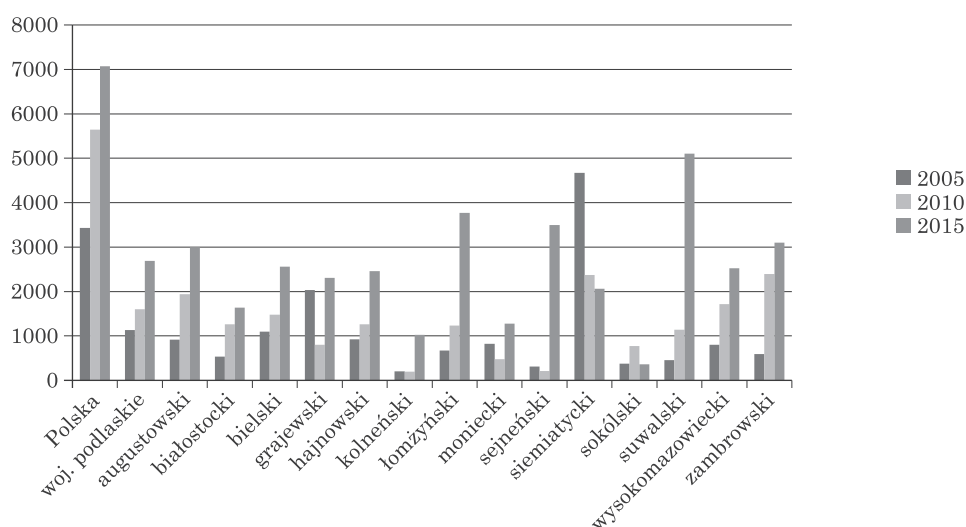
Biorąc pod uwagę formę prawną, najwięcej jest jednoosobowych podmiotów osób fizycznych. Jeśli chodzi o spółki handlowe, to w województwie podlaskim jest ich znacznie mniej niż średnio w kraju i wskaźnik ten wynosi jak 1: 2,2 na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym, przy dużym zróżnicowaniu wewnątrzregionalnym (tab. 2). Największa koncentracja spółek handlowych występuje w Białymstoku (powiat białostocki). Zmiany liczebności spółek handlowych w latach 2005–2015 wskazują na wzrost zainteresowania przedsiębiorców tą formą organizacyjno-prawną. Jednak liczba spółek z udziałem kapitału zagranicznego świadczy o tym, że woj. podlaskie nie jest atrakcyjne dla inwestorów zagranicznych.

Nakłady inwestycyjne przedsiębiorstw na Podlasiu również są bardzo niskie w porównaniu ze średnią krajową i te dysproporcje się utrzymują (rys. 2). Szczególnie niskie nakłady inwestycyjne na rozwój,

a tym samym na innowacje, ponoszą przedsiębiorstwa zlokalizowane w powiatach kolneńskim i sokólskim. W podobnej sytuacji są przedsiębiorstwa z powiatu sejneńskiego, aczkolwiek w 2015 r. wartość nakładów inwestycyjnych wzrosła. Jest to wynikiem uruchomienia nowych przedsiębiorstw w Suwalskiej Specjalnej Strefie Ekonomicznej, co nie zmienia faktu, że inne podmioty wykazują niewielką aktywność inwestycyjną.

Jednym ze wskaźników określających potencjał rozwojowy regionu jest działalność badawczo-rozwojowa. Z tego punktu widzenia województwo podlaskie zajmuje odległą pozycję. W 2015 r. działalność badawczo-rozwojową prowadziło wprawdzie czterokrotnie więcej podmiotów niż w 2005, jednak stanowiło to nadal niespełna 2% w skali kraju. Nakłady inwestycyjne na B+R stanowiły 1,7%, a nakłady na środki trwałe – 3,7% średnich nakładów w kraju (GUS 2006, 2016).

Aktywność ekonomiczna mieszkańców ma bezpośrednie przełożenie na budżety samorządu terytorialnego. Dochody z tytułu podatku dochodowego od osób prawnych (CIT) są bardzo niskie, co jest

Rys. 2. Nakłady inwestycyjne na 1 mieszkańca w latach 2005–2015 [zł] w poszczególnych powiatach województwa podlaskiego
Fig. 2. Investment outlays per capita in 2005–2015 [PLN] in individual poviats of the Podlaskie Voivodeship

pochodną małej liczby podmiotów prawnych. Pod względem dochodów z tego tytułu wyróżniają się gminy powiatu bielskiego, w którym zlokalizowane są dwa duże podmioty będące podatnikami podatku CIT.

Dochody z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT) są również niskie, w 2015 r. stanowiły od 31,7 do 64,8% wartości średniej dla gmin w powiatach w kraju (tab. 3).

Tabela 3. Dochody własne gmin i wskaźniki społeczno-demograficzne
Table 3. Own revenue of gminas and demographic and social indicators

Wyszczególnienie Specification	Dochody własne na mieszkańca [zł] Own revenue per capita [PLN]				Wskaźnik obciążenia demograficznego Demographic load index		Liczba organizacji i stowarzyszeń na 10 tys. mieszkańców Number of the social and associations per 10 thous. inhabitants	
	2005	2015			2005	2015	2005	2015
		ogółem total	CIT	PIT				
Polska – Poland	584	1138	183,90	990,02	0,56	0,60	26,7	41,9
Powiaty woj. podlaskiego – Powiats in Podlaskie Voivodeship								
Augustowski	769	1477	12,80	479,32	0,28	0,59	25,1	48,5
Białostocki	764	2073	18,26	641,19	0,28	0,57	20,3	43,1
Bielski	661	1711	44,92	562,48	0,39	0,67	20,8	46,0
Grajewski	588	1484	16,36	462,48	0,24	0,56	21,7	44,2
Hajnowski	782	1845	20,17	567,59	0,41	0,68	27,8	62,1
Kolneński	423	1154	4,28	340,46	0,27	0,57	22,0	40,0
Łomżyński	397	1026	5,35	350,27	0,31	0,58	27,7	49,6
Moniecki	482	1974	5,21	314,80	0,31	0,58	22,5	42,9
Sejneński	505	1360	2,87	448,04	0,31	0,61	31,4	62,3
Siemiatycki	712	1551	15,73	393,39	0,36	0,62	24,7	52,6
Sokółski	528	2047	9,44	400,96	0,32	0,60	25,2	51,5
Suwalski	502	1384	3,90	401,56	0,30	0,60	21,6	45,8
Wysokomazowiecki	588	1517	21,35	473,74	0,32	0,63	25,1	51,1
Zambrowski	666	1513	13,77	520,18	0,26	0,58	17,2	33,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Województwo podlaskie... (2006, 2016), Rocznik statystyczny RP (2006, 2016)

Source: own calculation based on: Podlaskie Voivodeship... (2006, 2016), Statistical Yearbook RP (2006, 2016)

Analizując sytuację ekonomiczną woj. podlaskiego, warto zwrócić również uwagę na sytuację społeczno-demograficzną (tab. 3). Wydaje się, że problemy demograficzne są tu bardziej odczuwalne niż w innych regionach kraju. Wskaźnik obciążenia demograficznego wynosi średnio dla województwa 0,58, a w kraju średnio 0,31. Z kolei w części gmin, szczególnie dotyczy to gmin w południowo-wschodniej części województwa, jest on znacznie wyższy, a w skrajnym przypadku wynosi nawet 1,16 (gm. Orla w powiecie bielskim). W takim przypadku oczekiwanie aktywności ekonomicznej mieszkańców czy też inwestorów zagranicznych należy uznać za zbyt optymistyczne. Liczba organizacji i stowarzyszeń w latach 2005–2015 zwiększyła się prawie dwukrotnie, co świadczy o przekonaniu mieszkańców do zorganizowanych form realizacji różnych projektów.

Obszary peryferyjne na ogół cechuje mało zróżnicowana struktura produkcji z dużym udziałem produkcji tradycyjnej. W przypadku województwa podlaskiego dominującym działem gospodarki jest rolnictwo i rolniczy charakter regionu determinuje kierunki jego rozwoju. Rolnictwo tego regionu wytwarza 6,3% krajowej produkcji rolnej, co plasuje je na szóstym miejscu w kraju. Obok małych gospodarstw o tradycyjnych sposobach gospodarowania rozwinęły się gospodarstwa towarowe, z powodzeniem konkurujące na rynku. W zachodniej i południowo-zachodniej części województwa rozwinęła się produkcja zwierzęca. Naturalne warunki tej części regionu (duży udział trwałych użytków zielonych) z powodzeniem wykorzystano do chowu bydła mlecznego. To tu w latach 90. XX w. wdrożono innowacyjny wówczas system żywienia zwierząt oparty na sianokiszonkach. Dało to impuls do wprowadzania nowoczesnych technologii produkcji w wielu gospodarstwach rolnych i dziś region ten jest czołowym producentem mleka w kraju. Wartość skupu produktów rolnych (w cenach bieżących) na 1 ha użytków rolnych w 2015 r. była o 74% wyższa niż średnio w kraju (GUS 2016). Województwo podlaskie wchodzi w skład obszaru funkcjonalnego Zielone Płuca Polski, 32% powierzchni ogólnej stanowią obszary prawnie chronione. Determinuje to do wykorzystania rolniczej przestrzeni produkcyjnej.

PODSUMOWANIE

W strategii rozwoju zrównoważonego kładzie się szczególny akcent na potencjał obszarów wiejskich. Część tych terenów określana jest jako obszary peryferyjne o niskim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego. Do takich obszarów zaliczane jest województwo podlaskie. Charakteryzuje się ono wieloma cechami regionów peryferyjnych wobec regionów o wyższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego. Nie jest to zgodne z koncepcją rozwoju zrównoważonego. Region jest spolaryzowany również wewnętrznie pod względem potencjału rozwojowego. Główną barierą rozwoju jest deformacja struktur demograficznych, w wielu gminach występują procesy depopulacyjne. Trudno w tej sytuacji oczekiwać aktywności ekonomicznej nawet na poziomie średnim. Jest to województwo o dominującej roli rolnictwa i rolniczy charakter regionu jest atutem, jeśli spojrzeć się na wyniki produkcji rolnej. Wysoki poziom i jakość produkcji w gospodarstwach towarowych świadczą o prowadzeniu ich według najlepszych wzorców i dobrym wykorzystaniu możliwości, które stwarza obecna polityka rolna. Uzasadnione jest zatem utrzymanie wiodącej roli rolnictwa, a inne funkcje powinny wspierać rozwój tego działu gospodarki w regionie.

PIŚMIENNICTWO

- A new partnership for cohesion. Convergence, competitiveness, cooperation. Third report on economic and social cohesion, 2004. European Commission, Luxembourg.
- Bajerski, A. (2008). Problemy wydzielenia peryferii społeczno-gospodarczych (Problems with delimitation of socio-economic peripheries). *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* LXX(2), 159–167.
- Bański, J. (2008a). Problemy demograficzne obszarów wiejskich (Demographic problems of rural areas) *Studia i Raporty IUNG-PIB* 12, 93–102.
- Bański, J. (2008b). Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego (Economically successful rural areas). *Studia Obszarów Wiejskich. PTG, IGiPZ PAN* 14, 1–146.
- Kulikowski, R. (2005). Obszary depresyjne rolnictwa w Polsce w 2002 r., w: *Przestrzenne aspekty rozwoju wsi polskiej z uwzględnieniem obszarów depresji*

- społeczno-gospodarczej (Depression areas of agriculture in Poland in 2002, in: *Spatial aspects of the development of the Polish countryside including areas of socio-economic depression*). Red. A., Stasiak, R., Horodeński. Studia T.CXV, PAN, KPZK, Warszawa, ss. 99–110.
- Leszczewska, K. (2010). Aktywność ekonomiczna regionów peryferyjnych (Economic activity of peripheral regions). *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy. Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja gospodarki (Social Inequalities and Economic Growth. Socio-economic cohesion and modernization of the economy)* 17, 215–225.
- Leszczewska, K. (2011). Specyfika regionów peryferyjnych, w: *Uwarunkowania różnic ekonomicznych i społecznych (The specificity of peripheral regions, in: Conditions of economic and social differences)*. Red. K., Leszczewska, J., Truszkowska. Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży, ss. 107–126.
- Malaga, K. (2007). Nierówności regionalne w Polsce na tle neoklasycznych modeli wzrostu, w: *Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój regionalny (Regional inequalities in Poland on the background of neoclassical growth models, in: Human capital and social capital versus regional development)*. Red. M., Herbst. Wyd. Naukowe SCHOLAR, Warszawa, ss. 126–165.
- Miszczuk, A. (2010). Peryferyjność regionów, w: *Europejskie wyzwania dla Polski i jej regionów (Peripherality of regions, in: European challenges for Poland and its regions)*. Red. A., Tucholska, MRR, Warszawa.
- Olechnicka, A. (2004). Regiony peryferyjne w gospodarce informacyjnej (Peripheral regions in the information economy). Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- Pietrzykowski, R., Wicki, L. (2011). Regionalne zróżnicowanie wykorzystania środków z programów Wspólnej Polityki Rolnej na modernizację rolnictwa (Regional differentiation in absorption of CAP funds on agriculture modernization). *Roczniki Nauk Rolniczych* G 98(4), 7–22.
- Proniewski, M. (2014). Polityka rozwoju regionów peryferyjnych (Development policy of peripheral regions). *Optimum Studia Ekonomiczne* 6(72), 79–90.
- Rocznik statystyczny RP (2016). (Statistical yearbook RP). GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny województw (2006). (Statistical yearbook of the regions). GUS, Warszawa.
- Rocznik statystyczny województw (2016). (Statistical yearbook of the regions). GUS, Warszawa.
- Rosner, A. (2000). Wiejskie obszary problemowe pod kątem widzenia rozwoju gospodarczego, w: *Lokalne bariery rozwoju obszarów wiejskich (Rural problem areas from the perspective of economic development, in: Local barriers to rural development)*. Red. A., Rosner. FAPA, Warszawa, ss. 12–29.
- Rosner, A., Heffner, K., Stanny, M. (2007). Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian (Variations in the level of socio-economic development of rural areas and the variation in transformation dynamics). IRWiR PAN, Warszawa.
- Stanny, M. (2011). Typologia wiejskich obszarów peryferyjnych pod względem anatomii struktury społeczno-gospodarczej (A typology of rural peripheral areas in Poland: anatomy of the socio-economic structure). *Wies i Rolnictwo* 2(151), 59–75.
- Województwo podlaskie: podregiony, powiaty, gminy 2006 (2006). (Podlaskie Voivodship: subregions, powiats, gminas). Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok.
- Województwo podlaskie: podregiony, powiaty, gminy 2016 (2016). (Podlaskie Voivodship: subregions, powiats, gminas) Urząd Statystyczny w Białymstoku, Białystok.
- Zawalińska, K., Śliwowska, Z., Caliński, J., Drożdziel, K., Michalska, A. (2016). Polska wieś wobec wyzwań rozwoju społeczno-gospodarczego w XXI wieku w świetle badań IRWiR PAN w roku 2014 i 2015 (Polish rural areas facing socio-economic challenges of the 21 century in view of research conducted in IRWiR PAN in 2014 and 2015). *Wies i Rolnictwo* 3(172), 163–185.
- Zimnoch, K. (2013). Wymywanie zasobów ludzkich barierą rozwoju regionów peryferyjnych (na przykładzie województwa podlaskiego). *The backwash effects as a barrier to the development of peripheral regions on the example Podlaskie Province*. *Economics and Management* 3, 206–220.

THE POTENTIAL OF PERIPHERAL RURAL AREAS ON THE EXAMPLE OF THE PODLASKIE VOIVODESHIP

ABSTRACT

The development of peripheral rural areas is of fundamental importance to the growth of rural areas. The voivodeships of Eastern Poland are considered to be peripheral regions, including the Podlaskie voivodeship. The goal of this paper was to assess the growth potential of the Podlaskie voivodeship after over a decade of functioning in EU structures.

This voivodeship is characterized by the qualities of peripheral regions. The value of the GDP is continuously approx. 30% lower than the national average, and depopulation processes are taking place in some communes. The region is internally polarized in terms of growth potential. The economic activity of the inhabitants is low. The high level of agriculture allows it to maintain the leading position in milk production. Therefore it is justified to support the leading role of agriculture.

Key words: rural areas, peripheries, development, depopulation

ROLA KAPITAŁU LUDZKIEGO I PARTYCYPACJI SPOŁECZNEJ W ROZWOJU LOKALNYM W OPINII PRZEDSTAWICIELI SAMORZĄDÓW WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO

Barbara Kryk✉

<https://orcid.org/0000-0003-1269-3142>
Instytut Ekonomii, Uniwersytet Szczeciński
ul. Mickiewicza 64, 71-101 Szczecin, **Polska**

ABSTRAKT

Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, czy przedstawiciele samorządów terytorialnych są świadomi roli miękkich czynników endogenicznych, zwłaszcza kapitału ludzkiego i partycypacji społecznej w rozwoju lokalnym. Odpowiedź jest istotna, zwłaszcza w kontekście nowego paradygmatu rozwoju regionalnego i lokalnego, w którym podkreśla się równorzędność, a nawet wręcz ich nadrzędność w stosunku do czynników egzogenicznych. Wymienione czynniki przyczynią się do rozwoju, jeżeli zaistnieją określone uwarunkowania temu sprzyjające, m.in. władza lokalna powinna być świadoma ich roli w tym procesie. Dlatego też publikacja na ten temat wpisuje się w nurt aktualnych zagadnień badawczych. W artykule wykorzystano metody: badania ankietowego, dedukcji i wnioskowania statystycznego, co umożliwiło sformułowanie wniosków o postrzeganiu znaczenia badanych czynników przez przedstawicieli samorządów terytorialnych (JTS). Z badań wynika, że przedstawiciele samorządów są świadomi roli kapitału ludzkiego i partycypacji społecznej w rozwoju lokalnym, ale poziom ich wiedzy nie jest najwyższy. W związku z tym niezbędne wydaje się podniesienie poziomu ich świadomości na ten temat przez odpowiednie działania.

Słowa kluczowe: rozwój lokalny, miękkie czynniki endogeniczne, kapitał ludzki, partycypacja społeczna

WSTĘP

W ciągu ostatnich 17 lat całkowicie zmieniły się uwarunkowania programowania rozwoju regionalnego. Od pewnego czasu wskazuje się, że to właśnie procesy na poziomie lokalnym mogą być szansą wzrostu gospodarczego i budowania przewagi konkurencyjnej poszczególnych obszarów i całego kraju. W nich upatruje się wręcz dźwigni dla nowej gospodarki podlegającej mechanizmom globalnej konkurencyjności opartej na wiedzy, kreatywności

i innowacjach (Putnam 1995, Hełpa-Liszkowska 2013, Nowoczesne metody... 2015). Szczególną rolę w procesie rozwoju przypisuje się czynnikom endogenicznym (tzw. kapitałom terytorialnym), zwłaszcza miękkim mającym swoje źródło wewnątrz społeczności, w tym kapitałowi ludzkiemu i szeroko rozumianej partycypacji/współpracy społecznej (Camagni 2011, Wojciechowski i in. 2014, Kryk 2015). Skoro te czynniki są tak ważne dla rozwoju lokalnego i terytorialnej polityki rozwoju, to warto sprawdzić, co sądzą na ten temat władze lokalne. Celem artykułu jest więc

✉ Barbara.Kryk@usz.edu.pl

odpowiedź na pytanie, czy przedstawiciele samorządów terytorialnych są świadomi roli czynników miękkich, zwłaszcza kapitału ludzkiego i partycypacji społecznej w rozwoju lokalnym. Odpowiedzi na tę kwestię posłużyło bardzo syntetyczne przedstawienie istoty rozwoju lokalnego i czynników miękkich tego procesu oraz części wyników badań przeprowadzonych w Katedrze Polityki Społeczno-Gospodarczej i Europejskich Studiów Regionalnych WNEiZ Uniwersytetu Szczecińskiego nt. „Wybranych aspektów rozwoju społeczno-gospodarczego w kontekście nowego paradygmatu rozwoju” przeprowadzonych w województwie zachodniopomorskim.

CZYNNIKI MIĘKKIE ROZWOJU LOKALNEGO

Rozwój lokalny jest pojęciem wielowymiarowym i zdefiniowało go wielu naukowców (w Polsce m.in. Markowski 1999, Pietrzyk 1995, Korenik 1998, Jewtuchowicz 1995, Bról 1998). Na potrzeby artykułu przyjęto definicję J. Paryska, według którego rozwój lokalny „(...) jest procesem społecznym, polega bowiem na aktywności społeczności lokalnych, na uaktywnianiu lokalnych postaw prorozwojowych, na tworzeniu instytucji społecznych w rozwój ten zaangażowanych. Jest to proces poprzedzony niekiedy długotrwałym przygotowaniem, zarówno zasobów do ich gospodarczego wykorzystania, jak i ludzi do współuczestniczenia w rozwoju. Jest to wreszcie proces pracochłonny i nowatorski, niekiedy wręcz innowacyjny (...)” (Parysek 2001, s. 49). Cechą charakterystyczną rozwoju lokalnego powinno być wykorzystanie atutów i sił wewnętrznych rozwoju (tzw. czynników endogenicznych o niewielkiej mobilności), których rola w tym procesie nie była doceniana. Dlatego też zasadniczym celem polityki rozwoju lokalnego powinno być jak najlepsze wykorzystanie tych nieprzenaszalnych zasobów. Dotychczas w wielu koncepcjach rozwojowych akcentowało się konieczność wykorzystywania egzogenicznych czynników rozwoju lokalnego, takich jak na przykład inwestycje zewnętrzne, środki pieniężne przekazywane w ramach

polityki społeczno-gospodarczej państwa lub Unii Europejskiej, popyt na rynkach zewnętrznych. Są to bezsprzecznie ważne czynniki rozwoju, jednak nie przeciwdziałają ostatecznie efektowi narastania już nie tylko poważnych różnic w poziomie rozwoju, ale wprost – dysproporcji rozwojowych. Z tego powodu szans rozwojowych upatruje się w czynnikach endogenicznych.

Czynniki rozwoju lokalnego można podzielić na twarde (ilościowe) i miękkie (jakościowe). Do twardej zaliczamy m.in.: położenie geograficzne, potencjał infrastruktury komunikacyjnej, stan środowiska naturalnego i infrastrukturę społeczną kształtującą warunki bytowe. Z kolei do miękkich, trudno mierzalnych czynników: kreatywność i innowacyjność kapitału ludzkiego danej społeczności lokalnej, intensywność, różnorodność i jakość działań w dziedzinie kultury, ofertę usług rekreacyjno-wypoczynkowych, jakość środowiska stworzonego przez człowieka i środowiska naturalnego, klimat przedsiębiorczy i twórczy połączone z zaangażowaniem się obywateli w działalność publiczną (lokalnego lidera i tzw. aktorów lokalnych, którzy powinni stanowić elitę odpowiedzialną za lokalną strategię prorozwojową i jej realizowanie, aktywną społeczność lokalną, działanie organizacji pozarządowych), poczucie identyfikacji społeczeństw lokalnych z miastem lub regionem, w którym mieszkają, oparte na przesłankach kulturowych i tradycji historycznej oraz aspiracjach rozwojowych obywateli (zintegrowaną społeczność lokalną), skłonność do współpracy (wszystkich aktorów lokalnych między sobą) (Gorzelać 2000, Brdulak 2011).

Wśród tych czynników podkreśla się szczególne znaczenie kapitału ludzkiego i szeroko rozumianej partycypacji/współpracy społecznej (związanej z kapitałem społecznym). Kapitał ludzki przez dość długi czas był niedoceniany i traktowany drugoplanowo względem czynników ekonomicznych, a przecież stanowi podstawowy element inicjowania, organizowania, przyspieszania i realizacji procesów rozwoju społeczno-ekonomicznego, zwłaszcza w obecnych warunkach gospodarczych. Jego jakość ma wpływ również na partycypację społeczną.

Zagadnienie partycypacji społecznej jest szeroko opisywane w literaturze przedmiotu (Fukuyama 1997, Andre i in. 2006, Długosz i Wygnański 2005, Adamczyk 2013). Sam termin ma wiele znaczeń. W sposób najogólniejszy stanowi wyraz uczestnictwa obywateli w stanowieniu prawa i podejmowaniu decyzji. Inaczej mówiąc, jest to proces społeczny, w wyniku którego obywatele lub określone grupy społeczne świadomie angażują się w sprawy dla nich istotne (w różnej formie), dzielą się swoim doświadczeniem i poglądami, a nawet bezpośrednio uczestniczą w realizacji usług publicznych (np. poprzez organizacje pozarządowe) oraz pracach podejmowanych na rzecz rozwiązywania problemów lub projektowania nowych rozwiązań. Uzyskują w ten sposób wpływ na decyzje władz publicznych (a pośrednio również kontrolę nad decyzjami) oddziałujących na ich interesy i świadczenie usług publicznych, z których korzystają. Aktywność ta obejmuje zarówno partycypację mieszkańców i ich organizacji, jak i wpływowych liderów życia społecznego.

Może być ona również traktowana jako synonim informowania – porozumiewania się ze społecznością, często utożsamianego z konsultacjami oferującymi obywatelom możliwość wyrażenia opinii o działaniach, przedsięwzięciach czy decyzjach proponowanych lub podejmowanych przez władze lokalne (Wojciechowski i in. 2014). Bez względu na sposób definiowania partycypacja społeczna przyczynia się do zwiększenia akceptacji społecznej przedsięwzięć publicznych i eliminacji projektów nietrafionych, aktywizacji i lepszego wykorzystania lokalnych zasobów materialnych i niematerialnych, czego wynikiem jest trwały wzrost poziomu i jakości życia mieszkańców oraz potencjału gospodarczego, czyli lokalny rozwój społeczno-ekonomiczny.

METODYKA BADAŃ I PRÓBA BADAWCZA

Badania przeprowadzono za pomocą kwestionariusza ankietowego nt. czynników sukcesu w rozwoju lokalnym, który skierowano do wszystkich 114 gmin województwa zachodniopomorskiego, powiatów (18) i miast na prawach powiatu (3). Badania prowadzono

od 10 stycznia do 10 marca 2017 r. Kwestionariusz zawierał 20 pytań, w tym 18 zamkniętych z kafeiterią odpowiedzi do wyboru, dwa pytania otwarte (dotyczyły najmocniejszych i najsłabszych stron JST) oraz metryczkę¹. Ankiety z odpowiedziami odesłało 69 jednostek samorządu terytorialnego (JST), co stanowiło 51% ogółu badanych w województwie. Wśród badanych jednostek samorządu terytorialnego (JST) było 27 gmin miejsko-wiejskich (39,1% badanych), 21 – wiejskich (30,5%), dziewięć – miejskich (13%), dziewięć powiatów (13%) i trzy miasta na prawach powiatu (4,4%). Przeanalizowano otrzymane odpowiedzi, wykorzystując wskaźniki procentowe, metodę dedukcji i wnioskowania statystycznego.

WYNIKI I ANALIZA BADAŃ

Najprostszym sposobem poznania opinii przedstawicieli JST na temat najważniejszych według nich czynników determinujących lokalny rozwój gospodarczy było zapytanie ich o to wprost. Poproszono o wskazanie trzech najważniejszych czynników według ich ważności, gdzie 1 oznaczało najważniejszy (tab. 1).

Według respondentów najważniejsze czynniki rozwoju lokalnego – według liczby wskazań i kolejności ważności – to: przedsiębiorczość mieszkańców (75,4% ogółu odpowiedzi), infrastruktura techniczna (68,1% wskazań) oraz pozyskiwanie funduszy unijnych (60,9%). Do najmniej istotnych zaliczyli oni: zaufanie (około 3% wskazań), marketing i promocję oraz infrastrukturę społeczną, które miały po 13% wskazań. Najczęściej wybraną kombinacją odpowiedzi były: ABF – 11 przypadków, AFB – pięć przypadków, ABG – cztery przypadki. Łączna liczba odpowiedzi zawierających kombinację odpowiedzi ABF w różnej kolejności to 24, ABG w różnej kolejności – dziewięć, BFH – siedem i AFG – trzy. Pozostałe kombinacje odpowiedzi wybierane były po jednym razie. Żaden z respondentów nie zaznaczył odpowiedzi – inne.

¹ Ze względu na ograniczoną liczbę wydawniczych w pracy wykorzystano tylko syntetyczne odpowiedzi na pytania związane z tematyką artykułu.

Tabela 1. Najważniejsze czynniki wpływające na lokalny rozwój gospodarczy wg JST

Table 1. The most important factors influencing local economic development by Local Government Units

Wyszczególnienie Description	Łączna liczba wskazań Total number of responses	Odsetek wskazań Percentage of reponses
A. Wykształcenie i kwalifikacje zawodowe mieszkańców Education and professional qualifications of the inhabitants	19	27,5
B. Przedsiębiorczość mieszkańców Entrepreneurship of the inhabitants	52	75,4
C. Współpraca przedstawicieli mieszkańców z władzami Cooperation with authorities, representatives of local inhabitants	14	20,3
D. Zaufanie Trust	2	2,9
E. Marketing i promocja Marketing and promotion	9	13,0
F. Infrastruktura społeczna (np. oferta edukacyjna, kulturalna) Social infrastructure (e.g. educational and cultural offer)	9	13,0
G. Infrastruktura techniczna (np. drogi, dostęp do Internetu) Technical infrastructure (e.g. roads, Internet access)	47	68,1
H. Pozyskiwanie funduszy unijnych Raising EU funds	42	60,9
I. Inne, jakie? Other/which?	0	0,0

Źródło: wyniki badań ankietowych

Source: results of questionnaire survey

Z udzielonych odpowiedzi wynika, że przedstawiciele JST zaczynają doceniać rolę miękkich czynników endogenicznych w rozwoju lokalnym, bo (1) na pierwszym miejscu (pod względem liczby wskazań) wymieniono przedsiębiorczość, a dopiero na dwóch kolejnych czynniki twarde, (2) wśród najczęściej wybieranych kombinacji odpowiedzi były te, w których dwie na trzy dotyczyły czynników miękkich. Ponadto odsetek wskazań ważności współpracy przedstawicieli

mieszkańców z władzami oraz wykształcenia i kwalifikacji zawodowych mieszkańców w procesie rozwoju był odpowiednio od około 30–100% wyższy od wskaźnika dla infrastruktury społecznej będącej czynnikiem twardym. Można więc powiedzieć, że reprezentanci JST dostrzegają znaczenie czynników endogenicznych związanych z kapitałem ludzkim i współpracą społeczną w rozwoju lokalnym.

Pytaniem komplementarnym do omówionego była prośba o wskazanie głównych barier rozwoju JST. Tu również poproszono o wskazanie trzech najważniejszych według ich ważności, gdzie 1 oznaczało najważniejszy (tab. 2).

Tabela 2. Główne bariery rozwoju gminy/powiatu /miasta

Table 2. Main development barriers for local/district and town/city authorities

Wyszczególnienie Description	Łączna liczba wskazań Total number of responses	Odsetek wskazań Percentage of reponses
A. Brak środków finansowych Lack of funds	57	82,6
B. Niedostateczna/zła infrastruktura drogowa Inadequate/bad road infrastructure	32	46,4
C. Złe położenie Bad location	23	33,3
D. Brak firm No companies	26	37,7
E. Niskie kwalifikacje mieszkańców Low qualifications of the inhabitants	21	30,4
F. Brak zaufania w społeczeństwie Lack of trust in society	12	17,4
G. Nieumiejętność współpracy Inability to co-operate	22	31,9
H. Inne, jakie? Other/which?	5	7,2

Źródło: wyniki badań ankietowych

Source: Results of questionnaire survey

Do głównych barier rozwoju lokalnego – według liczby wskazań i ważności – zaliczono: brak środków finansowych (82,6% wskazań), niedostateczną/złą infrastrukturę drogową (46,4%) i brak firm (37,7%).

Z kolei za najslabsze przeszkody uznano brak zaufania w społeczeństwie (17,4% wskazań) i inne (7,2%), wśród nich wymieniono: brak gruntów w gminie, na których mogłyby powstać firmy oraz brak nieruchomości pod zabudowę mieszkaniową, ograniczenia związane z terenami Natura 2000 i brak pracowników. Najczęściej zaznaczaną kombinacją odpowiedzi były *ABD* i *ABG* – w różnej kolejności wybierano je odpowiednio 28 i 24 razy z 69. Pozostałe kombinacje odpowiedzi wybierano od jednego do dwóch razy, a pięciu respondentów zaznaczyło odpowiedź *I* – inne. Większe znaczenie przypisano zatem twardym barierom rozwoju niż miękkim. Jednocześnie ponad 30% odsetek wskazań niskich kwalifikacji mieszkańców, a także nieumiejętności współpracy sugerują dostrzeganie roli tych determinant w rozwoju odpowiednio do nowego paradygmatu rozwoju terytorialnego. Skoro są barierą, to mają też wpływ na rozwój. Poziom tych dwóch wskaźników jest zbliżony do wskaźników odpowiedzi w poprzednim pytaniu o najważniejsze czynniki rozwoju (*A* – wykształcenie i *C* – współpraca...), co stanowi swoiste potwierdzenie doceniania znaczenia czynników związanych z kapitałem ludzkim i partycypacją społeczną, a tym samym logiki odpowiedzi.

W następnej kolejności zapytano o najmocniejsze strony JST, odpowiedziało na to pytanie tylko 62 respondentów (tab. 3). Wśród najmocniejszych stron większość z nich wymieniła twarde czynniki rozwoju. Do najważniejszych zaliczono walory środowiskowo-geograficzne (środowisko, położenie, walory turystyczne) zajmujące trzy pierwsze miejsca w zestawieniu oraz infrastrukturę drogową, społeczną i techniczną (szóste miejsce). Na miejscu czwartym i piątym pojawili się jednak odpowiednio aktywni mieszkańcy, lokalni liderzy i kapitał ludzki (ponad 30% wskazań) oraz aktywność gospodarcza (29% odpowiedzi) mające charakter miękkich czynników rozwoju. Relatywnie wysoki odsetek wskazań na te czynniki w stosunku do pozostałych o twardym charakterze świadczy o dostrzeganiu ich roli w rozwoju lokalnym. Za nimi (na miejscu 7, 8, 9 i 13) ułożono pozostałe czynniki rozwoju związane z partycypacją społeczną.

Pytanie uzupełniające dotyczyło określenia najslabszych stron JST, na nie również odpowiedziało tylko 62 respondentów (tab. 4).

Wśród wymienionych 18 najslabszych stron JST pierwsze dziewięć miejsc zajęły te mające charakter twardych czynników rozwoju lokalnego z odsetkiem wskazań od ponad 30% do około 15%. Dopiero po nich pojawiły się czynniki miękkie związane z kapitałem ludzkim i partycypacją społeczną o niższym odsetku wskazań. Skoro odsetek wskazań dla tego typu czynników nie jest wysoki, to znaczy, że nie są postrzegane jako przeszkody w rozwoju, tylko wręcz odwrotnie.

Do określenia stopnia zaangażowania społeczeństwa w rozwój lokalny posłużyła również odpowiedź na pytanie, kto najlepiej reprezentuje interesy ludzi w sprawach publicznych w JST. Można było zaznaczyć maksymalnie trzy odpowiedzi. Wszyscy respondenci udzielili na tę kwestię odpowiedzi. 59 z nich zaznaczyło trzy odpowiedzi, sześćcioro – dwie odpowiedzi, a czworo – jedną odpowiedź (rys. 1).

Najwięcej respondentów zaznaczyło odpowiedź *a* – radni – ponad 68%. W następnej kolejności pod względem liczby wskazań były odpowiedzi: *b* – sami obywatele – prawie 64% i *f* – organizacje pozarządowe – ponad 52%. Kombinację *abf* wybierano 9-krotnie. Pozostałe popularne kombinacje to *abc* – wskazana 8-krotnie i *acf* – 7-krotnie. Najmniej popularne były odpowiedzi: *g* – związki zawodowe (1,14%), *e* – partie (2,9%), *i* – inne (4,3%)². Relatywnie wysokie odsetki wskazań czynników związanych z kapitałem ludzkim i partycypacją społeczną (w różnej formie) w reprezentowaniu spraw publicznych potwierdzają – i to w wyższym stopniu niż wynikało to z odpowiedzi na poprzednie pytania – że respondenci dostrzegają ich znaczenie w rozwoju lokalnym. Świadczy to dość dobrze o ich świadomości nt. czynników rozwoju w kontekście nowego paradygmatu.

W celu uzyskania potwierdzenia tego stwierdzenia zadano dwa pytania: za pomocą jakich działań lub narzędzi mieszkańcy mogliby – w sposób najbardziej skuteczny – wpływać na to, co dzieje się w JST?

² „Inne” (*i*) wybrano trzy razy – dwie odpowiedzi dotyczyły burmistrza, a trzecia – wójta.

i które z działań o charakterze publicznym podejmowane są najczęściej przez mieszkańców JST? Respondenci mogli zaznaczyć maksymalnie trzy odpowiedzi. Wszyscy ankietowani udzielili odpowiedzi na te pytania. Wyniki zawiera tabela 5.

W przypadku działań lub narzędzi, którymi mieszkańcy mogliby najskuteczniej oddziaływać na sytuację w JST, najwięcej respondentów wybrało odpowiedź *M* – zgłaszanie inicjatyw wójtowi (29, tj. 42% wskazań) oraz *C* – bezpośredni kontakt z radnym

(14, tj. 20,3% ogółu), a także *I* – zgłaszanie inicjatywy uchwałodawczej przez mieszkańców (10, tj. 14,5% wskazań). Najrzadziej wybierano następujące odpowiedzi: *E* – podpisanie petycji, *H* – aktywny udział w konsultacjach społecznych i *N* – trudno powiedzieć – po jednym respondencie (1,4% wskazań), oraz *B* i *G* – odpowiednio dwóch i trzech respondentów. Żaden z respondentów nie zaznaczył odpowiedzi *J*. Najbardziej popularną kombinacją odpowiedzi była *DMF* wybrana 6-krotnie i *DHM* – 5-krotnie. Z odpowiedzi

Tabela 3. Najmocniejsze strony JST

Table 3. The strongest side of Local Government Units

Wyszczególnienie Description	Łączna liczba wskazań Total number of responses	Odsetek wskazań Percentage of responses
– środowisko environment	35	56,5
– położenie, bliskość morza/Szczecina/Berlina/ centralne położenie w województwie, położenie na szlakach tranzytowych location, proximity of the sea/ Szczecin/ Berlin/central position in the region, loca- tion on transit routes	29	46,8
– walory turystyczne tourist attractions	20	32,3
– aktywni mieszkańcy, lokalni liderzy, kapitał ludzki active inhabitants, local leaders, human capital	19	30,6
– aktywność gospodarcza, miejsca pracy, rozwinięty przemysł i turystyka economic activity, job places, developed industry and tourism	18	29,0
– infrastruktura drogowa, społeczna, techniczna road infrastructure, social, technical infrastructure	14	22,6
– sprawna administracja, otwartość władz lokalnych na współpracę efficient administration, openness of local authorities for cooperation	9	14,5
– aktywne organizacje pozarządowe active non-governmental organizations	6	9,7
– baza dydaktyczna i szkoleniowa educational and training base	4	6,5
– zdolność do pozyskiwania środków finansowych ze źródeł zewnętrznych ability to raise funds from external sources	4	6,5
– grunty do rozwoju, potencjał gospodarczy land for development, economic potential	3	4,8
– rozwinięte rolnictwo developed agriculture	3	4,8
– dziedzictwo kulturowe developed agriculture	3	4,8
– inne: elastyczność, wizja, jednostka wojskowa, stabilny budżet gminy, korzystne wa- runki do rozwoju OZE, niskie ceny nieruchomości, marka gminy, funkcja centrum turystycznego i administracyjnego other: flexibility, vision, military unit, stable budget of the municipality, favorable conditions for the development of RES, low real estate prices, municipal brand, function of the tourist and administrative center	po 1 razie każda after 1 case each	po 1,6 after 1,6

Źródło: wyniki badań ankietowych

Source: results of questionnaire survey

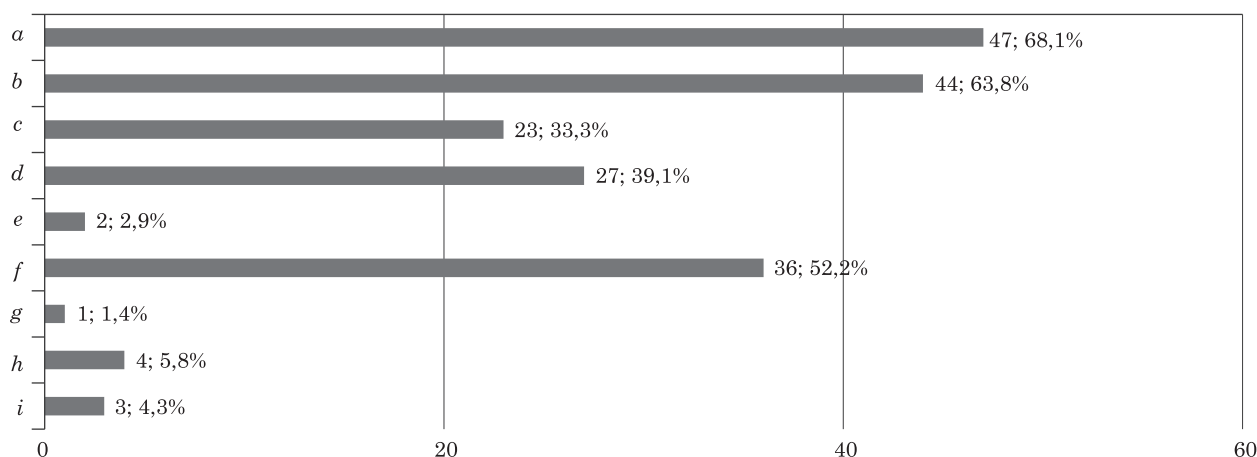
Tabela 4. Najsłabsze strony JST

Table 4. The weakest sides of Local Government Units

Wyszczególnienie Description	Łączna liczba wskazań Total number of responses	Odsetek wskazań Percentage of responses
– bezrobocie, mało/brak miejsc pracy unemployment, few or no jobs	19	30,6
– brak środków finansowych/funduszy na inwestycje/niskie wpływy do budżetu/za- dłużenie JST lack of funds/funds for investments/low budgetary revenue/debt of local govern- ment	18	29,0
– słaba infrastruktura drogowa poor road infrastructure	14	22,6
– położenie (poza głównymi szlakami, z dala od dużych ośrodków, z dala od miejsc z atrakcjami turystycznymi) location (outside the main routes, away from large centres, away from places with tourist attractions)	14	22,6
– brak firm/dużych zakładów pracy/młode firmy, dopiero rozpoczynające działalność lack of companies/large workplaces/young companies, start-ups only	13	21,0
– słaba dostępność komunikacyjna poor communication accessibility	11	17,7
– słaba baza turystyczna/brak ofert, obiektów turystyki całorocznej/atrakcji turystycz- nych tourist base/no offers, all year round tourist attractions/tourist attractions	11	17,7
– słaba infrastruktura techniczna/dostęp do kanalizacji/wodociągów/Internetu poor technical infrastructure/access to sewerage/water supply/Internet	9	14,5
– malejąca liczba mieszkańców/starzejące się społeczeństwo/migracje ludzi młodych/ wykształconych, brak ludzi do pracy decreasing population/aging population/young/ educated migrants, lack of people to work	8	12,9
– integracja społeczna/mala aktywność mieszkańców, zwłaszcza młodych lack of trust and cooperation/small social integration/low activity of the inhabi- tants, especially the young	8	12,9
– brak gruntów pod inwestycje/nieruchomości dla inwestorów lack of land for investment/real estate for investors	6	9,7
– słaby kapitał ludzki (wykształcenie) weak human capital (education)	5	8,0
– słaba promocja miasta/gminy/powiatu, słabe wykorzystanie walorów miejsca poor promotion of the town/municipality/ county, poor use of the place values	5	8,0
– sieć Natura 2000 ograniczająca działalność inwestycyjną Natura 2000 network restricting investment activities	5	8,0
– brak mieszkań komunalnych i socjalnych lack of communal and social housing	3	4,8
– słaby sektor usług/służba zdrowia weak service sector/health service	3	4,8
– ubóstwo znacznej części mieszkańców/niskie dochody mieszkańców poverty of a large proportion of the population low income of the inhabitants	2	3,2
– brak planów zagospodarowania przestrzennego lack of plans for spatial development	1	1,6

Źródło: wyniki badań ankietowych

Source: results of questionnaire survey

Rys. 1. Najlepsi reprezentanci ludzi w sprawach publicznych w JST: *a* – radni; *b* – sami obywatele/samodzielnie; *c* – grupy mieszkańców; *d* – urzędnicy (pracownicy urzędu); *e* – partie, ugrupowania polityczne; *f* – organizacje pozarządowe; *g* – związki zawodowe; *h* – organizacje przedsiębiorców; *i* – inne

Fig. 1. The best representatives of people in public affairs in Local Government Units: *a* – local councillors; *b* – citizens themselves/alone; *c* – resident groups; *d* – officials/office employees; *e* – parties/political groups; *f* – non-governmental organizations; *g* – trade unions; *h* – business organizations; *i* – other

Źródło: wyniki badań ankietowych

Source: results of questionnaire survey

wynika, że urzędnicy badanych jednostek wskazują na działania/narzędzia bardzo formalnego oddziaływania obywateli na nią – tego właściwie należało się spodziewać po pracownikach urzędów. Mniejszą natomiast wagę przykładają do innych typów działań partycypacyjnych.

Wśród działań o charakterze publicznym, najczęściej podejmowanych przez mieszkańców JST, na pierwszym miejscu pod względem liczby wskazań, podobnie jak we wcześniejszym pytaniu, znalazła się odpowiedź *M* – 43,5%, na drugim *F* – zgłaszanie konkretnych spraw urzędnikowi – 42% respondentów, a na trzecim *C* – prawie 38% ankietowanych. W tym pytaniu również żaden z respondentów nie zaznaczył odpowiedzi *J*, a niewielu z nich wybrało odpowiedzi (*B*, *H*, *I*). Dominująca była kombinacja odpowiedzi *CMF* – wskazana dziesięć razy i *FIK* – cztery razy. Pozostałe kombinacje pojawiały się 1- lub 2-krotnie. W porównaniu z poprzednim pytaniem znacznie wyższy był odsetek wskazań odpowiedzi *A* i *D* – po 20,3%. Porównując odpowiedzi z obu tych pytań, można zauważyć, że odsetek wskazań po stronie działań najczęściej podejmowanych przez mieszkańców był w większości przypadków wyższy od wskaźników

działań możliwych do wykorzystania. Świadczy to o większej aktywności mieszkańców w stosunku do tego, co sądzą urzędnicy.

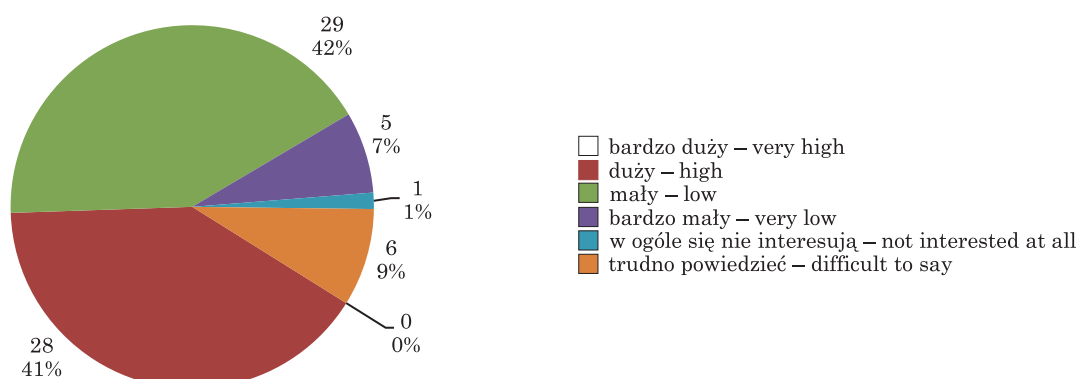
O angażowaniu się społeczeństwa w sprawy JST świadczy również funkcjonowanie w nich Rady Działalności Pożytku Publicznego. Tymczasem taka rada działa tylko w 1/4 badanych jednostek, pozostałe ¾ takiego organu nie posiada. Z 17 udzielonych twierdzących odpowiedzi 12 respondentów oceniło działalność Rady, w tym połowa pozytywnie, ¼ negatywnie, a pozostali stwierdzili, że zbyt krótko działa, aby można było podjąć się jej oceny. Niedostrzeganie potrzeby powoływania takiego organu w większości badanych podmiotów świadczy o niedocenianiu tego instrumentu społecznej partycypacji w rozwoju regionu i zarządzaniu nim, a zatem o niskiej świadomości urzędników o korzyściach związanych z jej istnieniem.

Nie można jednak tylko JST obwiniać o zbyt małe zaangażowanie społeczeństwa w sprawy lokalne. Ważne jest także zainteresowanie społeczności lokalnej współpracą z władzami danej jednostki. Zapytano więc o poziom zainteresowania mieszkańców sprawami własnej gminy/powiatu/miasta. Uzyskano

Tabela 5. Działania lub narzędzia oddziaływania mieszkańców na sytuację/sprawę w JST
Table 5. Activities or tools of influence of inhabitants on the situation/matters in Local Government Units

Wyszczególnie Specification	Działania lub narzędzia wpływu mieszkańców Activities or tools for the influence of the inhabitants		Działania najczęściej podejmowane przez mieszkańców Actions most often undertaken by inhabitants	
	liczba wskazań number of responses	odsetek wskazań percentage of responses	liczba wskazań number of responses	odsetek wskazań Percentage of responses
A. Przekazanie 1% podatku lub uczestnictwo w zbiórkach na rzecz lokalnej organizacji pożytku publicznego Transfer of 1% tax or participation in the collection for local public benefit organizations	7	10,1	14	20,3
B. Udział w referendum lokalnym Participation in the local referendum	2	2,9	3	4,3
C. Bezpośredni kontakt z radnym lub posłem/senatorem pełniącym urząd lub kandydującym do niego Direct contact with the councilor or member/senator holding office or standing as a candidate for it	14	20,3	26	37,7
D. Udział w publicznym spotkaniu, na którym dyskutowano sprawy ważne dla społeczności lub szersze sprawy publiczne Participation in a public meeting that discusses issues important to the community or wider public affairs	9	13,0	14	20,3
E. Podpisanie petycji, listu (także w Internecie) Signing a petition, list (also on the Internet)	1	1,4	8	11,6
F. Zgłaszanie konkretnych spraw urzędnikowi (poza załatwianiem własnych bieżących spraw w urzędzie) Reporting specific matters to an official (apart from handling his or her current affairs at the office)	6	8,7	29	42,0
G. Przedstawianie mediom lokalnym ważnych spraw danej społeczności Presenting local media with important community issues	3	4,3	5	7,2
H. Aktywny udział w konsultacjach społecznych Active participation in social consultations	1	1,4	2	2,9
I. Współorganizowanie imprez lokalnych na rzecz społeczności Organizing local events for the benefit of the community	5	7,2	7	10,1
J. Participation in the strikes, public demonstrations, pickets, marches, etc. Udział w strajku, demonstracji publicznej, pikiecie, marszu itd.	0	0	0	0
K. Zgłaszanie radnym interpelacji Reporting interpellation to councilors	9	13,0	8	11,6
L. Zgłaszanie inicjatywy uchwałodawczej przez mieszkańców Reporting of the legislative initiative by inhabitants	10	14,5	1	1,4
M. Zgłaszanie inicjatyw wójtowi, burmistrzowi, staroście, prezydentowi Reporting initiatives to the mayor, district administrator, governor, president	29	42	30	43,5
N. Trudno powiedzieć Difficult to say	1	1,4	4	5,8

Źródło: wyniki badań ankietowych
Source: results of questionnaire survey

Rys. 2. Poziom zainteresowania mieszkańców sprawami gminy/powiatu/miasta

Fig. 2. Level of interest of the inhabitants in matters of the local authority/district/town/city

Źródło: wyniki badań ankietowych

Source: results of questionnaire survey

następujące odpowiedzi: 41% ankietowanych wskazało na duży poziom zainteresowania mieszkańców sprawami lokalnymi, 42% na mały, 9% ankietowanych nie potrafiło wskazać właściwej odpowiedzi, a 7% zaznaczyło bardzo mały poziom zainteresowania mieszkańców. Tylko jeden z respondentów zaznaczył odpowiedź, że w ogóle się oni nie interesują (rys. 2).

Zatem łączny odsetek osób nieinteresujących się sprawami swojego miejsca zamieszkania (59%) przewyższa odsetek osób nimi zainteresowanych (41%). Taka postawa społeczna może zniechęcać władze lokalne do podejmowania działań aktywizujących obywateli oraz rozpatrywania ich jako czynnika rozwoju lokalnego i partnerów w zarządzaniu JST.

PODSUMOWANIE

Współczesny rozwój lokalny powinien w dużym stopniu opierać się na czynnikach endogenicznych, w tym na kapitale ludzkim i partycypacji społecznej. Czynniki te będą odpowiednio wykorzystane, jeżeli zaistnieją sprzyjające temu określone uwarunkowania, m.in. władza lokalna będzie świadoma roli tych czynników w procesie rozwoju oraz będzie dążyć do ich udoskonalania i rzeczywistego stosowania. Syntetyzując wyniki badań:

1. Odsetek wskazań na nie jako najważniejszy czynnik i bariera rozwoju średnio wynosił około 27%,

podczas gdy odsetek wskazań na czynniki i bariery o twardym charakterze wynosił średnio – odpowiednio – około 47% i 50%.

2. Odsetek wskazań na omawiane czynniki jako najmocniejsze i najsłabsze strony JST wynosił średnio – odpowiednio – około 18% i 9%, podczas gdy na czynniki twarde – relatywnie około 21% i 15%. W tym przypadku wartości wskaźników były na dosyć zbliżonym poziomie.

3. Odsetek wskazań po stronie działań najczęściej podejmowanych przez mieszkańców był w większości wymienionych przypadków wyższy od wskaźników działań możliwych do wykorzystania, co wskazuje na większą aktywność mieszkańców w stosunku do tego, co sądzą urzędnicy.

4. Wskaźnik wskazań na najlepszych reprezentantów ludzi w sprawach publicznych wyniósł średnio ponad 30% (dotyczył samych obywateli i różnych organizacji społecznych działających w ich interesie).

5. Pozytywnie oceniono funkcjonowanie Rad Działalności Pożytku Publicznego.

Biorąc pod uwagę przytoczone wyniki badań, można powiedzieć, że JST są świadome roli kapitału ludzkiego i partycypacji społecznej w rozwoju lokalnym, ale jej poziom nie jest najwyższy. W większości przypadków średnie wskaźniki wskazań ich znaczenia wynosiły 18–30%, co w skali od 2 do 5 pozwala na wystawienie oceny dostatecznej. Podwyższenie tej

oceny nie zależy tylko od JST³, ale i od społeczności lokalnej. Jeżeli ta nie będzie odpowiednio zainteresowana sprawami swojego miejsca zamieszkania, a tak niestety się dzieje w większości badanych podmiotów, to same starania władz lokalnych będą niewystarczające. W takiej sytuacji należy się zastanowić, co jest tego przyczyną i jak zwiększyć zaangażowanie obywateli, a zatem również ich świadomość własnego znaczenia w procesie rozwoju lokalnego.

PIŚMIENNICTWO:

- Adamczyk, M. (2013). Wprowadzenie do teorii kapitału społecznego (Introduction to the theory of social capital). Wydawnictwo KUL, Lublin, ss. 11–61.
- Andre, P., Enserink, B., Connor, D., Croal, P. (2006). Public participation. International Best Practice Principles. Special Publication Series International Association for Impact Assessment, 4.
- Brdulak, J. (2011). Cechy rozwoju lokalnego, w: Demografia przedsiębiorstw. Konkurencyjność i innowacyjność przedsiębiorstw (Features of local development, in: Demography of enterprises. Competitiveness and innovativeness of enterprises), <http://www.praktycznateoria.pl/cechy-rozwoju-lokalnego/>, dostęp (access): 2.06.2017.
- Brol, R. (1998). Rozwój lokalny lokalny – nowa logika rozwoju gospodarczego, w: Gospodarka lokalna w teorii i w praktyce (Local local development – a new logic of economic development, in: Local economy in theory and practice). Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław.
- Camagni, R. (2011). Local knowledge, national vision: challenge and prospect for the UE regional policy, w: Territorial dimension of development policies. Ministry of Regional Development, Warsaw, ss. 62–64.
- Długosz, D., Wygnański, J.J. (2005). Obywatele współdecydują. Przewodnik po partycypacji społecznej (Citizens co-decide. Guide to social inclusion), Warszawa, ss. 11.
- Fukuyama, F. (1997). Zaufanie. Kapitał społeczny a droga do dobrobytu (Confidence: social capital and the path to prosperity). PWN, Warszawa/Wrocław.
- Gorzela, G. (2000). Zewnętrzna interwencja jako czynnik rozwoju lokalnego (na przykładzie programu inicjatyw lokalnych) (External intervention as a factor of local development (on the example of a local initiative program). *Studia Regionalne i Lokalne* 3(3), 101–102.
- Hełpa-Liszkowska, K. (2013). Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju lokalnego (Cultural heritage as a factor of local development). *Studia Oeconomica Posnaniensia* 1(6), 6–7.
- Jewtuchowicz, A. (1995). Strategie rozwoju dużych miast i ich wpływ na proces transformacji gospodarki, w: Strategie rozwoju wielkich miast (Strategies for the development of large cities and their impact on the process of transformation of the economy, in: Strategies for the development of big cities). Red. R. Domański. Biuletyn KPZK PAN, Warszawa, s. 87.
- Korenik, S. (1998). Zarządzanie rozwojem lokalnym (gminy), w: Funkcjonowanie samorządu terytorialnego. Doświadczenia i perspektywy (Local development management (municipalities), in: Functioning of territorial self-government. Experience and perspectives), t. I. Red. S., Dolata. Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole, ss. 361–362.
- Kryk, B. (2015). Realizacja strategii rozwoju województwa zachodniopomorskiego i jakość życia jako przejaw skuteczności publicznego zarządzania strategicznego (Implementation of the development strategy of the Westpomeranian Region and the quality of life as a manifestation of the effectiveness of public strategic management). *Barometr Regionalny* 13(4), 51–52.
- Markowski, T. (1999). Zarządzanie rozwojem miasta (Management of the city development). Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 148.
- Nowoczesne metody i narzędzia zarządzania rozwojem lokalnym i regionalnym (Modern methods and tools for local and regional development management). Red. A., Nowakowska. Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, ss. 15–17.

³ W przypadku JST niezbędne wydaje się podniesienie poziomu ich świadomości na ten temat przez odpowiednie działania, np. zmianę form komunikacji z mieszkańcami i obsługi mieszkańców w celu odbudowy zaufania do instytucji życia publicznego jako instytucji reaktywnych społecznie i efektywnie rozwiązujących problemy mieszkańców, wykorzystanie idei wolontariatu wśród pracowników instytucji publicznych do promowania pracy społecznej i działalności na rzecz dobra wspólnego.

Parysek, J. (2001). Podstawy gospodarki lokalnej (Basics of the local economy). Wyd. Nauk. UAM, Poznań 2001, s. 49.

Pietrzyk, I. (1995). Polityka regionalna Unii Europejskiej (Regional policy of the European Union). Wydawnictwa Naukowe PWN, Warszawa, s. 32.

Putnam, R. (1995). Bowling alone. America's declining social capital. *Journal of Democracy*. January, ss. 65–78.

Wojciechowski, E., Podgórnica-Krzykacz, A., Kalisiak-Mędelska, M., Chądzyński, J. (2014). Władza lokalna a państwo społeczeństwo i rynek. Współpraca i konkurencja (Local authority and state society and market. Cooperation and competition). Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, ss. 11–13, 24–25.

THE ROLE OF HUMAN CAPITAL AND SOCIAL PARTICIPATION IN LOCAL DEVELOPMENT IN THE OPINION OF LOCAL GOVERNMENTS OF THE ZACHODNIOPOMORSKIE VOIVODESHIP

ABSTRACT

The aim of the article is to answer the question whether local government units are aware of the role of soft endogenous factors, especially human capital and social participation in local development? The answer to this question is important, especially in the context of the new paradigm of regional and local development, which emphasizes parity and even their supremacy in relation to exogenous factors. In order for these factors to contribute to development, there must be specific conditions favorable for this, including local authority should be aware of their role in this process. Hence, publication on such a topic is part of current research issues. The article uses the methods of: questionnaire survey, deduction and statistical inference, which made it possible to formulate conclusions about the perception of the significance of the examined factors by local government units.

Key words: local development, soft endogenous factors, human capital, social participation

ZRÓŻNICOWANIE PRZESTRZENNE WYKORZYSTANIA FUNDUSZY PROGRAMÓW POMOCOWYCH UE – PRZYKŁAD GMIN WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Roman Rudnicki¹✉, Anna Dubownik²✉

¹ <https://orcid.org/0000-0003-0048-4140>

² <https://orcid.org/0000-0003-0313-7961>

^{1,2} Katedra Gospodarki Przestrzennej i Turyzmu, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ul. Lwowska 1, 87-100 Toruń, **Polska**

ABSTRAKT

Artykuł stanowi próbę zbilansowania funduszy programów pomocowych unijnych na poziomie gmin województwa kujawsko-pomorskiego w ramach pierwszej pełnej perspektywy finansowej UE (lata 2007–2013). Analizą objęto ogół środków programów unijnych, z wydzieleniem płatności bezpośrednich, programów ukierunkowanych na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich (Program rozwoju obszarów wiejskich, Program operacyjny „Ryby”) oraz Regionalnego programu operacyjnego województwa kujawsko-pomorskiego i programów operacyjnych: „Infrastruktura i środowisko”, „Innowacyjna gospodarka”, „Kapitał ludzki”. Wykazano, że poziom i struktura wydatkowania tych środków charakteryzują się silnym zróżnicowaniem przestrzennym – mają istotne znaczenie dla rozwoju lokalnego, przez co problematyka ta powinna stanowić warunek *sine qua non* gminnych opracowań planistycznych.

Słowa kluczowe: programy pomocowe UE, opracowania planistyczne, gminy województwa kujawsko-pomorskiego

WPROWADZENIE

Fundusze programów UE stanowią obecnie najważniejszy czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego Polski. Potwierdzają to prace wielu autorów, m.in. Churskiego (2008, 2014), Churskiego i in. (2014), Gorzelaka (2014), Hryniewiczza (2016), Kozery (2011), Kossowskiego i Klimczuka (2012). Dlatego zagadnienie to powinno zajmować trwałe miejsce w dokumentach planistycznych gmin, przede wszystkim w strategiach rozwoju lokalnego. Dokumenty te stanowią podstawę dla gmin do korzystania z funduszy UE, a treści dotyczące alokacji

środków finansowych bezpośrednio nawiązują do realizacji przyjętych zamierzeń rozwojowych (celów i zadań), z reguły w formie współfinansowania wielu działań inwestycyjnych. Problematyka ta powinna mieć również odzwierciedlenie w zapisach studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, obligatoryjnych opracowań na poziomie lokalnym określających zasady polityki przestrzennej gminy oraz lokalne zasady zagospodarowania przestrzennego (Podstawy planowania... 2010). Kwestia wykorzystania środków unijnych powinna stanowić warunek poprawności diagnozy stanu rozwoju i być uwzględniana już w ramach pierwszego etapu prac

✉ rudnickir@umk.pl, ✉ a_dubownik@umk.pl

nad studium (zgromadzenie dostępnych informacji i materiałów wyjściowych).

Pomimo dużej rangi programów pomocowych UE zagadnienie to nie ma odpowiedniego miejsca w dokumentach planistycznych gminy – jest pomijane lub ujmowane nie w pełni. Celem artykułu jest ocena wykorzystania funduszy programów UE w gminach województwa kujawsko-pomorskiego. Ze względu na obszerność zagadnienia oraz ograniczoną pojemność prezentowanego opracowania w pracy pominięto zagadnienia oceny układów przestrzennych poszczególnych działań i programów pomocowych UE oraz oceny wpływu tych płatności na rozwój społeczno-gospodarczy.

Zakres przestrzenny analizy objął województwo kujawsko-pomorskie (144 gminy), a jako podstawowe jednostki terytorialne przyjęto 127 gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w tym regionie. Z kolei zakres czasowy dotyczył płatności zrealizowanych w ramach okresu programowania UE z lat 2007–2013, które ujęto w formie trzech grup, tj.:

- (I) płatności bezpośrednie, w tym: jednolite płatności obszarowe (JPO), uzupełniające płatności obszarowe (UPO), płatności specjalne i pozostałe; oraz płatności programów operacyjnych, podzielone z uwzględnieniem kierunku wydatkowania większości środków – na:
- (II) płatności programów ukierunkowanych na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich wyróżniające się przeważającym udziałem gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, w tym: Program rozwoju obszarów wiejskich (PROW 2007–2013), Program operacyjny „Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich” (PO „Ryby”) i pomoc finansowa wypłacona w ramach wsparcia rynku owoców i warzyw – ROW);
- (III) płatności regionalnego i krajowych programów operacyjnych cechujące się przeważającym udziałem gmin miejskich, w tym: Regionalny program operacyjny województwa kujawsko-pomorskiego (RPO K-P) oraz krajowe programy operacyjne: Program operacyjny „Infrastruktura i środowisko” (PO IŚ), Program operacyjny

„Innowacyjna gospodarka” (PO IG) i Program operacyjny „Kapitał ludzki” (PO KL).

Realizacja zadania badawczego zbilansowania ogółu środków programów unijnych wspierających rozwój lokalny (gminy) wymagała umiejscowienia na jednej płaszczyźnie baz danych trzech instytucji: Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR, dot. PROW 2007–2013, ROW i częściowo PO „Ryby”), Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego (dot. RPO K-P, części danych PROW – oś IV i PO „Ryby”) oraz Ministerstwa Rozwoju (dot. informacji zawartych w systemie SIMIK na temat krajowych programów operacyjnych PO IŚ, PO IG i PO KL). Dane skompletowano według stanu w marcu 2017 r., co – przyjmując zasadę n+2 – wskazuje, że zawierają pełną (kończącą) informację dla okresu 2007–2013.

Wymienione bazy danych obejmowały różne kategorie: wartość ogółem, koszty kwalifikowane, dofinansowanie, w tym dofinansowanie UE. Jako podstawę analizy przyjęto „wielkość dofinansowania ogółem”, która nie jest tożsama z dofinansowaniem UE. W ujęciu wartości względnych zastosowano udział danego działania w płatności ogółem oraz przeciętną wielkość płatności.

Założono, że podstawowe znaczenie ma sam fakt dotacji, a czy pochodziła ona z budżetu UE, czy z krajowego, ma znaczenie drugorzędne. Należy zaznaczyć, że środki UE stanowiły najważniejszą pozycję, a ich udział – w zależności od rodzaju wsparcia – wynosił od ich braku (np. krajowe płatności uzupełniające) do 100% (np. jednolite płatności obszarowe).

PLATNOŚCI BEZPOŚREDNIE

Płatności bezpośrednie wprowadzono w ramach reformy wspólnej polityki rolnej Mac Sharry’ego w 1992 r. Ze względu na zwiększenie dochodu rolnika bez potrzeby podwyższania cen produktów rolnych dla konsumentów stanowią szczególnie ważny instrument wspierający rolnictwo (Kołoszko-Chomentowska 2006, Rudnicki 2016). W wyniku postanowień „Traktatu o akcesji Polski do Unii Europejskiej” polskich

Tabela 1. Płatności bezpośrednie w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2007–2013

Table 1. Direct payments in the Kujawsko-Pomorskie voivodeship in the years 2007–2013

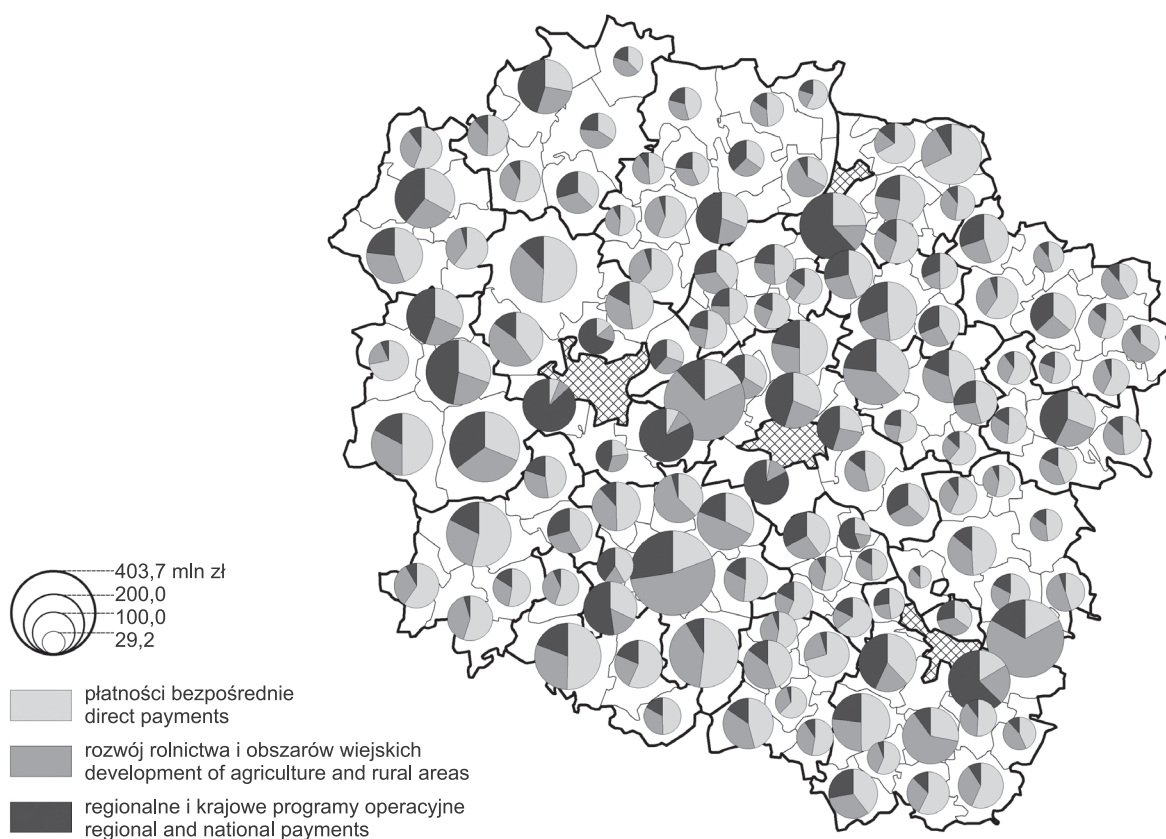
Wyszczególnienie Specification	Płatności ogółem w regionie Total payments in the region		Płatności w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich Payments in rural and urban-rural municipalities	
	w mln zł in PLN mln	w % PL in % PL	w mln zł in PLN mln	w % woj. in % of voivodeship
I. Płatności bezpośrednie – razem Direct payments – total	6557,2	7,8	6314,3	96,3
I. 1. Jednolita płatność obszarowa (JPO) Single area payment scheme (SAPS)	4055,9	7,3	3893,7	96,0
I. 2. Krajowe uzupełniające płatności obszarowe Complementary national direct payments (CNDP)	1776,8	7,7	1714,1	96,5
I. 2.1. Płatność uzupełniająca do powierzchni grupy upraw podstawowych Complementary payment to the area of the basic crop group	1440,6	8,5	1390,2	96,5
I. 2.2. Płatność uzupełniająca do powierzchni roślin przeznaczonych na paszę, uprawianych na trwałych użytkach zielonych – płatność zwierzęca Complementary payment to the surface of plants intended for animal feed, grown on permanent grassland – livestock payments	180,0	3,8	175,9	97,8
I. 2.3. Płatność uzupełniająca do powierzchni uprawy chmielu Complementary payment to the surface of hops cultivation	0,1	0,5	0,1	100,0
I. 2.4. Płatność do tytoniu Payment for raw tobacco producers	125,0	10,4	117,6	94,0
I. 2.5. Płatność niezwiązana z produkcją – sektor skrobi ziemniaczanej Non-production payment – potato starch sector	31,1	20,7	30,3	97,3
I. 3. Wsparcie specjalne i pozostałe płatności Special support and other payments	724,5	13,6	706,5	97,5
I. 3.1. Specjalna płatność obszarowa do powierzchni upraw roślin strączkowych i motylkowatych drobnonasiennych Special surface area payment for leguminous crops and legumes	25,8	7,0	24,5	94,7
I. 3.2. Wsparcie specjalne – płatność do krów Special support – payment to cows	0,0	0,0	0,0	100,0
I. 4.1. Oddzielna płatność z tytułu cukru Separate sugar payment	645,3	17,1	634,6	98,3
I. 4.2. Oddzielna płatność do owoców miękkich Separate payment to the soft fruits	10,0	2,5	9,6	96,1
I. 4.3. Oddzielna płatność z tytułu owoców i warzyw (płatność do pomidorów) Separate fruit and vegetable payment (tomatoes payment)	42,9	26,5	37,5	87,4
I. 4.4. Płatność do upraw roślin energetycznych Payment to the energy crops	0,4	1,5	0,4	89,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR

Sources: own study based on data by the ARMA

rolników objęto uproszczonym systemem płatności do gruntów rolnych. Polega on na udzielaniu wsparcia finansowego, którego wysokość jest proporcjonalna do powierzchni użytków rolnych utrzymywanych w dobrej kulturze rolnej, niezależnie od rodzaju prowadzonej działalności rolniczej. System płatności bezpośrednich obejmuje działki rolne (minimum 10 arów) o łącznej powierzchni nie mniejszej niż 1 ha. Przypisanie gospodarstwa do danej jednostki administracyjnej następuje na podstawie deklarowanego przez producenta składającego wniosek o wpis do ewidencji producentów miejsca zamieszkania, a nie faktycznego położenia gruntów rolnych.

W województwie kujawsko-pomorskim suma płatności bezpośrednich w latach 2007–2013 wyniosła 6557,2 mln zł, w tym 96,3% w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich regionu. Obejmowała jednolite płatności obszarowe (61,9%), uzupełniające płatności obszarowe (27,1%) oraz wsparcie specjalne i pozostałe płatności (11,0%). Kwota ta stanowiła 7,8% ogółu płatności bezpośrednich w Polsce, a w odniesieniu do poszczególnych kategorii wskazuje na szczególnie wysoką pozycję rolnictwa województwa kujawsko-pomorskiego w zakresie płatności do: tytoniu (10,4%), skrobi ziemniaczanej (20,7%), z tytułu cukru (17,1%) oraz owoców i warzyw (26,5%; por. tab. 1).

Rys 1. Poziom i struktura absorpcji funduszy programów UE w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich woj. kujawsko-pomorskiego (okres finansowy 2007–2013)

Fig. 1. The level and structure of absorption of EU programs funds in rural and urban-rural municipalities of the Kujawsko-Pomorskie voivodeship (financial period 2007–2013)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR, Krajowego Systemu Informatycznego (Ministerstwo Rozwoju – KSI SIMIK 07-13) oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego (stan z 31.03. 2017 r.)

Source: own study based on data by the ARMA and data of the National Information System (Ministry of Development – 07-13) and Marshal's Office of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship (as of 31 March 2017)

Należy podkreślić specyficzny charakter płatności bezpośrednich. Rolnik uzyskujący te środki nie składa bowiem deklaracji, na jaki cel zostaną one przeznaczone – czy wydatkowanie to będzie miało charakter socjalny (konsumpcyjny) czy modernizacyjny (inwestycyjny). Jednakże znaczna suma pozyskanych z tego tytułu środków jest istotnym wyznacznikiem koniunktury na obszarach wiejskich, przez co powinna być uwzględniana w lokalnym bilansie funduszy programów UE.

Realizacja zadania bilansu środków unijnych dla okresu 2007–2013 wymagała korekty w zakresie ujęcia dwóch płatności bezpośrednich – do tytoniu i skrobi ziemniaczanej. Gminne dane na ten temat z lat 2012–2013 uzyskano z ARiMR, która przejęła realizację zadań płatniczych w tym zakresie od Agencji Rynku Rolnego. Jednakże ARR nie prowadziła rejestru w układzie gmin. W tym przypadku, uwzględniając regionalne kwoty płatności ARR, oszacowano, powiększając dwukrotnie płatności zrealizowane przez ARiMR, przez to np. z tytułu płatności do tytoniu uwzględniono 30,9 mln zł, z czego połowa tej kwoty dotyczyła rzeczywistych płatności w latach 2012–2013, resztę ujęto jako szacunek dotyczący lat 2007–2012.

W analizie ogółu płatności bezpośrednich pozyskanych w latach 2007–2013 wykazano ich silne zróżnicowanie przestrzenne według gmin województwa kujawsko-pomorskiego – od 3,3 mln zł w Wielkiej Nieszawce i 9,7 mln zł w Białych Błotach do prawie 140 mln zł w Łasinie (138,0 mln zł) i Kruszwicy (139,2 mln zł; por. rys. 1). Dużą zmiennością terytorialną wyróżniała się także struktura płatności bezpośrednich.

PROGRAMY UKIERUNKOWANE NA ROZWÓJ ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH

W analizie wydzielono płatności programów i form pomocy, które w przeważającej większości ukierunkowane były na wsparcie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Tak określoną grupę w okresie finansowym 2007–2013 tworzyły dwa programy – PROW, z wydzieleniem czterech osi i 23 działań,

(Program operacyjny rozwoju...2007), PO „Ryby” (Program operacyjny „zrównoważony rozwój...” 2008) oraz środki wypłacane z tytułu wsparcia rynku owoców i warzyw (ROiW). Płatności te w odniesieniu do całego województwa kujawsko-pomorskiego w latach 2007–2013 wyniosły 5317,9 mln zł, z czego 94,4% dotyczyło gmin wiejskich i miejsko-wiejskich regionu. Kwota ta stanowiła 7,2% ogółu takich płatności w Polsce, a w odniesieniu do poszczególnych kategorii wskazuje na szczególnie wysoką pozycję rolnictwa województwa kujawsko-pomorskiego w zakresie dwóch działań PROW 2007–2013: Ułatwianie startu młodym rolnikom (9,8%) i Grupy producentów rolnych (8,6%) oraz pomocy finansowej wstępnie uznanym grupom producentów owoców i warzyw (14,4%, por. tab. 2).

W analizowanej grupie programów problemy ze skompletowaniem bazy płatności UE na poziomie gmin wynikały z rozdzielenia części płatności między PO „Ryby” i PROW między dwie instytucje ARiMR i UM WK-P. W przypadku działania osi I PROW 2007–2013 „Poprawianie i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowaniem rolnictwa i leśnictwa” w urzędowych bazach nie uwzględniono rozbitcia wydatkowanych kwot w układzie gmin. Korektę w tym zakresie przeprowadzono na podstawie danych udostępnionych przez Wojewódzki Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Toruniu (w pierwotnej wersji 108,8 mln zł z wymienionego działania przypisano do Włocławka – siedziby WZMiUW, a po korekcie wg miejsc realizacji inwestycji w układzie 44 gmin).

W analizie ogółu płatności pozyskanych w latach 2007–2013 i dotyczących rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich wykazano ich silne zróżnicowanie przestrzenne według gmin – od 10–11 mln zł w Nowem i Raciążku do ponad 200 mln w Dobrzyniu nad Wisłą (220,0 mln zł), Inowrocławiu (215,2 mln zł) i Złejwsi Wielkiej (258,3 mln zł). Zmienność ta określona była przede wszystkim przez dominujący udział płatności PROW (97,4%, w tym 100% w 60 gminach). Przewagę płatności pozostałych programów analizowanej grupy (ROW – 19,3% w regionie, PO „Ryby” – 1,6% w regionie) odnotowano jedynie w siedmiu

Tabela 2. Płatności programów unijnych ukierunkowane na wsparcie rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w województwie kujawsko-pomorskim (okres finansowy 2007–2013)

Table 2. Payment of EU programs aimed at supporting the development of agriculture and rural areas in the Kujawsko-Pomorskie voivodeship (financial period 2007–2013)

L.p. No.	Programy/działania Programs/priorities	Płatności ogółem w regionie Total payments in the region		Płatności w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich Payments in rural and urban-rural municipalities	
		w mln zł in PLN mln	w % PL in % PL	w mln zł in PLN mln	w % woj. in % of voivod.
1	2	3	4	5	6
II.	Płatności ukierunkowane na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich – razem Payments for development of agriculture and rural areas – total	5317,9	7,2	5018,1	94,4
II. 1	Program rozwoju obszarów wiejskich (PROW) – razem Rural development program (RDP) – total	3914,2	6,4	3810,6	97,4
II. 1.1.	Oś 1. Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego Axis 1. Improving the competitiveness of the agricultural and forestry sector	1739,9	7,5	1700,3	97,7
II. 1.1.1	Szkolenia zawodowe dla osób zatrudnionych w rolnictwie i leśnictwie Vocational training for persons employed in the agriculture and forestry sector	4,9	4,1	4,9	100,0
II. 1.1.2	Ułatwianie startu młodym rolnikom Setting-up of young farmers	311,3	9,8	303,2	97,4
II. 1.1.3	Renty strukturalne Early retirement	162,7	7,6	158,5	97,4
II. 1.1.4	Korzystanie z usług doradczych Use of advisory services by farmers and forest owners	9,9	7,1	9,9	99,4
II. 1.1.5	Modernizacja gospodarstw rolnych Modernisation of agricultural holdings	807,8	7,9	801,3	99,2
II. 1.1.6	Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej Increasing the added value of agricultural and forestry production	243,6	7,0	223,8	91,8
II. 1.1.7	Poprawianie i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowaniem rolnictwa i leśnictwa Improvement and development of infrastructure related to agriculture and forestry	108,8	5,0	108,2	99,5
II. 1.1.8	Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku wystąpienia klęsk żywiołowych oraz wprowadzenie odpowiednich działań zapobiegawczych Participation of farmers in food quality schemes	15,5	1,9	15,1	97,5
II. 1.1.9	Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności Information and publicity	0,5	0,9	0,4	91,8
II. 1.1.10	Grupy producentów rolnych Agricultural producer groups	74,9	8,6	74,9	100,0
II. 1.2.	Oś 2. Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich Axis 2. Improving the environment and the countryside	1185,9	6,0	1128,5	95,2
II. 1.2.1	Wspieranie gospodarstw na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzyst- nych warunkach gospodarowania (ONW) Support for farming in mountain areas and in less-favoured areas (LFA)	486,7	5,1	468,4	96,2

cd. tabeli 2
cont. Table 2

1	2	3	4	5	6
II. 1.2.2	Program rolnośrodowiskowy Agri-environmental programme	644,3	6,9	609,8	94,7
II. 1.2.3	Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż rolne Afforestation of agricultural land and non-agricultural land	21,1	4,3	19,0	90,3
II. 1.2.4	Odtwarzanie potencjału produkcji leśnej zniszczonego przez katastrofy i wprowadzenie instrumentów zapobiegawczych Restoring forestry production potential damaged by natural disasters and introducing appropriate prevention instruments	33,8	6,4	31,2	92,3
II. 1.3.	Oś 3. Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej Axis 3. Improvement of the quality of life in rural areas and diversification of rural economy	801,9	5,6	796,2	99,3
II. 1.3.1	Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej Diversification into non-agricultural activities	73,5	5,4	73,5	100,0
II. 1.3.2	Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw Establishment and development of micro-enterprises	108,9	4,2	106,3	97,6
II. 1.3.3	Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej Basic services for the economy and rural population	460,0	5,9	460,0	100,0
II. 1.3.4	Odnowa i rozwój wsi Village renewal and development	159,5	5,8	156,4	98,1
II. 1.4.	Oś 4. Leader Axis 4. Leader	186,4	5,5	185,6	99,5
II. 1.4.1	Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju. Małe projekty Implementation of local development strategies – small projects	36,9	5,1	36,0	97,7
II. 1.4.2	Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju. Odnowa Implementation of local development strategies – renewal	97,4	5,5	97,4	100,0
II. 1.4.3	Wdrażanie lokalnych strategii dla 311 „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” Implementation of local development strategies – “Diversification towards non-agricultural activities”	11,9	8,3	11,9	100,0
II. 1.4.4	Wdrażanie lokalnych strategii dla 312 „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” Implementation of local development strategies – “Establishment and development of micro-enterprises”	9,4	5,5	9,4	100,0
II. 1.4.5	Wdrażanie projektów współpracy Implementation of cooperation projects	2,7	5,5	2,7	100,0
II. 1.4.6	Funkcjonowanie lokalnej grupy działania, nabywanie umiejętności i aktywizacja Running the local action group, acquisition of skills and activation	28,3	5,5	28,3	100,0
II. 2.	Pomoc finansowa wstępnie uznanym grupom producentów owoców i warzyw Financial support of the most recognized fruit and vegetable producers	1139,5	14,4	970,6	85,2
II. 3.	Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich. PO „Ryby” Sustainable development of the fisheries sector and coastal fishing areas – Fish OP	101,5	1,6*	78,4	77,2

*tylko płatność ARiMR – only ARMA payment

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR i Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Source: own study based on data ARMA and the Marshal's Office Kujawsko-Pomorskie voivodeship

gminach: Choceniu, Gniewkowie, Inowrocławiu, Kowalewie Pom., Sicienku, Złejwsi Wielkiej oraz najwięcej – 86% – w Dobrzyniu nad Wisłą. Było to z jednej strony wynikiem alokacji środków w ramach pomocy finansowej wstępnie uznanym grupom producentów owoców i warzyw, a z drugiej niskiego udziału płatności PO „Ryby” (brak w 74 gminach, a najwięcej w Gostycynie – 24,7% i Wielkiej Nieszawce – 38,4%).

PŁATNOŚCI REGIONALNEGO PROGRAMU OPERACYJNEGO I KRAJOWYCH PROGRAMÓW OPERACYJNYCH

W celu kompleksowej analizy wydatkowania środków programów pomocowych na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego wydzielono także, zrealizowane w ramach okresu finansowego UE 2007–2013, płatności Regionalnego programu operacyjnego (RPO K-P) oraz krajowych programów

operacyjnych, tj.: Programu operacyjnego „Infrastruktura i środowisko” (POIŚ) (Program operacyjny „Infrastruktura...” 2007), Programu operacyjnego „Innowacyjna gospodarka” (POIG) (Program operacyjny „Innowacyjna...” 2007) i Programu operacyjnego „Kapitał ludzki” (POKL) (Program operacyjny „Kapitał...” 2007). Listę krajowych programów operacyjnych dopełnia Program operacyjny rozwój Polski Wschodniej, jednakże nie dotyczył on województwa kujawsko-pomorskiego.

Ogółem w regionie dofinansowanie z tego tytułu wynosiło 12 585,1 mln zł, z czego beneficjenci z gmin wiejskich i miejsko-wiejskich stanowili 29,7% (3737,2 mln zł). Kwota ta stanowiła 4,7% ogółu płatności analizowanej grupy w Polsce, a w odniesieniu do wydzielonych programów wskazuje na wyższą rangę środków programów unijnych wydatkowanych w województwie kujawsko-pomorskim w zakresie RPO K-P (5,5%) oraz POKL (5,8%; por. tab. 3).

Tabela. 3. Płatności regionalnego i krajowych programów operacyjnych w województwie kujawsko-pomorskim (okres finansowy 2007–2013)

Table 3. Payments of regional and national operational programs in the Kujawsko-Pomorskie voivodeship (financial period 2007–2013)

L.p. No.	Programy Programs	Płatności ogółem w regionie Total payments in the region		Płatności w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich Payments in rural and urban-rural municipalities	
		w mln zł in PLN mln	w % PL in % PL	w mln zł in PLN mln	w % woj. in % of voivod.
III	Płatności regionalne i krajowe – razem Regional and national payments – total	12585,1	4,7	3737,2	29,7
III.1	Regionalny program operacyjny województwa kujawsko-pomorskiego (RPO K-P) Regional Operational Program of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship (ROP K-P)	4369,4	5,5	1870,8	42,8
III.2	Krajowe programy operacyjne National operational programs	8215,7	4,0	1866,4	22,7
III.2.1	Program operacyjny „Infrastruktura i środowisko” (POIŚ) Infrastructure and Environment Operational Program (IEOP)	4632,6	3,4	1063,2	22,9
III.2.2	Program operacyjny „Innowacyjna gospodarka” (POIG) Operational Program Innovative Economy(OPIE)	2152,5	4,9	417,0	19,4
III.2.3	Program operacyjny „Kapitał ludzki” (POKL) Human Capital Operational Programme (HCOP)	1430,6	5,8	386,1	27,0

Źródło: dane Krajowego Systemu Informatycznego (Ministerstwo Rozwoju – KSI SIMIK 07-13) oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego (stan z 31.03. 2017 r.)

Source: data of the National Information System (Ministry of Development – 07-13) and Marshal's Office of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship (as of 31 March 2017)

W analizowanej grupie funduszy główne problemy ich agregacji na poziomie gmin dotyczyły danych SIMIK ilustrujących wydatkowanie krajowych programów operacyjnych oraz faktu, że w zestawieniu tym, oprócz informacji w układzie gmin, wydzielono wiele płatności przypisanych do powiatów i województwa ogółem, które zgodnie z przyjętą procedurą podziału dzielone są proporcjonalnie według liczby jednostek administracyjnych. Mając na względzie duże kwoty rozdzielonych w ten sposób płatności (np. POKL dla gmin wiejskich i miejsko-wiejskich w ujęciach ogółem – powiaty i ogółem – województwo – 737,3 mln zł) oraz ukierunkowanie analizy na rozwój lokalny, uznano, że zasada arytmetycznego podziału środków wg liczby jednostek administracyjnych nie jest właściwa, wypacza rzeczywisty obraz absorpcji. Dlatego w analizie uwzględniono tylko dane SIMIK przedstawione w odniesieniu do gmin (z podobnych względów w zestawieniu nie uwzględniono dofinansowania w kwocie 1,21 mld zł do budowy autostrady A-1 na odcinku Toruń – Stryków; dot. POiŚ).

Łączne ujęcie płatności RPO K-P oraz krajowych programów operacyjnych zrealizowanych w gminach wiejskich i wiejsko-miejskich województwa kujawsko-pomorskiego wykazało ich silne zróżnicowanie przestrzenne – od 7–8 mln zł w Bytoniu, Świdziejni i Świekatowie do 140–150 mln zł w Białych Błotach, Solcu Kujawskim i Włocławku oraz 162,5 mln zł w Grudziądzu.

Oprócz wielkości pozyskanych kwot przez beneficjentów z gmin wiejskich i miejsko-wiejskich badanego regionu wydzielona grupa płatności charakteryzowała się zróżnicowaną terytorialnie strukturą według wydzielonych programów pomocowych UE. Odnotowano przeważający udział środków Regionalnego programu operacyjnego województwa kujawsko-pomorskiego (RPO K-P) – średnio 50,1% (od ok. 5% w Raciążku i Izbicy Kuj. do 81,3% w Radominie). W ramach środków krajowych programów operacyjnych zmienność ta wynosiła: od braku absorpcji w 35 gminach do 89,0% w Wielkiej Nieszawce – dot. POiŚ (średnio 28,4%), od prawie zera w Lubrańcu do 69,2% w Lubieniu Kujawskim – dot. POIG (średnio 11,2%) oraz od 0,7% w Osielesku do prawie 60% w Bobrownikach i Radziejowie.

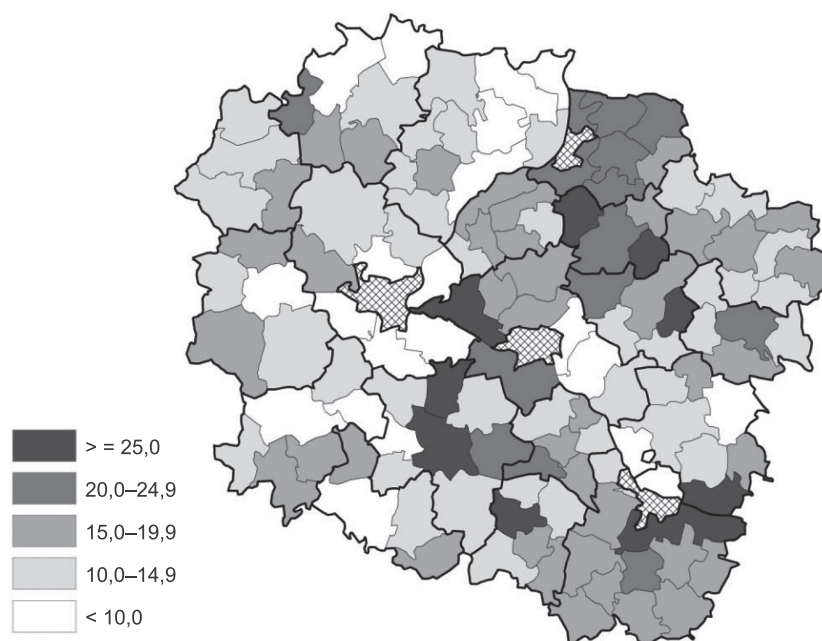
FUNDUSZE PROGRAMÓW UE W WOJEWÓDZTWIE KUJAWSKO- -POMORSKIM – UJĘCIE SYNTETYCZNE

Wykazano, że z tytułu środków wydatkowanych w okresie finansowym 2007–2013 rozwój województwa kujawsko-pomorskiego zasilono kwotą 24,4 mld zł, z czego 15,1 mld zł trafiło do gmin wiejskich i miejsko-wiejskich. Płatność ta charakteryzowała się dużym zróżnicowaniem przestrzennym – od 35,1 mln zł w gm. Bobrowniki do ponad 340 mln zł w Dobrzyniu nad Wisłą, 377 mln zł w Złejwsi Wielkiej i 403 mln zł w Inowrocławiu (por. rys. 1).

Silne zróżnicowanie przestrzenne wykazano także w analizie struktury tych płatności. Potwierdzają to duże różnice udziałów wydzielonych trzech grup płatności w ogólnej kwocie absorpcji, zwłaszcza na poziomie gmin, tj.:

- płatności bezpośrednie – od poniżej 10% w Wielkiej Nieszawce (2,8%), Białych Błotach (5,8%) i Solcu Kujawskim (7,6%) do powyżej 65% w Sadkach (65,8%) i Osiecinach (67,2%);
- PROW, ROiW i PO „Ryby” (razem) – od poniżej 10% w Białych Błotach (6,9%) i Solcu Kujawskim (8,9%) do powyżej 60% w Dobrzyniu nad Wisłą (64,7%) i Złejwsi Wielkiej (68,5%);
- RPO K-P – od poniżej 2% w gminach Rojewo (1,5%), Dąbrowa (1,7%, pow. mogileński) i Izbica Kujawska (1,7%) do ponad 35% w gminach Nakło nad Notecią (37,4%) i Świecie (41,2%) oraz krajowe programy operacyjne (PO IiŚ, PO IG, PO KL – razem) – od 5,1–5,2% w gminach Chocień i Pruszcz do 60,1% w Osielesku, 65,0% w Solcu Kujawskim, a nawet 76,2% w Wielkiej Nieszawce (por. rys. 1).

Poziom absorpcji określono na podstawie wskaźnika odnoszącego sumę pozyskanych płatności programów UE do liczby ludności. Jego przeciętna wielkość w województwie kujawsko-pomorskim wynosiła 10,6 tys. zł, z czego wskaźnik ten w odniesieniu do obszarów wiejskich (gminy wiejskie i miejsko-wiejskie) był znacznie wyższy – 14,7 tys. zł (efekt dużego wsparcia gospodarstw rolnych). W ujęciu gmin najniższy poziom absorpcji, nieprzekraczający 10 tys. zł, odnotowano w 18 jednostkach (w tym progu 5,0 tys. zł

Rys. 2. Przeciętna wielkość dofinansowania z tytułu realizacji programów UE w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich woj. kujawsko-pomorskiego w tys. zł na 1 mieszkańca

Fig. 2. The average amount of co-financing for the implementation of EU programs in rural and urban-rural municipalities in the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship in thous. PLN per capita

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ARiMR, Krajowego Systemu Informatycznego (Ministerstwo Rozwoju – KSI SIMIK 07-13) oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego (stan z 31.03. 2017 r.)

Source: own study based on data by the ARMA and data of the National Information System (Ministry of Development – 07-13) and Marshal's Office of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship (as of 31 March 2017)

nie przekroczyły dwie gminy powiatu świeckiego – Świecie – 4,5 tys. zł i Nowe – 4,8 tys. zł). Z drugiej strony wysoki poziom wskaźnika – ponad 25 tys. zł – odnotowano w 11 gminach, wśród których uwagę zwracają dwie jednostki o rekordowo wysokich wartościach: Inowrocław – 36,7 tys. zł i Dobrzyń nad Wisłą – 42,3 tys. zł (por. rys. 2).

PODSUMOWANIE

Próbując zbilansować środki programów Unii Europejskiej rozdysponowanych w gminach województwa kujawsko-pomorskiego podczas perspektywy finansowej 2007–2013, wykazano, że rozkład przestrzenny tych funduszy był bardzo zróżnicowany terytorialnie, zarówno pod względem sumy zrealizowanych płatności, jak i ich struktury według działań i programów pomocowych UE (tab. 4).

W badaniach wykazano, że płatności programów UE tworzą złożony system wymagający monitoringu i analizy, zwłaszcza w dokumentach planistycznych gmin. Bilans płatności programów unijnych powinien być uwzględniany w strategiach rozwoju lokalnego. Potrzebę tego typu analiz dobrze ilustruje przykład wsparcia podmiotów gospodarczych działających w gminie wiejskiej Rypin, gdzie w odniesieniu do absorpcji środków perspektywy finansowej UE 2007–2013 odnotowano 30 zrealizowanych projektów (26,4 mln zł), w tym:

- w ramach PROW z osi 3; 11 projektów (dofinansowanie 1025,1 tys. zł) z działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” oraz sześć projektów (dofinansowanie 1163,6 tys. zł) z działania „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw”;
- w ramach PROW, w tym wdrażania lokalnych strategii rozwoju dla operacji, które odpowiadają

Tabela 4. Struktura płatności programów pomocowych UE w województwie kujawsko-pomorskim (lata 2007–2013)
Table 4. The structure of the payments of EU aid programs in the Kujawsko-Pomorskie voivodeship (in years 2007–2013)

Wyszczególnienie Specification	Płatności ogółem w regionie Total payments in the region		Płatności w gminach wiejskich i miejsko-wiejskich Payments in rural and urban-rural municipalities		
	w mln zł in PLN mln	struktura w % structure in %	w mln zł in PLN mln	w % regionu in % of region	struktura w % structure in %
I. Płatności bezpośrednie Direct payments	2643,7	26,8	6314,3	96,3	41,9
II. Płatności ukierunkowane na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich Payments for development of agricul- ture and rural areas	5317,9	21,7	5018,1	94,4	33,3
III. Płatności regionalne i krajowe Regional and national payments	12585,1	51,5	3737,2	29,7	24,8
I–III. Płatności Programów UE – razem Payments of EU Programs - total	24460,2	100,0	15069,6	61,6	100,0

Źródło: dane Krajowego Systemu Informatycznego (Ministerstwo Rozwoju – KSI SIMIK 07-13) oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego (stan z 31.03. 2017 r.)

Source: data of the National Information System (Ministry of Development – 07-13) and Marshal's Office of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship (as of 31 March 2017)

- warunkom przyznania pomocy w ramach działania działań osi 3 odpowiednio „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” – jeden projekt (dofinansowanie 63,5 tys. zł) oraz „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” – jeden projekt (dofinansowanie 100,0 tys. zł);
- osiem projektów (dofinansowanie 1595,6 tys. zł, w tym największe 414,3 tys. zł dot. zakupu nowoczesnej wytwórni betonu dla Przedsiębiorstwa Produkcyjno-Usługowego i Obrotu Towarowego w Rypinie) – w ramach RPO K-P;
 - jeden projekt (dofinansowanie 15 795,4 tys. zł – 100% UE) w ramach POIŚ dotyczący wsparcia finansowego budowy biogazowni o mocy około 1875 kW w gminie Rypin (inwestycja realizowana przez Biogazownię RYPIN Sp. z o.o.);
 - dwa projekty dotyczące zakupu innowacyjnej technologii przez Agmet Sp. z o.o. w związku z modernizacją cynkowni (dofinansowanie 6720,2 tys. zł – w ramach PO IG).

Szczegółowszą ocenę wpływu płatności na rozwój społeczno-gospodarczy badanego regionu, ze szczególnym uwzględnieniem infrastruktury społecznej

i technicznej, przeprowadzili Gospodarowicz i in. (2016, s. 112–166).

Należy zaznaczyć, że ocena już zrealizowanych przedsięwzięć powinna stanowić podstawę opracowania kierunków aktywizacji gospodarczej gminy z wykorzystaniem środków unijnych z bieżącej perspektywy UE na lata 2014–2020.

PIŚMIENNICTWO

- Churski, P. (2008). Czynniki rozwoju regionalnego i polityka regionalna w Polsce w okresie integracji z Unią Europejską (Factors of regional development and regional policy in Poland in the period of integration with the European Union), ser. Geografia nr 79. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Churski, P. (2014). The polarization-diffusion model in the changes to the cohesion policy – the consequences to the direction of the growth policy, in: The social and economic growth vs. the emergence of economic growth and stagnation areas. Ed. P., Churski. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, ss. 13–27.
- Churski, P., Borowczak, A., Perdał, R. (2014). Zróżnicowanie rozwojowe na poziomie lokalnym a absorp-

- cja środków polityki spójności – wyzwania krajowej polityki rozwoju, w: *Przyszłość wolności. Wymiar krajowy, regionalny, międzynarodowy* (Diversification of development at the local level and absorption of cohesion policy funds – challenges of the national development policy, in: *The future of freedom. The national, regional and international dimension*). Red. A., Kukliński, J., Woźniak. VII Konferencja Krakowska. Biblioteka Małopolskiego Obserwatorium Polityki Rozwoju, Kraków, ss. 279–316.
- Gorzela, G. (2014). Wykorzystanie środków Unii Europejskiej dla rozwoju kraju, w: *Polska w Unii Europejskiej i globalnej gospodarce* (The use of European Union funds for the country's development, in: *Poland in the European Union and the global economy*). Red. M., Gorynia, S., Rudolf. PTE, Warszawa, ss. 223–242.
- Gospodarowicz, M., Kołodziejczyk, D., Lidke, D., Rudnicki, R., Adamiak, C., Struś, M. (2016). Ocena poziomu spójności terytorialnej pod względem infrastruktury technicznej i społecznej na obszarach wiejskich w kontekście wybranych aglomeracji miejskich w Polsce (The assessment of the level of territorial cohesion in terms of technical and social infrastructure in rural areas in the context of selected urban agglomerations in Poland). IERiGŻ, Monografie Programu Wieloletniego, nr 41, Warszawa, s. 166.
- Hryniewicz, J. (2016). Lokalny rozwój gospodarczy oraz znaczenie środków europejskich, w: *Polska gmina 2015* (Local economic development and the importance of European funds, in: *Polish community 2015*). Red. G., Gorzela. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, ss. 91–113.
- Kołoszko-Chomentowska, Z. (2006). Płatności bezpośrednie a sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych (Direct payments and the economic situation of agricultural holdings). *Roczniki Nauk Rolniczych*, ser. G, 92(2), 91–99.
- Kossowski, T., Klimczuk, B. (2012). Fundusze strukturalne w rozwoju lokalnym. Podstawowe problemy na przykładzie miasta Zamość (Structural funds in local development. Basic problems on the example of the city of Zamość), *Barometr Regionalny* 1(27), 77–82.
- Kozera, M. (2011). Regionalne zróżnicowanie wykorzystania środków pomocowych Unii Europejskiej (Regional diversification of the use of European Union aid funds). *Roczniki Nauk Rolniczych*, ser. G, 98(3), 119–125.
- Podstawy planowania przestrzennego i projektowania urbanistycznego (Introduction to spatial planning and urban design). (2010). Red. R., Cymerman. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn.
- Program operacyjny „Infrastruktura i środowisko” (Operational Program Infrastructure and Environment) 2007–2013 (2007), Warszawa.
- Program operacyjny „Innowacyjna gospodarka” (Operational Program Innovative Economy) 2007–2013 (2007), Warszawa.
- Program operacyjny „Kapitał ludzki” 2007–2013 (Human Capital Operational Programme 2007–2013) (2007), Warszawa.
- Program operacyjny „Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007–2013” (Operational Program „Sustainable development of the fisheries sector and coastal fishing areas). PO „Ryby” 2007–2013 (2008), Warszawa.
- Program rozwoju obszarów wiejskich 2007–2013 (Rural Development Program 2007–2013), (2007). Warszawa.
- Regionalny program operacyjny województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2007–2013 (Regional Operational Program of the Kuyavian-Pomeranian Voivodeship in the years 2007–2013) (2007).
- Rudnicki, R. (2016). The spatial structure of Polish agriculture – conditioned by Common Agricultural Policy instruments. Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń, s. 208.

THE USE OF EU AID PROGRAMS AS A FACTOR OF LOCAL DEVELOPMENT – AN EXAMPLE OF THE KUJAWSKO-POMORSKIE VOIVODESHIP

ABSTRACT

The article is an attempt to balance the EU funds at the municipal level of the Kujawsko-Pomorskie voivodeship in the first full financial perspective (2007–2013). The analysis included the total of EU funds, with the allocation of direct payments, of programs aimed at the development of agriculture and rural areas (Rural Development Program, FISH OP), and the Regional Operational Program of the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship and Operational Programs: Infrastructure and Environment, Innovative Economy, Human Capital. It has been shown that the level and structure of disbursement characterized by a strong spatial differentiation – are important for local development, so this issue should be a sine qua non for municipal planning papers.

Key words: local development, EU assistance programs, planning documents of the municipality, Kujawsko-Pomorskie voivodeship

ATRAKCYJNOŚĆ WIZUALNA CIĄGÓW PIESZYCH W MIASTACH

Ewa Trzaskowska¹✉, Paweł Adamiec²✉

¹ <https://orcid.org/0000-0002-7698-9471>

² <https://orcid.org/0000-0003-3671-8703>

^{1,2} Instytut Architektury Krajobrazu, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
ul. Konstantynów 1H, 20-950 Lublin, **Polska**

ABSTRAKT

Jedną z najważniejszych aktywności człowieka w miastach jest jego przemieszczanie się odbywające się wzdłuż wytyczonych w terenie linearnych systemów. Za szczególnie wartościowe uznaje się poruszanie piesze po chodnikach. W celu upowszechnienia tej aktywności miasto powinno zwiększyć liczbę i podnieść jakość dobrze ukształtowanych przestrzeni publicznych. Przedmiotem pracy są zagadnienia związane z weryfikacją istniejących układów oraz projektowaniem nowych linearnych systemów ruchu pieszego.

Głównym celem artykułu było poznanie opinii respondentów na temat pieszych tras komunikacyjnych oraz opracowanie wytycznych do poprawy ich funkcjonowania. Poruszane problemy dotyczą również wpływu poszczególnych elementów środowiska przyrodniczego i wyposażenia chodników na atrakcyjność szlaków liniowych.

Słowa kluczowe: ciągi pieszce, chodniki, komunikacja, atrakcyjność wizualna

WSTĘP

Ważnym aspektem funkcjonowania człowieka w miastach jest jego przemieszczanie się odbywające się wzdłuż wytyczonych w terenie linearnych systemów. Najczęstszą formą penetracji przestrzeni jest piesze poruszanie się po chodnikach. W zależności od motywacji, decyzji, zachowań i oczekiwań osób użytkujących te miejsca mogą być one odbierane jako monofunkcyjne (dotarcie do konkretnego miejsca) lub polifunkcyjne (droga przystosowana do udostępniania walorów). Wśród aktywności w obrębie ciągów komunikacyjnych można wymienić: spacer po pracy lub w czasie wolnym, kontemplację walorów dóbr kultury i sztuki, relaks poprzez kontakt z przyrodą, sporty rowerowe, biegi i spotkania towarzyskie.

Przez dziesięciolecia ludzki wymiar miasta, w tym przestrzenie publiczne dla pieszych, był w projektowaniu urbanistycznym zagadnieniem pomijanym lub traktowanym przypadkowo, podczas gdy inne aspekty, np. znalezienie miejsca dla rosnącego ruchu samochodowego, traktowano priorytetowo (Gehl 2013). Na przykład w Lublinie w ramach projektu obywatelskiego, tylko w 2015 r., stworzono 500 nowych miejsc parkingowych w Śródmieściu. Doprowadziło to do zachwiania równowagi między wspólnymi przestrzeniami w mieście, a mieszkańcy, którzy wciąż licznie z nich korzystają, są coraz gorzej traktowani. Wąskie chodniki wypełniły się znakami drogowymi, parkometrami, słupkami i innymi przeszkodami, które nie mogły stać na drodze. Pojawiły

✉ paweladamiec@kul.pl, ✉ etrzaskowska@kul.pl

się również ograniczenia w postaci przerw w rytmie marszu spowodowane czekaniem na przejściach.

Elementem zintegrowanej polityki miejskiej powinny być miasta tętniące życiem, bezpieczne, rozwijane w sposób zrównoważony, czyli także komfortowe dla pieszych. Zagadnieniem wymagającym wprowadzenia nowych rozwiązań jest wzmocnienie społecznej roli przestrzeni miejskiej jako miejsca spotkań, które przyczyni się do budowania ładu społecznego i otwartego, demokratycznego społeczeństwa (Montgomery 2015). Przestrzenie publiczne warto również rozpatrywać w kontekście zdrowia mieszkańców. Problemem dużej części społeczności początku XXI w. jest to, że prowadzi siedzący tryb życia, ograniczając do minimum potrzebę ruchu. Dlatego zaproszenie do chodzenia lub korzystania z roweru jako podstawowych sposobów poruszania się w życiu codziennym powinno stać się także elementem zintegrowanej polityki zdrowotnej.

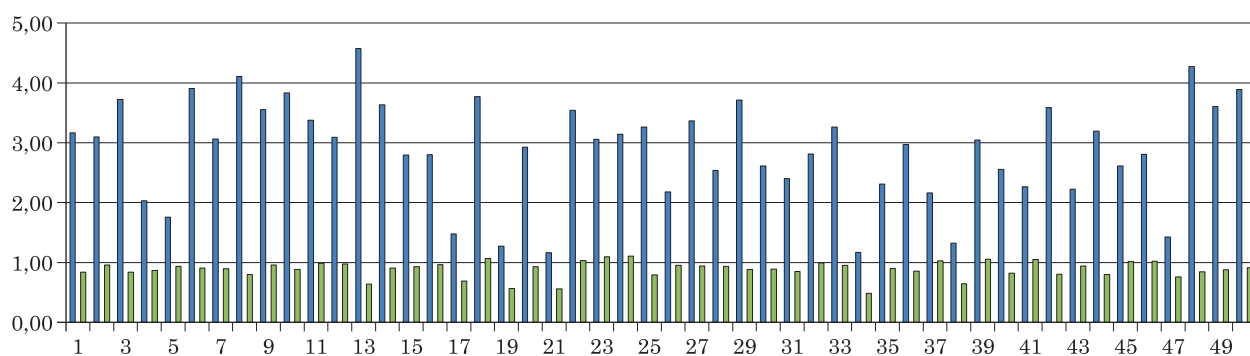
Wskazane jest zwiększenie liczby i podniesienie jakości przestrzeni publicznych, aby upowszechnić chodzenie w mieście. W pracy zwrócono uwagę na zagadnienia, które mogą przyczynić się do wypełnienia luki w projektowaniu nowych linearnych systemów ruchu pieszego czy weryfikacji istniejących. Głównym celem było poznanie opinii respondentów na temat oceny jakości wizualnej szlaków liniowych w mieście, co pozwoliło uzyskać wytyczne przydatne do poprawy działania systemu komunikacji pieszej. Poprzez badania ankietowe próbowano odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu formy zieleni (szpalery, żywopłoty, rabaty, trawniki) oraz inne elementy przestrzeni (np. mała architektura, nawierzchnia, infrastruktura) wpływają na atrakcyjność tych miejsc. Umożliwiło to ocenę występowania zieleni w preferowanych przez człowieka kształtach i układach. Poruszane zagadnienia dotyczyły również wpływu umiejscowienia chodników względem jezdni, ścieżek rowerowych i zieleni, stanu nawierzchni czy występowania barier na atrakcyjność szlaków liniowych w mieście.

METODY I MATERIAŁY

Badania dotyczyły oceny funkcji kompozycyjnej i estetycznej form zieleni oraz wyposażania ciągów komunikacyjnych w intensywnie zabudowanym mieście, w aspektach percepcyjnych i behawioralnych. W pracy zastosowano metodę oceny piękna scenerii SBE (*scenic beauty estimation*) (Daniel i Boster 1976). Pierwszym etapem badań było przygotowanie materiału w postaci fotografii. Wykonano je w latach 2015–2016, od maja do września. Zdjęcia z różnych miast Europy (m.in. Amsterdamu, Budapesztu, Gdyni, Lizbony, Lublina, Krakowa, Oslo, Poznania, Pragi, Szczecina, Warszawy, Wrocławia) przedstawiały przestrzenie wokół chodników, o różnych poziomach estetyki i funkcjonalności oraz typach organizacji ciągów komunikacyjnych. Przygotowano z nich prezentację multimedialną. W badaniach wykorzystano 50 obrazów prezentowanych w sposób losowy. Następnie pokazano je grupie obserwatorów, którzy oceniali poszczególne tematy zdjęć w 5-punktowej skali (5 oznaczało ocenę najwyższą, zaś 1 – ocenę najniższą danego obiektu). Ocena dotyczyła ogólnego odbioru jakości wizualnej prezentowanego terenu. Przed rozpoczęciem badania ankietowanych zapoznano z elementami budującymi przestrzeń (np. zielenią, nawierzchnią, wyposażeniem) i aspektami, które mogą wpływać na jej walory (należą do nich np. lokalizacja, kolorystyka, kompozycja przestrzenna), poprzez prezentację trzech przykładowych zdjęć, które nie były oceniane przez respondentów. W badaniach wzięły udział 174 osoby, w przedziale wiekowym od 19 do 69 lat, obydwu płci, reprezentujące zróżnicowane wykształcenie, pochodzące z Lubelszczyzny. Uzyskane wyniki poddano standaryzacji (Daniel i Boster 1976) i zestawiono na rysunku 1.

WYNIKI I WNIOSKI

Średnia ocen wszystkich zdjęć prezentowanych w ankiecie wynosiła 2,8883 (ocena najniższa – 1,16; ocena najwyższa – 4,59). Oceny poszczególnych osób różniły się od średniej arytmetycznej każdego zdjęcia

Rys. 1. Zestawienie średnich ocen (kolor niebieski) i odchylenia standardowego (kolor zielony) dla poszczególnych fotografii ciągów komunikacyjnych

Fig. 1. Summary of the average ratings (colour blue) and standard deviation (colour green) for individual photographs of string transportation

Źródło: opracowanie własne

Source: own study

przeciętnie o 0,886 (odchylenie standardowe najniższe – 0,56; odchylenie standardowe najwyższe – 1,1).

Najwyżej oceniono zdjęcie przedstawiające chodnik z zadbaną nawierzchnią, małą architekturą i aleją drzew, zaś najniżej chodnik wydzielony z ulicy, przebiegający przy miejscach parkingowych (rys. 1, 2). W przeprowadzonych badaniach wykazano wiele wieloaspektowych zależności w ocenie atrakcyjności ciągów komunikacyjnych. Pierwsza z nich dotyczyła nawierzchni, w tym jej szerokości, stanu i materiału wykonania. Fotografije, na których występowała duża powierzchnia kostki, asfaltu lub płyt kamiennych, mimo ciekawego wizualnie

otoczenia (żywopłoty, szpalery, mała architektura), otrzymywały niższe oceny, niż te, na których chodnik nie dominował. Na niższą notę wpływ miały również niewielka szerokość ciągu, zły stan techniczny nawierzchni, oraz brak pielęgnacji (suche liście, rośliny przerastające nawierzchnię). Występowanie nieestetycznej małej architektury i elementów infrastruktury (ogrodzeń, elementów obsługi infrastruktury podziemnej i naziemnej, oznaczeń namalowanych na drodze), znacznie również obniżało ocenę przestrzeni. Szczególnie zauważalne było to w stosunku do zieleni przydrożnej, która mimo pełnienia efektywnej osłony, nie przyciągała na tyle uwagi, co niskiej jakości

Rys. 2. Ciąg komunikacyjny oceniony najwyżej (a – Poznań) i najniżej (b – Sardynia)

Fig. 2. String transportation rated highest (a – Poznań) and the lowest (b – Sardinia)

Źródło: fot. P. Adamiec (a) i E. Trzaskowska (b)

Source: photos by P. Adamiec (a) i E. Trzaskowska (b)

nawierzchnia i wyposażenie. Wyżej natomiast oceniono przestrzenie z wzorzystymi nawierzchniami.

Duże zróżnicowanie w ocenach można zauważyć w przypadku przestrzeni, w których występowały kolorowe, obficie kwitnące nasadzenia, szczególnie te z udziałem koloru różowego, pomarańczowego i czerwonego (dużo mniej niebieskie i fioletowe). Tereny te, mimo umiarkowanej jakości wyposażenia, otrzymały noty wyższe niż miejsca o podobnym standardzie, ale nieozdobione kwiatami. Zaskakująco niskie oceny uzyskały lokowane wzdłuż ciągów komunikacyjnych rabaty naturalistyczne składające się z gatunków szczególnie atrakcyjnych wizualnie (np. *Astilbe*, *Echinacea*, *Hemerocallis*, *Imperata*, *Rudbeckia*, *Setaria*), komponowane zgodnie z naturalnie występującymi układami roślin. Zależność tę można również odnieść do wyższych not dla zieleni komponowanej względem roślinności spontanicznej (również tej o dużych walorach wizualnych w postaci trawników ekstensywnych). Najniższe oceny w kwestii roślinności przyulicznej otrzymały przestrzenie z dużym udziałem trawników (nawet pielęgnowanych). Efektowne szpalery drzew przy chodnikach oraz przestrzenie z pnączami uzyskały średnią punktację. Wyjątek stanowiły aleje w centrum miast oceniane wyżej niż poprzednie. Wniosek, nasuwający się w ocenie aspektu związanego z zielenią, to zależność w postaci niższych not dla przestrzeni, w których nie występowała ona w ogóle bądź w małych ilościach lub gdy nie cechowały ją wysokie walory wizualne.

W aspekcie lokalizacji chodników zaobserwowano, że niżej oceniono przestrzenie położone w granicach Lublina niż miejsca o podobnym standardzie walorów wizualnych z zagranicy. Jednocześnie dość wysoko oceniono lubelską starówkę w porównaniu z zabytkowymi centrami innych miast. Ciągi komunikacyjne położone wzdłuż placów miejskich uzyskały wyższą punktację niż pozostałe układy. Wyraźny wpływ na niższą punktację danego terenu miało występowanie w sąsiedztwie chodnika parkingów i samochodów, ale też ścieżek rowerowych. Dotyczyło to również miejsc o dużych walorach wizualnych, które otrzymywały niskie noty ze względu na obecność barier w postaci infrastruktury naziemnej.

Kolejną kategorię stanowił aspekt kompozycyjny, w tym przypadku wysokie noty otrzymywały tereny, na których występowały rytmy w postaci nasadzeń, donic czy ławek. Lepiej odbierane były kształty zawierające miękkie linie w nasadzeniach czy wyposażeniu. W przypadku wnętrz otaczających ciągi komunikacyjne wyżej oceniano przestrzenie o wyraźnej linii zabudowy niż tereny otwarte z odległymi planami.

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że zieleń, jako element wywołujący w człowieku pozytywne stany emocjonalne, wpływa korzystnie na proces percepcyjny. Zdecydowanie w przestrzeniach służących komunikacji preferowane są nasadzenia kolorowe i kwitnące uatrakcyjniające przestrzeń (wyższe noty otrzymywały przede wszystkim barwy ciepłe). Zieleń spontaniczna w postaci trawników ekstensywnych oraz rabat o charakterze naturalistycznym nie znajduje zbyt wielu sympatyków ze względu na skojarzenia z zaniedbaniem. Może to wynikać z faktu, że większość społeczności miejskiej nie ma wiedzy na temat wartości przyrodniczej tego typu zieleni lub nie zna takiego sposobu komponowania przestrzeni. Podobnie jest w przypadku nasadzeń z użyciem pnączy. Budzą one w ludziach negatywne odczucia (np. kojarzenie z siedliskami owadów), pomijane są wartości funkcjonalne tych roślin (np. obniżanie temperatury, poprawa warunków mikroklimatycznych, wprowadzenie zieleni w miejscach niedostępnych dla drzew). Ważną kwestią jest to, że trawniki nie są już elementem pożądanym wzdłuż chodników. Wskazuje to na rodzaj przyzwolenia na zmianę typowych sposobów ich zagospodarowania, np. przebudowanie na miejsca postojowe. Większości ankietowanych odpowiadały układy zieleni wyższej, kształtowanej i pielęgnowanej, o czytelnej formie, takiej jak geometryczne żywopłoty i liniowe szpalery drzew. Niedoceniane i nierozumiane są wszelkie próby nowatorskiego, awangardowego gospodarowania zielenią (np. zieleń nieformowana, zieleń stosowana jako wypełniacz niewielkich przestrzeni w ścianach i nawierzchni). Największą sympatią cieszą się proste, uporządkowane, rytmiczne i liniowe układy wyposażenia. Odbiór taki jest zapewne efektem silnej formalizacji przestrzeni publicznych, co przekłada się

na świadomość estetyczną i kompozycyjną mieszkańców miast. Małe zróżnicowanie obecnych układów zieleni w miastach powoduje w odbiorcach zakodowanie jedyne i nie do końca właściwego wzorca gospodarowania przestrzenią.

Zauważono, że nawet najpiękniejsze aleje wysokich drzew nie są atrakcyjne dla mieszkańców, gdy konkurują z nieestetycznym wyposażeniem i ze zbyt dużą powierzchnią nawierzchni utwardzonych, bądź ich niskim stanem jakościowym czy czystością. Rozległe kamienne powierzchnie tolerowane są jedynie w obrębie placów miejskich. Wykorzystując przestrzenie publiczne, użytkownicy skupiają się zazwyczaj na chodnikach, małej architekturze, a zieleni traktowana jest jako element dopełniający. Preferowane są czytelne, zadbane i proste ciągi, wzbogacone o elementy dekoracyjne, np. ozdobne wzory w nawierzchni. Często doceniane są elementy zdobiące, których walory wizualne odbiegają od standardów gospodarowania przestrzeniami publicznymi. Dotyczy to niezgodnych stylistycznie ławek, śmietników, lamp czy wprowadzania w nawierzchnie i nasadzenia zbyt dosłownych symboli lub stosowania rozwiązań z obiektów prywatnych (np. donice z pelargoniami, bratkami czy aksamitkami i rachityczne, zbyt małe, niedobre skalą do architektury i przestrzeni drzewa).

Ważnym warunkiem komfortowej przechadzki jest przestrzeń pozwalająca na swobodne przemieszczanie się bez przeszkód. Założenie to jest spełnione w specjalnych strefach (deptaki), a rzadko na chodnikach miejskich ulic. Do najczęstszych przeszkód należą sytuowane w niewłaściwych miejscach znaki drogowe, latarnie, parkingi, parkometry itd., stawiane na chodnikach, tak aby nie utrudniały poruszania się po ulicach, oraz samochody częściowo na nich parkujące. Są to elementy zupełnie nietolerowane przez mieszkańców miast, podobnie jak połączenie ścieżek rowerowych z chodnikami. W tych miejscach chodzenie staje się trudniejsze i mniej atrakcyjne, nie jest też komfortowe dla rowerzystów. Komunikacja w przestrzeniach miejskich może być irytująca i męcząca również z wielu innych względów. Przykładem są źle sytuowane barierki wzdłuż ciągów,

które tylko pozornie mają ułatwiać poruszanie się pieszym. Wysokie krawężniki, nierówne, zapadające się powierzchnie kostki czy asfaltu również utrudniają przemieszczanie się osób starszych, dzieci czy osób z niepełnosprawnością.

Na podstawie ankiet wywnioskować można, że mieszkańcy Lublina są bardziej krytyczni wobec przestrzeni, które dobrze znają (nawet tych o wysokich walorach estetycznych). Dotyczy to przede wszystkim oceny przestrzeni poza centrum, takich jak drogi osiedlowe czy drugorzędne. Zazwyczaj to, co jest niedostępne lub odległe, po części „egzotyczne”, staje się bardziej atrakcyjne, nawet jeśli ma umiarkowane walory wizualne. Jednocześnie, pewnie ze względu na sympatię do miejsca czy lokalny patriotyzm, niedostrzegane są problemy, takie jak brak zieleni wysokiej, występowanie barier czy duży udział nawierzchni zabetonowanych w ścisłym centrum Lublina. Zwrócono uwagę na fakt, że postrzeganie przestrzeni zmienia się wraz z nagromadzeniem jej elementów, co wpływa znacznie na odbiór przestrzeni. W przypadku dużej liczby obiektów w obrębie chodnika człowiek nie jest w stanie skupić się na wszystkich, a uwagę kieruje na konkretną formę. Dlatego często przez pryzmat oceny jednego wyróżniającego się elementu powstaje opinia o całości przestrzeni. Potwierdzeniem tego są fotografie z różnych miejsc Europy, o umiarkowanych walorach wizualnych, gdzie występowały elementy wodne. Ocena tych miejsc warunkowana była występowaniem rzeki, zbiornika czy fontanny, co podkreśla też ważną rolę tego typu form w kształtowaniu atrakcyjności miast.

Po zestawieniu wszystkich ocen przestrzeni towarzyszących ciągom publicznym okazało się, że grupa kobiet oceniała zdjęcia wyżej niż grupa mężczyzn. Szczególnie różnice widoczne były w przypadku zdjęć zawierających zieleni lub barwne plamy złożone z kwiatów lub kolorowych liści. Oceny mężczyzn były bardziej jednolite i zbliżone do siebie niż oceny grupy kobiet, gdzie rozpiętość punktacji była większa. Zależność między wykształceniem a oceną uwidoczniła się szczególnie w przypadku dwóch grup. Osoby sprofilowane przyrodniczo i artystycznie przyznawały oceny wyższe od pozostałych uczestników. Ankieto-

wani powyżej 40 roku życia wystawiali oceny bardziej jednolite niż osoby młodsze. Jednocześnie w grupie osób starszych przeważały oceny pozytywne. Żadne z prezentowanych 50 zdjęć nie uzyskało tej samej oceny od wszystkich ankietowanych (rys. 1).

W badaniach potwierdzono różnice w postrzeganiu przestrzeni przez poszczególne płcie, co wynika zarówno z kwestii fizjologicznych, jak i społeczno-kulturowych. Wskazuje to odmienny rodzaj wrażliwości na piękno – grupa mężczyzn znacznie niższe niż kobiety oceniała elementy o wyróżniających się walorach wizualnych. Elementy kolorystyczne również tylko w niewielkim stopniu wpływały na zmiany w notach sporządzanych przez mężczyzn. Piękno w publicznych przestrzeniach komunikacyjnych zauważane jest przede wszystkim przez respondentów o rozbudowanej wrażliwości i większym doświadczeniu wynikającym z wykształcenia (artystycznego i przyrodniczego) oraz z wieku.

DYSKUSJA

Jak podkreśla Böhm (2016), życie przeciętnego człowieka upływa w drodze (wymiar przestrzenny i czasowy). Codzienne dojazdy do pracy, szkoły, zakupy, powroty do domu, wyjazdy służbowe i na wypoczynek, a także wykonywanie zawodów związanych z transportem samochodowym sprawiają, że każdego dnia, weekendowo i w trakcie wakacji jesteśmy skazani na percepcję krajobrazu drogowego z pozycji obserwatora będącego w ruchu (pieszy, rowerzysta, kierowca, pasażer). Na ważną rolę chodników i ruchu pieszego jako przestrzeni publicznych w tworzeniu miast dla ludzi wskazują Gehl (2013), Montgomery (2015) i Piłat-Borcuch (2017). Masowa percepcja krajobrazu drogowego sprawia, że przy budowie nowych i modernizacji starych dróg, obok troski o bezpieczeństwo ruchu drogowego, należy zadbać o walory wizualne (Dąbrowska-Budziło 2001). Jak podkreśla Śleszyński (1999), aby poznać i zrozumieć zachowania pieszych na chodnikach nie wystarczy wiedza o funkcjonowaniu i lokalizacji drogi, ważne są bowiem również subiektywne doznania. Wśród tych niematerialnych potrzeb i dążeń wyod-

rębnić można też estetyczne. Na konieczność szukania rozwiązań z pogranicza nauk przyrodniczych i humanistycznych zwraca również uwagę Wojciechowski (1986) i Krzymowska-Kostrowicka (1995). Aspekty psychologiczne kształtowania przestrzeni miejskiej oraz zagadnienia związane z percepcją przestrzeni i z jej atrakcyjnością oraz wizualną formą miasta poruszali też Lynch (1960), Wallis (1977), Tuan (1987) i Cichy-Pazder (1998).

Jak wskazuje Bańka (2002), spostrzeżenia wzrokowe są selektywne, a jednostki nie reagują w równym stopniu na wszystkie bodźce, tylko koncentrują się na niektórych z ich (co potwierdzono też w prowadzonych w pracy badaniach). To skupienie jest wewnętrznym schematem organizującym, porządkującym proces spostrzegania. Dlatego zawsze układy spójne, czytelne, zrozumiałe, a także charakterystyczne i dominujące będą łatwiejsze do zapamiętania. Elementami przyciągającymi uwagę będą zaś zarówno obiekty architektoniczne, jak i zdefiniowane kompozycje zieleni. Wśród rywalizujących ze sobą form i układów przestrzennych uwagę obserwatora przyciągną na początku formy o największych rozmiarach, o charakterystycznych, wyróżniających się kształtach i o kontrastowości barwy. Jak zauważa Dąbrowska-Budziło (2002), na proces percepcyjny mają też duży wpływ warunki mu towarzyszące, takie jak: odgłosy, zapachy, wyczuwane przez dotyk struktury, warunki atmosferyczne, obecność lub brak wiatru, deszczu czy słońca, czystość powietrza lub jej brak, spokój, względnie ruch ludzi, możliwość wypoczynku i kontemplacji, odbiór widoków w samotności lub nie. Zwykle są one odbierane podświadomie, a znaczna ich część kształtuje się w wyniku sąsiedztwa z terenami zieleni, np.: odgłosami ptaków, szelestem liści, zmiennością kolorystyczną, tworzeniem mikroklimatu. Zależności tych nie można ocenić w badaniach ankietowych, ale warto na nie zwracać uwagę w kształtowaniu przestrzeni publicznych łącznikowych miast.

Na znaczenie przeprowadzania badań wśród mieszkańców i użytkowników zwraca uwagę Karwińska (2014, Poszukiwanie rozwiązań... 2015). Jej zdaniem obecne kształtowanie przestrzeni miasta zdominowane jest przez doraźne działania i realizację

celów komercyjnych. Polityka organów decyzyjnych nastawiona na krótkowzroczne działania burzący ład przestrzenny, choć zapewniające szybki zysk zainteresowanym realizacją własnych zamierzeń inwestycyjnych, jest częstszą praktyką niż traktowanie miasta jako całości dla potrzeb społecznych. Wynika to ze złożoności grup interesów we współczesnych miastach i przez to utrudnia zarządzanie nimi. Często też dążenia grupy osób sprawujących władzę w mieście oscylują wokół ich własnych wyobrażeń i mogą odbiegać od faktycznych ocen i deklaracyjnych potrzeb mieszkańców. W tym kontekście ważne jest pozyskiwanie opinii społecznej oraz prowadzenie partycypacji. Otrzymane informacje mogą przyczyniać się do lepszego zarządzania miastem, co wpłynie również na identyfikację mieszkańców z przestrzenią oraz na zmniejszenie przeprowadzek np. na tereny podmiejskie. Znajomość opinii społecznych w zakresie zagospodarowania przestrzeni daje także lepszą możliwość skorzystania z funduszy pomocowych Unii, a realizowane projekty będą lepiej oceniane przez zainteresowanych. Lisowski (2007) twierdzi, że „badanie subiektywnej wiedzy o przestrzeni miejskiej jest wyrazem artykułowania różnych interesów podmiotów miejskich, ponadto spektakularnym przejawem konsultacji społecznych, a zarazem świadectwem realizacji idei partycypacji w rozwiązywaniu problemów miejskich”.

Należy zaznaczyć, jak wskazuje Żakowska (2007), że: „zdolność do postrzegania wrażeń estetycznych umożliwia tylko określenie miary wartości estetycznej obiektu”. Ze względu na nieustanną zmienność warunków nie pozwala na ustalenie recepty na piękno, a przez to ustalenie dogmatów piękna chodników czy innych obiektów. Zdaniem cytowanej autorki subiektywny charakter wrażeń estetycznych narzuca konieczność badań ankietowych prowadzonych w odpowiedniej grupie odbiorców, uwzględniających wymiar kulturowy, przestrzeń czasową, a wyniki tych subiektywnych badań powinny być analizowane i opisywane w sposób jakościowy. Potwierdziło się to także w badaniach prowadzonych przez autorów.

Zarówno Sobczyńska (2014), jak i Piłat-Boruch (2017) podkreślają jednak, że kształtowanie prze-

strzeni miejskich, planowanie przestrzenne czy procesy rewitalizacyjne powinny być przekazane designerom miejskim uwzględniającym m.in. wielofunkcyjność przestrzeni, dbałość o środowisko naturalne oraz zorientowanie na pieszego. Z jednoczesnym uwzględnieniem zasad percepcji w konstruowaniu wytycznych do podejmowanych działań.

PODSUMOWANIE

Patrzeć na życie miasta jest jedną z najważniejszych i najpopularniejszych jego atrakcji, dlatego dostęp do wysokich walorów wizualnych powinien być traktowany priorytetowo w kształtowaniu przestrzeni publicznych. Ich jakość w miastach, w tym w obrębie terenów o funkcjach komunikacyjnych, jest istotna niezależnie od tego, czy ruch pieszego jest kwestią konieczności czy też wynikiem zaproszenia. Jak wykazano w badaniach, na przyjemność ich odbioru składa się wiele aspektów, takich jak: układ ulic, formy występującej zieleni, wyposażanie przestrzeni, bogactwo detali czy kolorystyka. Przeprowadzone analizy ocen atrakcyjności ciągów pieszych w miastach, pozyskane od uczestników przestrzeni łącznikowych, wskazują na następujące kierunki gospodarowania takimi terenami:

- zwiększenie udziału zieleni wysokiej, z uwzględnieniem roślin o barwnych liściach i obficie kwitnących;
- dobór skali rozwiązań projektowych do wielkości przestrzeni przy wprowadzaniu elementów dekoracyjnych;
- utrzymywanie ciągłości nasadzeń i rozwiązań projektowych;
- stosowanie układów liniowych i rytmów w nasadzeniach oraz elementach małej architektury;
- dbałość o zrównoważenie proporcji między udziałem nawierzchni i infrastruktury a wyposażeniem przestrzeni w postaci małej architektury i zieleni;
- wprowadzenie wyposażania oraz instalacji bądź form związanych z wodą;
- wprowadzenie elementów charakterystycznych, ogniskujących uwagę, pozwalających na identyfikację przestrzeni oraz podnoszących atrakcyjność tras;

- likwidację barier, w tym rozdzielanie ciągów pieszych od ciągów rowerowych;
- dbałość o wysoką jakość i stan nawierzchni i wyposażenia ciągów komunikacyjnych.

PIŚMIENNICTWO

- Bańka, A. (2002). *Społeczna psychologia środowiskowa (Social environmental psychology)*. WN Scholar, Warszawa.
- Böhm, A. (2016). O czynniku kompozycji w planowaniu przestrzeni (About the factor of composition in planning space). Wyd. Politechnika Krakowska, Kraków.
- Cichy-Pazder, E. (1998). *Humanistyczne podstawy kompozycji miast (Humanistic basis for the composition of cities)*. Wyd. PK, Kraków.
- Daniel, T.C., Boster, R.S. (1976). *Measuring landscape esthetics. The scenic beauty estimation method (Pomiar estetyki krajobrazu. Metoda oceny piękna scenicznego)*. USDA Forest Service Res. Paper RM-167. Fort Collins.
- Dąbrowska-Budziło, K. (2002). *Treść krajobrazu kulturowego w jego kształtowaniu i ochronie (The content of the cultural landscape in its shaping and protection)*. Wyd. PK, Kraków.
- Gehl, J. (2013). *Miasta dla ludzi (Cities for people)*. Wyd. RAM, Kraków.
- Karwińska, A., Brzosko-Sermak, A., (2014). *Dobrze funkcjonujące miasto. Koncepcje, cechy, perspektywy rozwoju (A well-functioning city. Concepts, features, development perspectives)*. Wyd. UE, Kraków.
- Krzymowska-Kostrowicka, A. (1995). *Geoekologia turystyki i wypoczynku (Geoecology of tourism and leisure)*. Wyd. UW, Warszawa.
- Lisowski, A. (2007). „Przestrzeń” i „percepcja” w transdyscyplinarnych badaniach miast – spojrzenie geografów, w: *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej (The „Space” and „perception” in transdisciplinary research of urban areas – a geographer’s perspective)*. Red. M., Madurowicz. Wyd. WGiSR, Warszawa, ss. 17–30.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city (Obraz miasta)*. The Technology Press & Harvard University Press, Cambridge.
- Montgomery, Ch. (2015). *Miasto szczęśliwe. Jak zmienić nasze życie, zmieniając nasze miasta (Happy city. Transforming our lives through urban design)*. Wyd. Wysoki Zamek, Kraków.
- Piłat-Borcuch, M. (2017). *Design designer i metamorfozy miejskie. Studium socjologiczne (Design designer and urban metamorphosis. Sociological study)*. Oficyna Naukowa Ewa Pajestka-Kojder, Warszawa.
- Poszukiwanie rozwiązań dla współczesnych miast. Przykładowe obszary interwencji socjotechnicznych (Searching for solutions for modern cities. Examples of areas of social engineering interventions). (2015). Red. A., Karwińska. Wyd. Fundacja UE, Kraków.
- Sobczyńska, K. (2014). *Zieleń jako element współczesnego miasta i jej rola w przestrzeniach publicznych. Poznań (Greenery as an element of a contemporary city and its role in public spaces of Poznań)*. Praca doktorska, http://repozytorium.put.poznan.pl/Content/325145/Karolina_Urszula_Sobczynska_Zielen_jako_element_wspolczesnego_miasta_i_jej_rola_w_przestrzeniach_publicznych_Poznania.pdf, dostęp: 1.01.2019.
- Śleszyński, P. (1999). *Nowa metoda oceny atrakcyjności wizualnej krajobrazu (New method of the valuation of the visual attractiveness of landscape)*. *Problemy Ekologii Krajobrazu* 5, 37–55.
- Tuan, Y.F. (1987). *Przestrzeń i miejsce (Space and place)*. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Wallis, A. (1977). *Miasto i przestrzeń (City and spaces)*. PWN, Warszawa.
- Wojciechowski, K. (1986). *Problemy percepcji i oceny estetycznej krajobrazu (Problems of perception and aesthetic evaluation of the landscape)*. Wyd. UMCS, Lublin.
- Żakowska, L. (2007). *Estetyczne odczucia obserwatorów zewnętrznych i użytkowników w czasie eksploatacji dróg, w: Estetyka i ochrona środowiska w drogownictwie (Aesthetic feelings of external observers and users during road use, in: Aesthetics and environmental protection in road engineering)*. Wyd. SiTK, Lublin, ss. 182–191.

VISUAL ATTRACTIONS OF PEDESTRIAN PATHS IN CITIES

ABSTRACT

One of the most important human activities in cities is his transportation, which takes place along linear systems set in specific area. Walking on the pavements is especially valuable. In order to get this activity more popular the city should increase the quantity and quality of well designed, beautiful public spaces. Subjects of our work are issues related to the verification of existing ones and design of new linear systems of pedestrian traffic. Our main goal was to know the opinion of users on the walking trails in order to obtain tips for their optimization. Discussed problems have impact on the individual natural environment elements and pavements appearance on trails attractiveness.

Key words: footpaths, sidewalks, transportation, visual attractiveness

KLIMAT PRAWNO-ADMINISTRACYJNY JAKO CZYNNIK KSZTAŁTOWANIA WARTOŚCI BEZPOŚREDNICH INWESTYCJI ZAGRANICZNYCH W WYBRANYCH GOSPODARKACH

Paweł Zasadzki✉

<https://orcid.org/0000-0002-8626-9873>

Katedra Polityki Gospodarczej i Regionalnej, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
ul. Michała Oczapowskiego 4, 10-719 Olsztyn, **Polska**

ABSTRAKT

Głównym celem badań i analiz była ocena zmian determinant klimatu prawno-instytucjonalnego w aspekcie kształtowania wartości napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Badaniem objęto wybrane kraje Europy Środkowo-Wschodniej w latach 2007–2016. Analizowano wartość napływu kapitału zagranicznego oraz skumulowanego napływu (bezpośrednich inwestycji zagranicznych) BIZ wyrażonych ogółem i w wartości *per capita*. Zarejestrowane wartości oraz ich zmiany odniesiono do przekształceń, które wprowadzono w prawno-administracyjnych determinantach prowadzenia działalności gospodarczej w wybranych gospodarkach.

Przeprowadzone badania dowodzą istnienia pewnych zależności występujących między napływem BIZ a klimatem prawno-administracyjnym danego kraju, jego poszczególnymi wskaźnikami oraz tempem wprowadzanych zmian w tej materii. Do analizy wykorzystano dane opracowane na zlecenie Konferencji Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (z lat: 2007–2017), Międzynarodowego Banku Odbudowy i Rozwoju oraz Grupy Banku Światowego (z lat: 2007 oraz 2016).

Słowa kluczowe: kapitał zagraniczny, klimat inwestycyjny, czynniki lokalizacji, instytucje publiczne, regulacje prowadzenia działalności, reformy prawno-administracyjne

WSTĘP

Zjawisko bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) od początku zainteresowania się nim przyciąga uwagę teoretyków i badaczy. Podejmują oni próby ustalenia motywów przepływu kapitału, jak i kierunków jego lokowania. Atuty, których poszukują przedsiębiorcy, mogą być zróżnicowane i mieć odmienny poziom istotności dla każdego z nich. Decyzja dotycząca ostatecznej lokalizacji BIZ może wynikać z wielu uwarunkowań charakteryzujących

dane miejsce lokaty (Kłysik-Uryszek 2010, Yan 2008). Podstawą rozważań przepływu kapitału w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych jest ustalenie pobudek, którymi kierują się przedsiębiorcy, dokonując internacjonalizacji swojej działalności. Inwestor, aby podjąć BIZ, musi mieć motyw. Determinuje on decyzję dotyczącą konieczności poszukiwania nowego miejsca działalności. Motywy, którymi kierują się inwestorzy w podejmowaniu decyzji dotyczącej internacjonalizacji, są zróżnicowane i zmieniają się w czasie. Wynika to często ze zróżnicowania

✉zasadzkipawel@gmail.com

korporacji transnarodowych pod względem struktury, przyjętej strategii działania, sektora w którym funkcjonuje, rozmiaru czy też poziomu jej dojrzałości. Mimo rozbieżności i mnogości głównych determinant podejmowania BIZ wśród przedsiębiorstw, wyróżnić można cztery grupy motywów (Kłysik-Uryszek 2010, Lizińska 2012b, Lu i in. 2010).

Pierwszą kategorię stanowią inwestycje zorientowane na rynek lokalizacji działalności międzynarodowej – *market seeking*, których celem jest utrzymanie bądź zdobycie udziału w nim. Druga grupa charakteryzuje działalność, której podjęcie motywowane jest chęcią uzyskania dostępu do tańszych zasobów kraju goszczącego (m.in. zasobów naturalnych, pracy, umiejętności technologicznych z zakresu organizacji, zarządzania) – *resource seeking*. Kolejną grupą są motywy związane z poszukiwaniem wyższego poziomu efektywności (*efficiency seeking*). Efektywność uzależniona jest od uwarunkowań gospodarki kraju goszczącego, tj. m.in. jakości przemysłu, infrastruktury, polityki rządu. Wysoki poziom konkurencji wymusza na przedsiębiorcach poszukiwanie długookresowych przewag w celu przetrwania w warunkach globalnej gospodarki. Motywem, którym kierują się przedsiębiorcy, jest w tym przypadku poszukiwanie strategicznych aktywów w celu utworzenia i rozwinięcia długookresowej przewagi – *strategic assets seeking* (Kłysik-Uryszek 2010, Lakhera 2008, Lizińska 2012b, Lu i in. 2010).

W zależności od przyjętej teorii, według której bada się zjawisko przepływu kapitału, można wyróżnić wiele odmiennych motywów determinujących decyzje inwestorów. Z perspektywy przedsiębiorcy można dokonać rozgałęzienia determinant podejmowania BIZ na wypychające z kraju inwestora – *push factors* oraz przyciągające do kraju będącego potencjalnym biorcą kapitału zagranicznego – *pull factors*. Pierwsza kategoria związana jest z polityką wewnętrzną oraz uwarunkowaniami rynku macierzystego inwestora. Druga stanowi wiele motywów wpływających na postrzeganie danego zagranicznego państwa jako potencjalnego miejsca lokalizacji inwestycji. Czynniki wypychające oraz przyciągające mogą wywierać istotny wpływ na decyzję o rozpoczęciu

działalności i jej zlokalizowaniu (Andreff 2015, Kłysik-Uryszek 2010, Li 2014, Saad i in. 2013).

Podjęcie tak zaawansowanej formy jak BIZ wg teorii J.H. Dunninga wymaga obok pojawienia się motywu do rozpoczęcia internacjonalizacji działalności również niezbędnego elementu, którym są przewagi przedsiębiorstwa. Pierwsze z nich to przewagi własnościowe firmy (*ownership advantages*), drugie – lokalizacyjne (*location advantages*), a trzecie – internalizacyjne (*internalization advantages*)¹. Przedsiębiorstwa podejmują także działalność zagraniczną, nie dysponując kompletem przewag, a upatrując ich dopiero w przyszłości. Wybór dokonywany jest dodatkowo z uwzględnieniem ewentualnych barier do prowadzenia działalności w każdym z rozważanych państw. Najatrakcyjniejsza lokalizacja, spełniająca oczekiwania inwestora, staje się miejscem jego dalszego rozwoju. Paradygmat OLI wykorzystywany był do wyjaśniania przyczyn i analizy wartości przepływów BIZ w literaturze krajowej (Gorynia i in. 2009, Lizińska 2012a), jak również zagranicznej (Andreff 2015, Dunning 2001, Lakhera 2008, Rugman 2010, Yan 2008).

Czynniki decydujące o podjęciu BIZ w danym kraju wyjaśniono m.in. w teorii lokalizacji. Przewagi wynikające ze specyfiki miejsca potencjalnej lokaty kapitału mogą mieć różną wagę w zależności od motywów podjęcia inwestycji. Pełnią dwojaką funkcję nawet dla inwestorów z tej samej branży, stymulanty bądź destymulanty podjęcia inwestycji. Wynika to z różnic w oczekiwaniach inwestorów względem konkretnych rynków krajów goszczących (Andreff 2015, Kłysik-Uryszek 2010, Lakhera 2008). Krąg czynników oddziałujących na decyzje inwestycyjne, sklasyfikowanych w przewagach lokalizacyjnych, jest niezwykle obszerny. Do grupy tej zalicza się wiele determinant ściśle związanych z klimatem administracyjnym inwestycji, tj.: ustawowe regulacje

¹ Zidentyfikowane przewagi w eklektycznej teorii produkcji międzynarodowej stanowią obok motywów BIZ podstawę do podjęcia przez przedsiębiorstwo internacjonalizacji. Zależność tę potwierdziły badania przeprowadzone przez Lu i in. (2010) oraz Saad i in. (2014) na grupie firm z krajów rozwijających się.

dotyczące bezpośrednio i pośrednio prowadzenia działalności gospodarczej w państwie, decyzje fiskalne, stabilność polityczną, czy też bezpieczeństwo prawne. Instytucje publiczne stanowią o jakości i sprawności państwa. Wpływ czynników rządowych na życie gospodarcze jest niezwykle istotny. Podkreśla to wysoki priorytet, jaki państwa przywiązują do realizacji programów mających służyć poprawie efektywności instytucji publicznych (Dolzer 2006, Harten 2006, Lizińska 2012a). W Polsce, aby osiągnąć wymienione cele, powstał m.in. projekt strategii sprawne państwo (SSP)².

Wyższy standard instytucji państwa skorelowany jest często dodatnio z poziomem rozwoju gospodarczego oraz napływem BIZ do gospodarki. Ważnym zadaniem tych organów w kwestii gospodarczego rozwoju jest sprawne i umiejętne kreowanie warunków sprzyjających podejmowaniu i rozwojowi działalności gospodarczej. Łagodzenie oraz znoszenie barier w tej przestrzeni może działać stymulująco na podejmowanie nowych inwestycji. Spodziewaną konsekwencją pobudzenia działalności gospodarczej jest wywołanie reakcji łańcuchowej wynikającej z możliwych poziomych i pionowych powiązań kooperacyjnych. Następstwem tych zjawisk natomiast jest kreowanie rozwoju gospodarczego. Wprowadzane ułatwienia w prowadzeniu biznesu są pozytywnie oceniane przez przedsiębiorców. Dostrzec można w tych zjawiskach sprzężenie zwrotne (Alaimo i in. 2008a, Lizińska 2012a, Pakulska i Poniatowska-Jaksch 2004, Żróbek-Różańska i Żróbek 2010).

Szczególne znaczenie instytucje publiczne mają dla inwestora zagranicznego. Motywuje to rządy państw zainteresowane napływem kapitału do wprowadzania ułatwień prowadzenia biznesu i podnoszenia jakości administracji publicznej. Zmiany mogą stanowić korzyści nie tylko dla nierezydenta, ale również rodzimych przedsiębiorców, którzy oczekują często wyższego standardu w prawno-administracyjnych aspektach działalności. Pozytywne przemiany

w tym obszarze wywierają istotny wpływ na poziom gospodarczy państw. Wzrost oraz rozwój gospodarki spowodować może napływ nowych inwestycji zagranicznych oraz dalsze podnoszenie jakości instytucji państwowych, wywołując reakcję łańcuchową. Zaniechanie działań mających na celu podnoszenie standardu prawno-administracyjnych uwarunkowań wykazuje natomiast często ujemną korelację z wartością napływu BIZ (Alaimo i in. 2008b, Dolzer 2006, Kłysik-Uryszek 2010, Lizińska 2012a, Ozawa 2009, Pakulska i Poniatowska-Jaksch 2004).

Rządy państw dysponują możliwością kształtowania klimatu inwestycyjnego poprzez oddziaływanie na uwarunkowania administracyjno-prawne. Szczególnie w krajach dotkniętych niedoinwestowaniem i deficytem rodzimego kapitału wywiera to konieczność podnoszenia jego poziomu, aby pozostać konkurencyjnym. Skomplikowane, restrykcyjne i liczne regulacje stanowią istotną barierę do podjęcia działalności gospodarczej. Przykładem są niektóre rozwijające się państwa Azji Wschodniej oraz UE-12, np. Chiny, Singapur, Polska czy Węgry. Postępująca liberalizacja oraz wprowadzane ułatwienia prowadzenia działalności stanowiły dla wybranych przedsiębiorców istotną zachętę do podjęcia działalności w wybranych państwach (Alaimo i in. 2008a, Budner 2007, Hardt 2013, Lakhera 2008, Lizińska 2012b, Marks-Bielska i in. 2017, Yan 2008).

Poszczególne czynniki prawno-administracyjne charakteryzują się zróżnicowanym poziomem istotności dla przedsiębiorstw. Mogą one w konfiguracji z pozostałymi determinantami przesądzić o podjęciu bądź zaniechaniu inwestycji w danym państwie. Czynniki te mogą charakteryzować się w również niewielką wagą w podejmowaniu decyzji lokalizacji BIZ. Różnice te wynikać mogą z charakterystyki przedsiębiorstw, kryterium lokalizacji, motywu internacjonalizacji działalności oraz innych przyczyn. Determinuje to potrzebę badań nad istotnością ich wpływu oraz wpływu zmian zachodzących w tej przestrzeni na wartość napływu BIZ do gospodarek. Rozważania na ten temat prowadzili w swoich pracach m.in.: Lizińska (2012a,b), Marks-Bielska i in. (2017) oraz Pakulska

² PRI. Planowanie rozwoju instytucjonalnego, http://www.pri.msap.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=19&Itemid, dostęp: 12.11.2017.

i Poniatowska-Jaksch (2004). Temat ten analizowali również w literaturze zagranicznej m.in.: Alaimo i in. (2009a,b), Dolzer (2006), Hardt (2013)³.

CEL I METODYKA BADAŃ

Głównym celem badań i analiz była ocena zmian czynników klimatu prawno-administracyjnego w aspekcie kształtowania wartości napływu BIZ w wybranych państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Badaniem objęto takie państwa jak: Bułgaria, Czechy, Polska, Rumunia, Słowacja, Węgry. Realizacja celu głównego opierała się na sformułowanych celach szczegółowych, tj.:

- określeniu zmian wartości napływu i wartości skumulowanych BIZ z uwzględnieniem wartości *per capita* dla wybranych krajów Europy Środkowo-Wschodniej na tle państw UE-12⁴;
- ocenie zmian dynamiki wartości napływu i wartości skumulowanej BIZ wraz z wartościami *per capita*;
- analizie zmian czynników klimatu prawno-administracyjnego w wybranych państwach UE-12;
- analizie korelacji wartości napływu, wartości skumulowanych BIZ oraz ich dynamiki i wskaźników cząstkowych klimatu prawno-administracyjnego.

Wyniki badań dotyczące wartości napływu BIZ oraz skumulowanych BIZ wraz z wartościami *per capita* opracowano na podstawie publikacji UNCTAD „World investment report” (2007–2017). W części empirycznej, traktującej o znaczeniu czynników klimatu prawno-administracyjnego, wyodrębniono uwarunkowania proceduralne (rozpoczęcie działalności, rejestracja własności, zamknięcie działalności), ekonomiczne (uzyskanie kredytu, podatki, handel z zagranicą), techniczno-organizacyjne (pozwole-

nia na budowę, podłączenie energii elektrycznej) oraz prawne (procedury sądowe, poziom ochrony inwestora) determinujące całościową ocenę klimatu instytucjonalno-prawnego. Wykorzystano do tego informacje z publikacji Banku Światowego „Doing business” (2007–2016). W ocenie czynników posłużono się wskaźnikiem opracowanym na potrzeby raportu „Doing business” – odległość od granicy (*distance to frontier – DTF*). Wynik wskaźnika *DTF* wyrażony jest w % i ukazuje dystans czynników danego państwa od najwyższego wyniku osiągniętego przez którąkolwiek z gospodarek. Czynniki te oceniono na podstawie analizy wybranych wskaźników cząstkowych, tj.: wysokości kosztów, liczby dni realizacji oraz liczby procedur. Wpływ poszczególnych wskaźników na kształtowanie wartości napływu kapitału obcego, wartość skumulowanych BIZ oraz dynamikę ich zmian *r/r* obliczono, wykorzystując współczynnik korelacji liniowej Pearsona. Do przeprowadzonej analizy statystycznej przyjęto wskaźniki, w których zarejestrowano względną zmianę wartości w badanych latach wykazujących istotną korelację na poziomie $\alpha = 0,05$. Wskaźników niespełniających tych warunków nie uwzględniono w tabeli dotyczącej korelacji liniowej Pearsona.

ZMIANY NAPŁYWU BIZ I JEGO DYNAMIKA W WYBRANYCH PAŃSTWACH EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

Inwestorzy, decydując się na rozpoczęcie działalności w państwach UE, wybierają najczęściej rozwinięte, stabilne gospodarczo i politycznie kraje UE-15⁵. Napływ kapitału zagranicznego do państw Europy Środkowo-Wschodniej stanowi znacznie mniejszy odsetek. Jest to konsekwencja późniejszego otwarcia się tych gospodarek na napływ kapitału przejawiającego się zliberalizowaniem przepisów prawa dotyczących działalności podmiotów z kapitałem zagranicznym oraz przyjęcia modelu gospodarki rynkowej.

³ Autorzy dowiedli, że istnieje zależność między takimi czynnikami jak: system prawny, otwarcie na zagraniczną współpracę, prawa własności czy wolność rynku a poziomem napływu BIZ. Analizy na ten temat prowadzone są również przez instytucje międzynarodowe (Bank Światowy, UNCTAD, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju) oraz światowe firmy ratingowe, co dowodzi istotności czynników prawno-administracyjnych w kształtowaniu światowych przepływów kapitału.

⁴ tj.: Bułgarii, Cypru, Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Malty, Polski, Rumunii, Słowacji, Słowenii, Węgier.

⁵ tj.: Austrię, Belgię, Danię, Finlandię, Francję, Grecję, Hiszpanię, Holandię, Irlandię, Luksemburg, Niemcy, Portugalie, Szwecję, Wielką Brytanię, Włochy.

Tabela 1. Wartość napływu BIZ [w mln USD] oraz dynamika zmian r/r* do wybranych państw UE-12

Table 1. Foreign direct investment (FDI) [in millions of dollars] with evaluation of changes in the inflow to selected Central East Europe countries

Rok Year	Kraj Country					
	Polska Poland	Bułgaria Bulgaria	Czechy Czechia	Węgry Hungary	Rumunia Romania	Słowacja Slovakia
2007	19 836 (↑36)	12 389 (↑59)	10 444 (↑91)	3 951 (↓42)	9 733 (↓10)	4 017 (↓31)
2008	12 283 (↓38)	9 855 (↓20)	6 451 (↓38)	6 327 (↑60)	13 492 (↑39)	4 868 (↑21)
2009	10 039 (↓18)	3 385 (↓66)	2 927 (↓55)	1 995 (↓68)	4 665 (↓65)	-6 (↓100)
2010	12 796 (↑27)	1 549 (↓54)	6 141 (↑110)	2 193 (↑10)	3 041 (↓35)	1 770 (↑29212)
2011	15 925 (↑24)	2 945 (↑90)	2 318 (↓62)	6 300 (↑187)	2 363 (↓22)	3 491 (↑97)
2012	12 424 (↓22)	1 697 (↓42)	7 984 (↑245)	14 409 (↑129)	3 199 (↑35)	2 982 (↓15)
2013	3 625 (↓71)	1 837 (↑8)	3 639 (↓54)	3 402 (↓76)	3 601 (↑13)	-604 (↓120)
2014	14 269 (↑294)	1 540 (↓16)	5 492 (↑51)	7 752 (↑128)	3 211 (↓11)	-512 (↑15)
2015	1 3472 (↓6)	2 822 (↑83)	465 (↓92)	-14 804 (↓291)	3 839 (↑20)	-196 (↑62)
2016	11 358 (↓16)	776 (↓72)	6 752 (↑1352)	-5 314 (↑64)	4 573 (↑19)	-295 (↓51)

* zmiany oznaczono w nawiasach, strzałka skierowana w górę oznacza wzrost, a w dół – spadek wartości

changes are marked in brackets, the arrow pointing up means growth, and downwards – the value decreases

Źródło: opracowanie własne na podstawie na podstawie World Investment Report (2007–2017)

Source: own study based on the data from the World Investment Report (2007–2017)

W 2016 r. wartość BIZ podjętych w krajach UE-12, stanowiła jedynie 5% wartości kapitału zagranicznego zainwestowanego w UE. Jest to skutek znacznego spadku napływu kapitału do państw Europy Środkowo-Wschodniej, tj.: Bułgarii, Słowacji czy Malty, przy stabilnym poziomie oraz dodatnim tempie jego napływu w państwach UE-15⁶. Głównym biorcą kapitału zagranicznego wśród państw objętych badaniem była Polska, choć jego wysoki i relatywnie stabilny poziom zaobserwowano również w Bułgarii i Rumunii.

Dysproporcje w poziomie napływu kapitału zagranicznego w przyjętych do analizy państwach zaczęły pogłębiać się od 2008 r., co powiązać należy z wystąpieniem kryzysu gospodarczego. Wśród znajdujących się w recesji gospodarek europejskich w początkowym okresie załamania gospodarczego, relatywnie wysoki napływ BIZ zarejestrowano w Polsce, Bułgarii, Rumuni i Czechach. Istotny spa-

dek wartości napływu BIZ do gospodarek państw Europy Środkowo-Wschodniej przypadł na 2009 r. Relatywnie dobrze pod tym względem kształtowała się sytuacja w Polsce, w której wartość napływu kapitału wyniosła ok. 80% BIZ podjętych w tym państwie w 2008 r. Kraje takie jak Rumunia, Słowacja i Bułgaria do 2016 r. nie były w stanie zbliżyć się do wartości przyjętych BIZ do poziomu, który zarejestrowano w tych gospodarkach przed 2009 r. (tab. 1).

Również pod względem napływu kapitału zagranicznego *per capita* kraje UE-12 znacznie odbiegają od państw UE-15, a dysproporcje w ostatnim badanym roku oscylowały w granicach 1 tys. USD na osobę. Szczególną uwagę przyciąga kwestia napływu BIZ do Słowacji. W państwie tym w 2013 r. rozpoczął się proces dezinvestycji trwający do końca 2016 r., w którym wartość BIZ *per capita* wyniosła –54 USD i obok Węgier (541 USD) była to najniższa wartość zarejestrowanego napływu kapitału zagranicznego na osobę.

Dynamika zmian obserwowanego zjawiska charakteryzuje się znacznymi wahaniami r/r (tab. 2). Wyróżnić można jednak typowe tendencje zarówno

⁶ Głównie w wyniku znacznego wzrostu wartości napływu BIZ w Wielkiej Brytanii, gdzie odnotowano przyrost absolutny r/r równy 221 mld USD.

Tabela 2. Wartość napływu BIZ *per capita* [USD] oraz dynamika zmian r/r^* do wybranych państw UE-12
Table 2. FDI *per capita* [in USD] with evaluation of changes in the inflow to selected Central East Europe countries

Rok Year	Kraj Country					
	Polska Poland	Bułgaria Bulgaria	Czechy Czechia	Węgry Hungary	Rumunia Romania	Słowacja Slovakia
2007	515 (↑36)	1637 (↑60)	1011 (↑90)	393 (↓42)	464 (↓9)	745 (↓31)
2008	319 (↓38)	1312 (↓20)	620 (↓39)	630 (↑60)	650 (↑40)	902 (↑21)
2009	260 (↓18)	454 (↓65)	280 (↓55)	199 (↓68)	227 (↓65)	-1 (↓100)
2010	332 (↑27)	209 (↓54)	584 (↑109)	219 (↑10)	150 (↓34)	327 (↑29186)
2011	413 (↑24)	400 (↑91)	220 (↓62)	631 (↑188)	117 (↓22)	645 (↑97)
2012	322 (↓22)	232 (↓42)	757 (↑244)	1447 (↑129)	160 (↑36)	551 (↓15)
2013	94 (↓71)	253 (↑9)	345 (↓54)	343 (↓76)	182 (↑13)	-111 (↓120)
2014	369 (↑294)	214 (↓16)	521 (↑51)	784 (↑129)	163 (↓10)	-94 (↑15)
2015	349 (↓6)	395 (↑85)	44 (↓92)	-1502 (↓292)	197 (↑20)	-36 (↑62)
2016	294 (↓16)	109 (↓72)	640 (↑1351)	-541 (↑64)	236 (↑20)	-54 (↓51)

* zmiany oznaczone są w nawiasach, strzałka skierowana w górę oznacza wzrost, a w dół – spadek wartości
 changes are marked in brackets, the arrow pointing up means growth, and downwards – the value decreases

Źródło: opracowanie własne na podstawie na podstawie World Investment Report (2007–2017)

Source: own study based on the data from the World Investment Report (2007–2017)

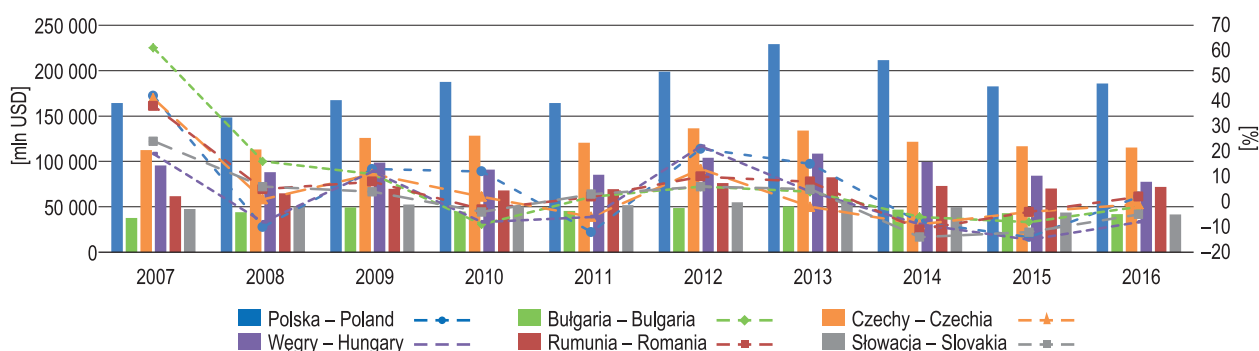
dla państw UE-12, jak i wszystkich krajów członkowskich UE – znaczny spadek napływu BIZ w latach 2009 i 2013. W badanym okresie występowały wzrosty dynamiki znacznie wykraczające poza standardowe fluktuacje tego zjawiska dla państw UE-12. W 2016 r. w Czechach przyrost wartości napływu BIZ w obliczeniu na osobę wyniósł aż 1351%⁷. Najstabilniejszy poziom napływu kapitału zagranicznego (również *per capita*) wraz z najmniejszymi wahaniami tego zjawiska w latach 2007–2016 wśród badanych państw charakteryzował gospodarkę Rumunii oraz Polski.

Skumulowana wartość napływu BIZ odzwierciedla strukturę produkcji międzynarodowej. W analizowanym okresie nastąpiła jej znacząca zmiana na niekorzyść państw Unii Europejskiej. Lata 2007–2016 charakteryzował spadkowy trend udziału skumulowanych BIZ dla krajów UE-28, w światowych przepływach, aż o 11 p.p. Zarejestrowany udział skumulowanych BIZ w UE-12 wyniósł w 2016 r.

⁷ Wynikało to jednakże nie tyle z napływu rekordowej wartości BIZ, co odzyskania dużych ujemnych pożyczek wewnętrznych, które spowodowały spadek wartości napływu BIZ w 2015 r.

ok. 0,9 bln USD (9 tys. USD *per capita*), co stanowiło 3,5% światowych ZIB (spadek o 0,4%) – rysunek 1. Państwa Europy Środkowo-Wschodniej znacznie odbiegają wartością BIZ *per capita* od gospodarek krajów UE-15, w których zarejestrowano niemal dwukrotnie większe wartości tego wskaźnika. W 2016 r. wyniósł on 16,5 tys. USD, stanowiąc 183% wartości podejmowanego kapitału zagranicznego na osobę w krajach UE-12.

W analizowanej grupie gospodarek *gros* skumulowanych lokat zlokalizowanych było w Polsce i Czechach (ok. 33% udziału). Znacznie mniej korzystnie pod względem podjętych BIZ na osobę wypada jednak Polska, w której wskaźnik ten wyniósł ok. 50% średniej dla państw UE-12. Wśród badanych krajów jedynie Rumunię charakteryzowały mniejsze wartości BIZ *per capita* (rys. 2). Obserwowany trend w napływie kapitału obcego w państwach UE-12 spowoduje, że struktura skumulowanych BIZ w najbliższych latach praktycznie się nie zmieni. Zdecydowanie najmniejszą wartość kapitału od początku jego napływu zainwestowano w Bułgarii i na Słowacji, co świadczy o ich niskiej atrakcyjności inwestycyjnej na tle pozostałych państw. W ostatnich latach

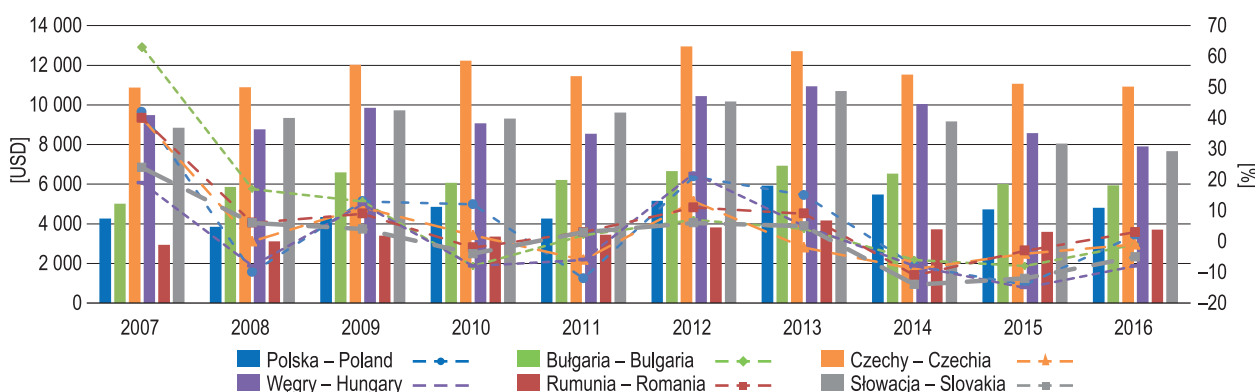

Rys. 1. Skumulowany napływ BIZ wraz z dynamiką r/r^* do wybranych państw UE-12

Fig. 1. Accumulative foreign direct investment (FDI) with evaluation of changes to selected Central East Europe countries

Źródło: opracowanie własne na podstawie na podstawie World Investment Report (2007–2017)

Source: own study based on the World Investment Report (2007–2017)

Rys. 2. Skumulowany napływ BIZ *per capita* wraz z dynamiką r/r^* do wybranych państw UE-12

Fig. 2. Accumulative FDI *per capita* with evaluation of changes to selected Central East Europe countries

Źródło: opracowanie własne na podstawie na podstawie World Investment Report (2007–2017)

Source: own study based on the World Investment Report (2007–2017)

zaobserwować można proces wycofywania kapitału z gospodarki Węgier oraz Słowacji.

Pozytywnie z perspektywy państw Europy Środkowo-Wschodniej ocenić należy fakt, iż udział skumulowanych BIZ w tych gospodarkach w relacji do UE się poprawił. W badanym okresie nastąpiło umocnienie pozycji rozwijających się państw UE-12 względem UE-27. Tendencje te świadczą o ewolucji międzynarodowej produkcji i przejęciu części napływu kapitału zagranicznego do omawianego regionu. Zmiana kierunku napływu BIZ wynikać może ze zmiany motywów, którymi kierują się przedsiębiorcy lub zmiany determinant na korzyść państw UE-12. Udział analizowanych państw w skumulowa-

nej wartości BIZ krajów UE-12 w latach 2007–2016 się zmniejszył. Świadczyć to może o wyrównywaniu się poziomu atrakcyjności inwestycyjnej gospodarek Środkowo-Wschodniej Europy w ocenie inwestorów.

ZMIANA WARTOŚCI CZYNNIKÓW PRAWNO-ADMINISTRACYJNYCH W WYBRANYCH PAŃSTWACH UE-12

W badaniach dotyczących oddziaływania determinant podjęcia BIZ coraz częściej uwzględnia się uwarunkowania prawno-administracyjne. Czynniki związane z tym klimatem mogą w konfiguracji z pozostałymi determinantami przesądzić o podjęciu

Tabela 3. Ocena regulacji prowadzenia biznesu dla wybranych państw Europy Środkowo-Wschodniej w 2016 r. oraz dynamika zmian w poszczególnych kategoriach*/obszarach funkcjonowania

Table 3. Evaluation of the business regulations in selected Central East Europe countries in 2016 year with dynamics of changes in the each categories

Uwarunkowania Conditions	Kategoria/wskaźnik Category/indicator	Kraj Country					
		Polska Poland	Bułgaria Bulgaria	Czechy Czechia	Węgry Hungary	Rumunia Romania	Słowacja Slovakia
1	2	3	4	5	6	7	8
Proceduralne Procedural	1. Rozpoczęcie działalności: Starting a business:	84,2 ↑	86,3 ↑	85,2 ↑	87 ↑	90,5 ↑	88,5 ↑
	liczba procedur number of procedures	4 ↓	6 ↓	8 ↓	6 ↓	6	6 ↓
	liczba dni number of days	37 ↓	25 ↓	15 ↓	7 ↓	8 ↓	11,5 ↓
	oficjalny koszt [% dochodu na os.] official cost (% of income per capita)	12,2 ↓	1,4 ↓	6,7 ↓	7,5 ↓	2,1 ↓	1,5 ↓
	minimalny kapitał zakładowy [% dochód/os.] paid-in min. capital [% of income per capita]	10,9 ↓	0 ↓	0 ↓	47,7 ↓	0,6 ↓	18,5 ↓
	2. Rejestracja własności: Registering property:	76,9 ↑	70,2 ↓	79,3 ↑	80,2 ↑	71,3 ↑	91 ↓
	liczba procedur number of procedures	6	8	4 ↓	4	7	3
	liczba dni number of days	33 ↓	11 ↓	31 ↓	16,5 ↓	19 ↓	16,5 ↓
	koszt [% wartości nieruchomości] cost [% of property value]	0,3 ↓	2,9 ↑	4 ↑	5 ↓	1,4 ↓	0
	3. Zamknięcie działalności Resolving insolvency	70,4 ↑	58,9 ↑	76,2 ↑	50,6 ↑	58,2 ↑	70,0 ↑
Ekonomiczne Economic	4. Uzyskanie kredytu Getting credit	75 ↓	70 ↓	70 ↓	75	85 ↑	65 ↓
	5. Podatki Paying taxes:	82,8 ↑	72,8 ↑	81 ↑	73,7 ↑	80,3 ↑	79,5 ↑
	liczba obowiązkowych płatności w roku payments [no. per year]	7 ↓	14 ↓	8 ↓	11 ↓	14 ↓	11 ↓
	czas niezbędny na opłacenie [godz. w roku] time [hours per year]	271 ↓	453 ↓	234 ↓	277 ↓	161 ↓	188 ↓
	podatek [% zysku] total tax rate [% of profit]	40,3 ↓	27 ↓	50,4 ↓	48,4 ↓	42 ↓	51,7 ↑
	6. Handel z zagranicą Trading across borders	100 ↑	97,5 ↑	100 ↑	100 ↑	100 ↑	100 ↑
Techniczno- -organizacyjne Technical and organizational	7. Pozwolenia na budowę Dealing with construction permits:	74,2 ↑	74,8 ↑	62,7 ↑	71,7 ↑	68,4 ↑	67,8 ↓
	liczba procedur number of procedures	16 ↓	16 ↑	21	17 ↑	20 ↑	10
	Liczba dni Number of days	156 ↓	105 ↓	247 ↓	202 ↑	171 ↑	286
	Koszt [% wartości magazynu] Cost [% of warehouse value]	0,3 ↓	4,1 ↓	0,3 ↑	0,2 ↓	2,3 ↓	0,1 ↓

cd. tabeli 3
cont. Table 3

1	2	3	4	5	6	7	8
	8. Podłączenie energii elektrycznej** Getting electricity	80,2 ↑	61,9 ↓	90 ↑	60 ↑	56,4 ↑	80,3 ↑
	Liczba procedur Number of procedures	8 ↓	6	4 ↓	5	8 ↓	5
	Liczba dni Number of days	133 ↓	130 ↓	71 ↓	252	182 ↑	121 ↓
	Oficjalny koszt [% dochodu na os.] Official cost [% of income per capita]	19,5 ↓	317,3 ↓	27,6 ↓	98,4 ↓	573,7 ↑	54,8 ↓
Prawne Legal	9. Procedury sądowe Enforcing contracts:	63,4 ↑	65,1 ↑	60,4 ↓	73,9 ↓	71,1 ↑	58,9 ↓
	Rozstrzygnięcie sporu sądowego [l. dni] The time to resolve a dispute [number of days]	685 ↓	564	611 ↓	395 ↑	512 ↓	705 ↑
	Koszt opłat sądowych [% roszczenia] The cost in court fees, attorney fees	19,4 ↑	23,8	33	15	28,9 ↑	30 ↑
	10. Poziom ochrony inwestora Protecting minority investors	60 ↑	73,3 ↑	60 ↑	55 ↑	60 ↑	53,3 ↑

* zmiany oznaczono strzałkami, skierowana w górę oznacza wzrost, a w dół – spadek wskaźnika, jednostki tych zmian odnoszą się do jednostek, w których wyrażone są poszczególne kategorie
changes are marked with arrows, upwards means growth, and downwards – decreases in the indicator, units of these changes refer to units in which individual categories are expressed

** ze względu na brak danych za rok 2007, za rok bazowy przyjęto w badaniu rok 2010
due to the lack of data for 2007, the year 2010 was adopted as the base year

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Doing business” (2007–2016)

Source: own study based on the “Doing business report” (2007–2016)

decyzji lokalizacji BIZ. Szczególną uwagę poświęca się im w corocznym raporcie „Doing business”. Jego celem jest skwantyfikowanie poziomu łatwości prowadzenia działalności gospodarczej w danym państwie oraz wskazanie kierunku pożądanych zmian⁸.

Wyodrębnione w raporcie kategorie podzielono na cztery grupy uwarunkowań regulacji biznesu. Najdynamiczniejszy postęp dokonał się wśród proceduralnych oraz ekonomicznych aspektów. Skrócenie liczby procedur oraz niezbędnego czasu na ich realizację to najważniejsze zmiany wśród wymienionych

grup. Dodatkowo zmiany te miały pośredni wpływ na wysokość kosztów ponoszonych przez przedsiębiorców, co stanowiło kolejną zaletę ich wprowadzenia. Pozytywny trend zmian zauważono również wśród pozostałych dwóch uwarunkowań techniczno-organizacyjnych oraz prawnych, choć ich tempo nie było już tak dynamiczne.

Pierwsza rozpatrywana kategoria z grupy uwarunkowań proceduralnych (tab. 3) dotyczy oceny stopnia łatwości zakładania działalności gospodarczej. Wśród analizowanych gospodarek nie odnotowano znaczących odchyleń w ocenie, jednakże zarejestrowano dysproporcje w tempie zmian wskaźnika. Liderem pod tym względem jest Polska, której wynik poprawił się w odniesieniu do 2007 r. o 24 p.p. (wskaźnik DTF). Kluczowym powodem tych zmian było znaczne ograniczenie wymaganej do podjęcia działalności liczby procedur do czterech. Najwyżej ocenionym krajem w kontekście rozpoczęcia działalności była Rumunia,

⁸ Czynniki ujęte w raporcie dotyczą dwóch aspektów – złożoności i kosztów procesów regulacyjnych oraz siły instytucji prawnych. Wyższa pozycja państwa w rankingu świadczy o prostszych, lepszych przepisach regulujących prowadzenie biznesu oraz silniejszej ochronie własności przez państwo. Istotność prowadzenia badań w tym zakresie podkreśla fakt, iż od 2003 r. na podstawie konkluzji zawartych w raportach „Doing business” państwa wdrożyły ponad 600 reform dotyczących prowadzenia działalności gospodarczej.

jednak tempo i zakres wprowadzonych zmian w tym państwie znacznie odstawało od dynamiki zarejestrowanej w pozostałych badanych gospodarkach, w których zaobserwowaną istotną poprawę.

W kategorii dotyczącej rozpoczęcia działalności ważny czynnik stanowi poziom minimalnego kapitału zakładowego niezbędnego do podjęcia inwestycji w danym państwie. Wzrost wymaganego progu kapitałowego stanowić może barierę podjęcia działalności gospodarczej. Szczególnie dla niewielkich firm⁹, które dysponują ograniczonym kapitałem, co wpłynąć może na zmniejszenie możliwości ekspansji na dany rynek. Wskaźnik ten stanowi narzędzie umożliwiające w pewnym zakresie kształtowanie poziomu inwestycji, w tym również napływu BIZ. Dzięki niemu można nie tylko wpływać na stymulowanie, czy ograniczanie jego napływu, ale także kształtować strukturę przedsiębiorstw podejmujących BIZ w kraju pod względem ich rozmiaru.

Wśród niektórych gospodarek zauważalna była zbieżność między wzrostem wartości skumulowanego napływu BIZ a zmniejszeniem bądź całkowitym zniesieniem poziomu minimalnego kapitału niezbędnego do podjęcia działalności gospodarczej. Zależność ta miała miejsce w przypadku Polski oraz Rumunii, gdzie między dwiema zmiennymi wystąpiła korelacja na poziomie $-0,70$ (tab. 4). W Rumunii odnotowano również ujemną korelację ($-0,81$) między omawianym wskaźnikiem a napływem BIZ *per capita*. Zmniejszenie wartości minimalnego kapitału skutkowało zatem wzrostem napływu skumulowanych BIZ *per capita*. Analogiczna zależność wystąpiła w Polsce, gdzie wartość współczynnika korelacji była równa $-0,68$.

Kolejnym istotnym wskaźnikiem w kwestii kształtowania wartości napływu BIZ jest liczba procedur niezbędnych do podjęcia działalności gospodarczej. Jest to ważny aspekt mający wpływ na ocenę gospodarki pod kątem atrakcyjności inwestycyjnej i łatwości prowadzenia biznesu. Skomplikowane,

długotrwałe i liczne formalności mogą skutecznie zniechęcić przedsiębiorcę do podjęcia inwestycji w danym państwie i wpłynąć na zlokalizowanie jej w innym kraju, w którym liczyć może na bardziej liberalne regulacje¹⁰. Mnogość procedur generuje ponadto dodatkowe koszty¹¹ związane z obowiązkiem ich wypełnienia, co świadczy o ich negatywnym wpływie na decyzje inwestycyjne. W Bułgarii zanotowano silną korelację ($-0,68$) między liczbą procedur a napływem skumulowanych BIZ *per capita*. Ograniczenie liczby formalności doprowadziło w konsekwencji do wzrostu wartości skumulowanego kapitału obcego w przeliczeniu na jednego mieszkańca.

Równie ważnym wskaźnikiem z grupy uwarunkowań proceduralnych jest poziom opłat związanych z rozpoczęciem działalności gospodarczej. Wysokość ponoszonych kosztów wpływa na osiągnięte przez podmioty gospodarcze dochody, determinując decyzje inwestycyjne. Wzrost kosztów omawianych procedur może wpłynąć destymulująco na podjęcie inwestycji, natomiast obniżenie ich poziomu może skutecznie przyciągnąć inwestora do kraju. W Polsce między obserwowanymi zmiennymi wystąpiła ujemna korelacja ($-0,71$). Obniżenie kosztów wynikających z procesu rozpoczęcia działalności wpłynęło pozytywnie na napływ skumulowanych BIZ, powodując wzrost ich wartości w badanych latach. Wskaźnik ten wykazywał również dodatnią korelację względem dynamiki napływu skumulowanych BIZ *r/r* wyrażonej w wartościach bezwzględnych do gospodarki Bułgarii ($0,82$). Zatem teoretycznie redukcja kosztów w tym kraju osłabiła dynamikę napływu BIZ. Spadek wartości zmiennej objaśniającej powinien jednak działać stymulująco na wartość dynamiki inwestycji. Sytuacja ta może świadczyć o istotności innych determinant procesu napływu BIZ do Bułgarii, bądź niskim znaczeniu wskaźnika dla inwestorów w kształtowaniu wartości kapitału obcego zainwestowanego w kraju¹².

⁹ Bardziej rygorystyczne progi dotyczące wysokości minimalnego kapitału zakładowego nie zniechęcają bowiem w tak dużym stopniu, mniej wrażliwych na zmiany tego wskaźnika, dużych inwestorów dysponujących większymi środkami kapitałowymi.

¹⁰ Liczne procedury mogą mieć demotywujący wpływ na inwestora, szczególnie w sytuacji, gdy zależy mu na szybkim podjęciu inwestycji.

¹¹ Na przykład koszt wynagrodzenia pracownika; osób trzecich (firmy doradcze, księgowi, specjaliści itp.).

¹² Najczęściej wskazywane determinanty podjęcia BIZ w tym kraju, tj. rozmiar i wzrost rynku, mieszczą się w grupie

Tabela 4. Korelacja Pearsona dla wybranych wskaźników (zmienna zależna: wartość skumulowanego napływu BIZ)
Table 4. Pearson correlation of selected indicators (subsidiary variables: accumulative foreign direct investment)

Kategoria/wskaźnik Category/indicator	Kraj Country		
	Polska Poland	Bułgaria Bulgaria	Rumunia Romania
1. Rozpoczęcie działalności Starting a business:			
Liczba procedur Number of procedures	–	**–0,68	–
Oficjalny koszt [% dochodu na mieszkańca] Official cost [% of income per capita]	–0,71	*0,82	–
Minimalny kapitał zakładowy [% dochód/os.] Paid-in min. capital [% of income per capita]	–0,69	–	–0,70; **–0,81
4. Podatki Paying taxes:			
Liczba obowiązkowych płatności w roku Payments [number per year]	–	**–0,76	–
Czas niezbędny na opłacenie [godz. w roku] Time [hours per year]	–0,69	–	–
Podatek [% zysku] Total tax rate [% of profit]	–0,64	*0,91; **–0,68	–0,72; **–0,82
5. Pozwolenia na budowę Dealing with construction permits:			
Liczba dni Number of days	–0,76	–	–
Koszt [% wartości magazynu] Cost [% of warehouse value]	–	*0,87	–

* zmienna zależna: dynamika napływu skumulowanych BIZ wyrażona w wartościach bezwzględnych
dependent variable: dynamics of inflow of accumulated FDI expressed in absolute terms

** zmienna zależna: wartość napływu skumulowanych BIZ *per capita*
dependent variable: value of inflow of accumulated FDI *per capita*

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Doing business” (2007–2016)

Source: own study based on the “Doing business report” (2007–2016)

W obszarze rejestracji własności stanowiącej kolejną kategorię uwarunkowań proceduralnych podejmowania działalności gospodarczej najwyżej oceniono Słowację, w której wskaźnik *DTF* wyniósł 91%. Pozycja lidera wśród wybranych państw UE-12 była konsekwencją niemal zerowych kosztów jej rejestracji oraz niewielkiej liczby procedur. Węgry i Polska charakteryzowały się z kolei najwyższą dyna-

miką zmian wskaźnika na poziomie 25 p.p.¹³. Poprawę w sferze rejestracji własności na wysokim poziomie odnotowano również w przypadku gospodarki Czech, w której w 2012 r. nastąpił znaczny postęp w dziedzinie skomputeryzowania procedur. W Polsce umożliwienie rejestracji działalności ze znacznym ograniczeniem wizyt w urzędzie i redukcją czasu niezbędnego na wypełnienie formalności możliwe

motywów rynkowych. Potwierdza to mniejszą wagę kosztów związanych bezpośrednio z rozpoczęciem działalności w procesie podejmowania decyzji inwestycyjnej i wyjaśnia występującą nietypową korelację między zmiennymi.

¹³ Poprawa ta była konsekwencją znacznego obniżenia kosztów na Węgrzech oraz skrócenia długości trwania procedury w Polsce. Istotną zmianą w większości badanych państw było przeniesienie procesów urzędowych do strefy on-line.

jest od 2012 r., dzięki wprowadzeniu systemu „S24”. Zdecydowanie najniżej ocenioną kategorią w grupie proceduralnych uwarunkowań były kwestie dotyczące zamknięcia prowadzonej działalności gospodarczej.

Uzyskanie kredytu, podatki i handel z zagranicą stanowią ważny element oceny poziomu łatwości prowadzenia działalności gospodarczej. Pierwsza kategoria z ekonomicznych uwarunkowań – uzyskanie kredytu, charakteryzuje się najniższym poziomem wskaźnika *DTF* w wyodrębnionej grupie. Niemal we wszystkich krajach nastąpiło pogorszenie warunków kredytowych w porównaniu z 2007 r., co prawdopodobnie było wynikiem światowej recesji gospodarczej. Rumunia jako jedyny kraj odnotowała poprawę tego czynnika¹⁴, a w latach wprowadzenia reform zarejestrowano tam wzrost tempa napływu BIZ, co stanowiło kontrast w zestawieniu z badanymi krajami. W analizie nie wykazano jednak istotnej statystycznie korelacji dla wymienionej kategorii.

Kolejną kategorię w grupie ekonomicznych uwarunkowań prowadzenia biznesu stanowią podatki. Najwyżej ocenionym w tej podgrupie krajem była Polska, choć podkreślić należy przy tym wysoką wartość i dynamikę zmian wartości wskaźnika we wszystkich analizowanych gospodarkach¹⁵. W ocenie tej subgrupy uwzględniono wskaźniki, tj. liczbę procedur, czas niezbędny na rozliczenie płatności oraz wysokość stawki podatku, których wartość mogła determinować decyzje dotyczące podjęcia BIZ. Wydłużenie okresu oraz zwiększenie liczby formalności generuje dodatkowe koszty, które w pośredni sposób mogą wpływać na dochody przedsiębiorstw. Wysokość podatku np. od nieruchomości, dywidendy czy dochodowego również istotnie wpływa na poziom kosztów działalności firm. Wzrost wartości wskaźników z kategorii podatki może zatem wpływać destymulująco na wartość napływu BIZ.

Wprowadzone zmiany w tym obszarze związane z obniżeniem progu podatku, m.in. dochodowego,

na ubezpieczenia społeczne pracodawców w Polsce, Rumunii i Bułgarii, powiązane były ze wzrostem napływu BIZ. Pomiedzy zmianą wartości stawki podatku a wartością napływu BIZ wystąpiła statystycznie istotna korelacja dla Polski (–0,64) i Rumunii (0,72). W Rumuni i Bułgarii wystąpiła również silna korelacja między wysokością podatków a napływem skumulowanych BIZ *per capita* o wartości kolejno –0,82 oraz –0,68. Wśród badanych państw zarejestrowano także sprzężenie między poziomem opłat a zmianą dynamiki BIZ wyrażoną w wartościach bezwzględnych. Korelacja między zmiennymi wystąpiła w Bułgarii (0,91). Spadek poziomu opłat wpłynął teoretycznie zatem na spowolnienie dynamiki napływu BIZ, co może świadczyć o istotności innych determinant¹⁶ w kształtowaniu napływu BIZ do Bułgarii. Może to wynikać m.in. z możliwości transferowania zysków za granicę czy też uwzględniania przez inwestorów, jako istotniejszych, perspektywicznych możliwości rozwojowych w danym kraju.

Statystycznie istotny wpływ na wartość podejmowanych inwestycji zagranicznych *per capita* w Bułgarii miała również liczba płatności. Ograniczenie niezbędnych formalności związanych z rozliczeniami podatkowymi wpłynęło na pobudzenie napływu skumulowanych BIZ w przeliczeniu na osobę. Współczynnik korelacji tych zmiennych w omawianym państwie przyjął wartość –0,76. W Polsce natomiast wystąpiła istotna korelacja dla zmiennych: czas niezbędny na opłacenie podatków oraz napływ skumulowanych BIZ (–0,69). Skrócenie okresu wykonania procedur skutkowało w tym kraju wzrostem wartości podjętych BIZ. Wprowadzenie analogicznych ułatwień w pozostałych państwach nie potwierdziło wymienionych zależności jako istotnych statystycznie.

Ostatnia kategoria z ekonomicznych uwarunkowań – handel z zagranicą, związana jest z kwestią dotyczącą wymiany towarowej. W jej ocenie posłużono się wskaźnikiem *DTF*. Kategoria ta ma istotny wpływ na decyzje dotyczące internacjonalizacji

¹⁴ Wpływ na wzrost oceny miało wzmocnienie systemu zabezpieczonych transakcji i umocnienie ram prawnych dla tych transakcji.

¹⁵ Ułatwienia dotyczyły najczęściej uruchomienia elektrycznych systemów składania i płatności podatków.

¹⁶ Analogicznie jak w przypadku korelacji między kosztem podjęcia działalności gospodarczej a dynamiką napływu BIZ w Bułgarii.

działalności przedsiębiorstw. Podjęte działania w kwestii liberalizacji handlu wśród badanych państw wynikały m.in. z akcesji do UE i wpłynęły na zwiększenie poziomu integracji gospodarek, a także ograniczenie kosztów eksportu oraz importu towaru. Pozytywne zmiany mające na celu ułatwienie wymiany towarowej, które wprowadzono wśród badanych państw, skupione były na skróceniu czasu i kosztu tego procesu¹⁷. Powinny zatem ułatwić prowadzenie działalności gospodarczej, podniesienie oceny atrakcyjności inwestycyjnej gospodarek i w konsekwencji skutkować napływem BIZ. W okresie poddanym analizie nastąpiła znaczna poprawa analizowanego wskaźnika, a badane państwa charakteryzują się obecnie jego maksymalnym poziomem. Nie wykazywał on jednak istotnej zależności statystycznej względem napływu BIZ.

Kryterium pozwolenia na budowę z grupy uwarunkowań techniczno-organizacyjnych dotyczy m.in. uzyskania badań topograficznych, licencji, pozwoleń, odbioru prac, czy też przekazania władzom dokumentów budowy¹⁸. Najwyżej oceniono w tej kategorii kolejno Bułgarię i Polskę, między którymi była nieznacząca różnica. Największego przeskoku jakościowego dokonała natomiast Polska. Wielkim sukcesem gospodarki tego kraju było zmniejszenie liczby dni realizacji z 302 do 156¹⁹. Atutem Bułgarii jest z kolei krótki okres (105 dni) niezbędny do podjęcia działalności gospodarczej.

Wśród wskaźników oceny kategorii związanej z uzyskaniem pozwoleń na budowę istotna korelacja wystąpiła dla dwóch z nich. Pierwszy dotyczy czasu wymaganego do wykonania wszelkich procedur, a jego wzrost może mieć destymulujący wpływ na podjęcie inwestycji. Drugi wskaźnik określa wysokość

kosztów związanych m.in. z wypełnieniem formalności, uzyskaniem zgody na użytkowanie budynku, rozliczeniem projektu budowlanego. Wzrost poziomu kosztów może wykazywać ujemny wpływ na wartość podjętych BIZ.

Istotną korelację w grupie analizowanych państw zarejestrowano między częściowym wskaźnikiem dotyczącym liczby dni niezbędnych do zrealizowania procedur a wartością skumulowanego napływu BIZ w Polsce (–0,76). Wprowadzone w tym obszarze udogodnienia dotyczące skrócenia czasu wypełniania formalności skutkowały pobudzeniem inwestycji w kraju. Korelację między dynamiką zmian napływu skumulowanych BIZ wyrażoną w wartościach bezwzględnych a wysokością opłat zarejestrowano natomiast dla Bułgarii (0,87). Zredukowanie poziomu kosztów, które nastąpiło w tym państwie, spowodowało spadek dynamiki napływu kapitału, co może świadczyć o istotności innych determinant w kształtowaniu napływu BIZ do Bułgarii.

Podłączenie energii elektrycznej, stanowiące kolejną podgrupę uwarunkowań techniczno-organizacyjnych, nie powinno być istotną przeszkodą w podejmowaniu działalności gospodarczej. W wyniku jednak wysokich kosztów tej procedury w Bułgarii i Rumuni oraz długiego okresu realizacji na Węgrzech czynnik ten jest pewną trudnością w rozpoczęciu biznesu. Wprowadzane przez kraje regulacje w kategorii „podłączenie energii elektrycznej” miały na celu redukcję kosztów oraz czasu wykonania usługi²⁰. Nie dostrzeżono jednak silnej korelacji między zmianami w danej kategorii a wartością BIZ w badanych krajach.

Ostatnią grupę regulacji prowadzenia biznesu tworzą uwarunkowania prawne. Stanowią kluczowy problem gospodarek UE-12, o czym świadczą relatywnie niskie wartości wskaźnika *DTF*. Do pomiaru pierwszej podkategorii – procedury sądowej, wykorzystano wskaźniki częściowe, tj. koszt oraz liczbę dni niezbędnych do rozstrzygnięcia sporu sądowego. Wzrost ich wartości może destymulująco wpływać na wartość napływu BIZ. Relatywnie dobrze na tle

¹⁷ W Polsce, Czechach i na Węgrzech uruchomiono elektroniczny system przygotowania i przedłożenia dokumentów celnych.

¹⁸ Stanowi to szereg czynności niezbędnych do wybudowania magazynu handlowego wraz z podłączeniem go do sieci wodno-kanalizacyjnej. Czynniki te mają wpływ na możliwość podjęcia działalności gospodarczej, w tym przez zagraniczne przedsiębiorstwa.

¹⁹ Między innymi dzięki wyeliminowaniu wymogu użycia opisu dokumentacji geotechnicznej terenu w 2014 r.

²⁰ W Polsce dokonano tego poprzez zmiany struktury opłat za energię elektryczną i usprawnienie rozpatrywania wniosków.

państw Europy Środkowo-Wschodniej w tej kategorii wypadają Węgry i Rumunia, w których wskaźnik *DTF* wyniósł ponad 70%. Największy progres w tej kwestii zanotowano w Rumunii oraz Polsce²¹, w których m.in. skrócono okres trwania procedur sądowych o niemal 300 dni. Druga podkategoria, dotycząca poziomu ochrony inwestora, w większości analizowanych gospodarek znacznie odstaje od najwyższej ocenianych państw w rankingu, tj.: Gruzji, Nowej Zelandii, a zmiany zachodzące w tej podgrupie następują bardzo powolnie. Jedynie Bułgaria, Czechy oraz Węgry wykazały wzrost oscylujący w granicy 10 p.p.

Korelacja zachodząca między zmianą wartości analizowanych wskaźników z omawianych kategorii a napływem BIZ stanowi potwierdzenie rangi aspektów prawno-administracyjnych w kształtowaniu klimatu inwestycyjnego i atrakcyjności inwestycyjnej państw.

WNIOSKI

Wybór lokalizacji działalności gospodarczej zależy od wielu czynników uwzględnianych przez przedsiębiorstwa w procesie oceny atrakcyjności inwestycyjnej poszczególnych państw. Klimat prawno-instytucjonalny danego kraju stanowi niewątpliwie jeden z ważniejszych aspektów tej decyzji, a szczególnego znaczenia nabiera wśród gospodarek rozwijających się.

Wpływ na kształtowanie wartości podjętych BIZ wykazywały wskaźniki z grupy uwarunkowań proceduralnych, tj.: poziom minimalnego kapitału, liczba procedur wymaganych do podjęcia i rozpoczęcia działalności, a także koszt związany z tym procesem. Pozytywne zmiany wprowadzone w tej grupie czynników wykazywały silną korelację w stosunku do napływu BIZ, powodując zwiększenie ich wartości. Istotną grupę uwarunkowań stanowiły również aspekty ekonomiczne związane z kwestią podatków. Ograniczenie liczby obowiązkowych płatności,

czasu niezbędnego na wykonanie formalności oraz kosztu, jaki się z tym wiązał, determinował napływ kapitału zagranicznego do badanych państw. Wśród techniczno-organizacyjnych kategorii najsilniejszy wpływ na kształtowanie napływu BIZ miała liczba dni oraz koszt uzyskania pozwolenia na budowę. Poprawa wymienionych determinant w wybranych państwach skutkowałą zwiększeniem wartości podjętych inwestycji. Prawne aspekty prowadzenia biznesu obok rejestracji własności, zamknięcia działalności, warunków kredytowych, handlu z zagranicą oraz kwestii dotyczących podłączenia energii elektrycznej miały statystycznie nieistotny wpływ na podjęcie inwestycji w badanych gospodarkach.

Ocena oddziaływania prawno-instytucjonalnego klimatu oraz wpływu jego wskaźników na wartość podjętych BIZ nie jest jednoznaczna. Każde z państw ma swoje indywidualne cechy, co obok omawianego klimatu stanowi istotny czynnik kształtujący napływ BIZ. Wpływ na podjęcie działalności gospodarczej za granicą ma znacznie więcej determinant, m.in. czynniki makroekonomiczne, przy czym uwarunkowania prawno-administracyjne stanowią niewątpliwie istotny element oceny potencjalnej lokalizacji inwestycji.

Warto podkreślić, iż zaniechanie działań w obszarze klimatu prawno-instytucjonalnego pogarsza pozycję konkurencyjną państwa na tle krajów podejmujących reformy. Brak zmian bądź ich negatywny wymiar wpływa niekorzystnie na postrzeganie danej gospodarki przez inwestorów i przekładać się może na zmniejszenie wartości napływu BIZ. Przykład może stanowić gospodarka Słowacji, w której od kilku lat trwa proces deziwestycji, oraz Węgier, co może być konsekwencją zaniedbania tego obszaru przez rządy państw. Potwierdza to istotność aspektu prawno-instytucjonalnego w kształtowaniu klimatu inwestycyjnego państw. W celu utrzymania konkurencyjności i dodatniego tempa napływu BIZ powinno się zachować pozytywny trend zmian w obszarze prawno-administracyjnego klimatu. Szczególnie w kategoriach, które miały istotny wpływ na kształtowanie klimatu inwestycyjnego i kreowanie napływu kapitału obcego.

²¹ W wybranych krajach wprowadzono znaczne ułatwienia w egzekwowaniu umów poprzez zastosowanie bardziej rygorystycznych zasad postępowania sądowego, zmiany w kodeksie cywilnym, powołanie dodatkowych sędziów do sądów gospodarczych, uproszczenie i przyspieszenie wykonywania orzeczeń.

PIŚMIENNICTWO

- Alaimo, V., Fajnzylber, P., Guasch, L.J., Lopez, H.J., Oviedo, M.A. (2008a). What would be the effect of a better investment climate for all? Does the investment climate matter? *Microeconomic foundations of growth in Latin America*. Palgrave Macmillan, The World Bank, ss. 113–116.
- Alaimo, V., Fajnzylber, P., Guasch, L.J., Lopez, H.J., Oviedo, M.A. (2008b). The investment climate in Latin America. Does the Investment Climate Matter? Palgrave Macmillan, The World Bank, ss. 90–93.
- Andreff, W. (2015). Outward foreign direct investment from BRIC countries. Comparing strategies of Brazilian, Russian, Indian and Chinese multinational companies. *The European Journal of Comparative Economics*. LIUC University Press, Castellanza 12(2), 108–113.
- Budner, W. 2007. Czynniki lokalizacji inwestycji a możliwości rozwoju ekonomicznego gmin w Polsce (Factors of investments locations and possibilities of economic development of communes in Poland). *Acta Sci. Pol., Administratio Locorum* 6(3), 43–44.
- Doing business, (2007–2017). The International Bank of Reconstruction, The World Bank Group, Washington.
- Doing business, (2007–2017). The International Bank of Reconstruction, The World Bank Group. Washington.
- Dolzer, R. (2006). The impact of international investment treaties on domestic administrative law. *New York University Journal of International Law and Politics* 37, 970–972.
- Dunning, J.H. (2001). The Eclectic (OLI) paradigm of international production. Past, present and future. *International Journal of the Economics of Business* 8(2), 174–176.
- Gorynia, M., Nowak, J., Wolny, R. (2009). Poland's investment development path: in search of a synthesis. *International Journal of Economic Policy in Emerging Economies*. Inderscience Publishers, Geneva 2, 155–170.
- Hardt, Ł. (2013). Optymalność instytucji w perspektywie implementacji zasad dobrego rządzenia, w: Jakość rządzenia w Polsce. Jak ją badać, monitorować i poprawiać? (Optimality of institutions in the perspective of good governance principles implementations, in: The quality of governance in Poland. How to investigate, monitor and improve it?). Red. J., Wilkin. Wyd. Nauk. SCHOLAR, Warszawa, ss. 6–8.
- Harten, V.G., Loughlin, M. (2006). Investment treaty arbitration as a species of global administrative law. *The European Journal of International Law* 17(1), 121–123, 148–150.
- Kłysik-Uryszek, A. (2010). Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w gospodarce regionu. Teoria i praktyka (Foreign direct investment in the region economy. Theory and practice) CeDeWu, Warszawa, ss. 24–35, 57–70.
- Lakhera, M.L. (2008). Japanese FDI floks in Asia. Perspectives and challenges. Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York, ss. 13–15.
- Li, J. (2014). China's outward FDI. A study of push and pull Factors in selected Asian countries. *PSAKU International Journal of Interdisciplinary Research* 3(1), 47–54.
- Lizińska, W. (2012a). Klimat inwestycyjny jako czynnik bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Polsce (Investment climate as a factor of foreign direct investment in Poland). Wyd. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn, ss. 15–24, 46–50, 92–96, 105–109, 202–224.
- Lizińska, W. (2012b). Zmiany motywów podejmowania bezpośrednich inwestycji zagranicznych w Polsce (Changing motives of foreign direct investment in Poland). *Wyzwania gospodarki globalnej. Prace i Materiały Instytutu Handlu Zagranicznego UG*. Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, 31, ss. 673–679.
- Lu, J., Xiaohui, L., Hongling, W. (2011). Motives for outward FDI of Chinese private firms. Firm resources, industry dynamics, and government policies. *Management and Organization Review* 7(2), 223–226, 241–242.
- Marks-Bielska, R., Lizińska, W., Babuchowska, K., Wójcicka, M. (2017). Sprawność instytucjonalna vs. lokalny rozwój gospodarczy – czynniki kształtujące i interakcje (Institutional efficiency vs. local economic development – shaping factors and interactions). Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, ss. 11–22.
- Ozawa, T. (2009). The rise of Asia. The “flying-geese” theory of tandem growth and regional agglomeration. Edward Elgar, Publishing, Cheltenham and Northampton, ss. 4–6.

- Pakulska, T., Poniatowska-Jaksch, M. 2004. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne w Europie Środkowo-Wschodniej. Koncentracja kapitału zagranicznego w Polsce (Foreign direct investment in Central and Eastern Europe. Concentration of foreign capital in Poland). Wyd. SGH, Warszawa, ss. 29–40.
- Rugman, M.A. (2010). Reconciling internalization theory and the eclectic paradigm. *Multinational business review*. Emerald Group Publishing Limited, Bingley, 18(2), 2–5.
- Saad, M.R., Noor, M.H.A., Nor, M.S.H.A. (2014). Developing countries' Outward Investment. Push factors for Malaysia. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. Elsevier Ltd., Amsterdam, 130, ss. 237–241, 244–245.
- World investment report. UNCTAD. (2007–2017). United Nations Publications, New York, Geneva.
- Yan, Y. Foreign direct investment and China's international competitiveness. SGH, Warszawa, ss. 91–92, 138–139.
- Żróbek-Różańska, A., Żróbek, S. (2010). Szanse regionalnego wzrostu gospodarczego na tle strategii zaopatrzeniowo-handlowej przedsiębiorstw z udziałem kapitału zagranicznego (na przykładzie woj. warmińsko-mazurskiego) (Opportunities for regional economic growth on the background of supply-trading strategy of companies with the share of foreign capital (in Warmia and Mazury region). *Acta Scientiarum Polonorum, Oeconomia* 9(1), 149–152.

THE LEGAL AND ADMINISTRATIVE INVESTMENT CLIMATE AS A FACTOR FORMING THE VALUE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN SELECTED ECONOMIES

ABSTRACT

The main purpose of the research and analysis was an evaluation of determinants changes of the legal and administrative investment climate in the aspect of forming the value of foreign direct investment (FDI). The study involved selected Central East Europe countries in 2007–2016. The value of inflow FDI and accumulative FDI inflow expressed in total and in *per capita* were analysed. The registered values and their changes were referred to the transformations which have been made in the determinants of business activity in selected economies. Research proves the existence of dependencies between FDI inflow and the legal and administrative investment climate, their indicators and rate of change in this area. An empirical analysis was conducted using database resources from Organisation for Economic Cooperation and Development (from years: 2007–2017), The International Bank for Reconstruction and Development and World Bank Group (from years: 2007–2017).

Key words: foreign capital, investment climate, location factors, public institutions, business regulation, legal and administrative reforms

SPIS TREŚCI

CONTENTS

Mariusz Antolak, Natalia Małkowska

- Waloryzacja krajobrazu i kreacja przestrzeni publicznej na przykładzie kąpieliska miejskiego w Mrągowie / Landscape valuation and design process of public space – a case study of the public beach in Mragowo..... 7

Mariusz Antolak, Ewelina Pochodyła

- Ścieżki widokowe na obszarach chronionych na przykładzie użytku ekologicznego Rozlewisko Morąskie / Lookout trails in protected areas – a case study of ecological site Rozlewisko Moraskie 19

Jadwiga Biegańska, Stefania Środa-Murawska, Krzysztof Rogatka, Dominika Finc, Mariusz Cielicki, Wojciech Kuczmowski, Michał Kwiatkowski, Martin Werner, Lilianna Kopczyńska

- Revitalization of urban space – case study of Ghent, Belgium / Rewitalizacja przestrzeni miejskiej – studium przypadku Gandawy (Belgia) 33

Małgorzata Denis, Anna Majewska

- Rondo Wiatraczna w Warszawie – centrum lokalne czy regionalne? / The Wiatraczna Roundabout in Warsaw – local or regional center? 49

Małgorzata Gerus-Gościewska, Dariusz Gościewski, Agnieszka Szczepańska

- Włączenie preferencji potencjalnych nabywców nieruchomości w proces zarządzania przestrzenią jako stymulacja poprawy bezpieczeństwa w przestrzeni miejskiej / Inclusion of preferences of real estate potential buyers in the space management process as a stimulation of improvement of safety in the urban space 61

Zofia Kołozsko-Chomentowska, Marek Zdziarstek

- Potencjał wiejskich obszarów peryferyjnych na przykładzie województwa podlaskiego / /The potential of peripheral rural areas on the example of the Podlaskie voivodeship 73

Barbara Kryk

- Rola kapitału ludzkiego i partycypacji społecznej w rozwoju lokalnym w opinii przedstawicieli samorządów województwa zachodniopomorskiego / The role of human capital and social participation in local development in the opinion of local governments of the Zachodnio-pomorskie voivodeship..... 81

Roman Rudnicki, Anna Dubownik

- Zróżnicowanie przestrzenne wykorzystania funduszy programów pomocowych UE – przykład gmin województwa kujawsko-pomorskiego / The use of EU aid programs as a factor of local development – an example of the Kujawsko-Pomorskie voivodeship..... 93

Ewa Trzaskowska, Paweł Adamiec

- Atrakcyjność wizualna ciągów pieszych w miastach / Visual attractions of pedestrian paths in cities.....107

Paweł Zasadzki

- Klimat prawno-administracyjny jako czynnik kształtowania wartości bezpośrednich inwestycji zagranicznych w wybranych gospodarkach / The legal and administrative investment climate as a factor forming the value of foreign direct investment in selected economies 117